Wilhelm Tauwinkl

Nici toate ale popii

Religie fără stres

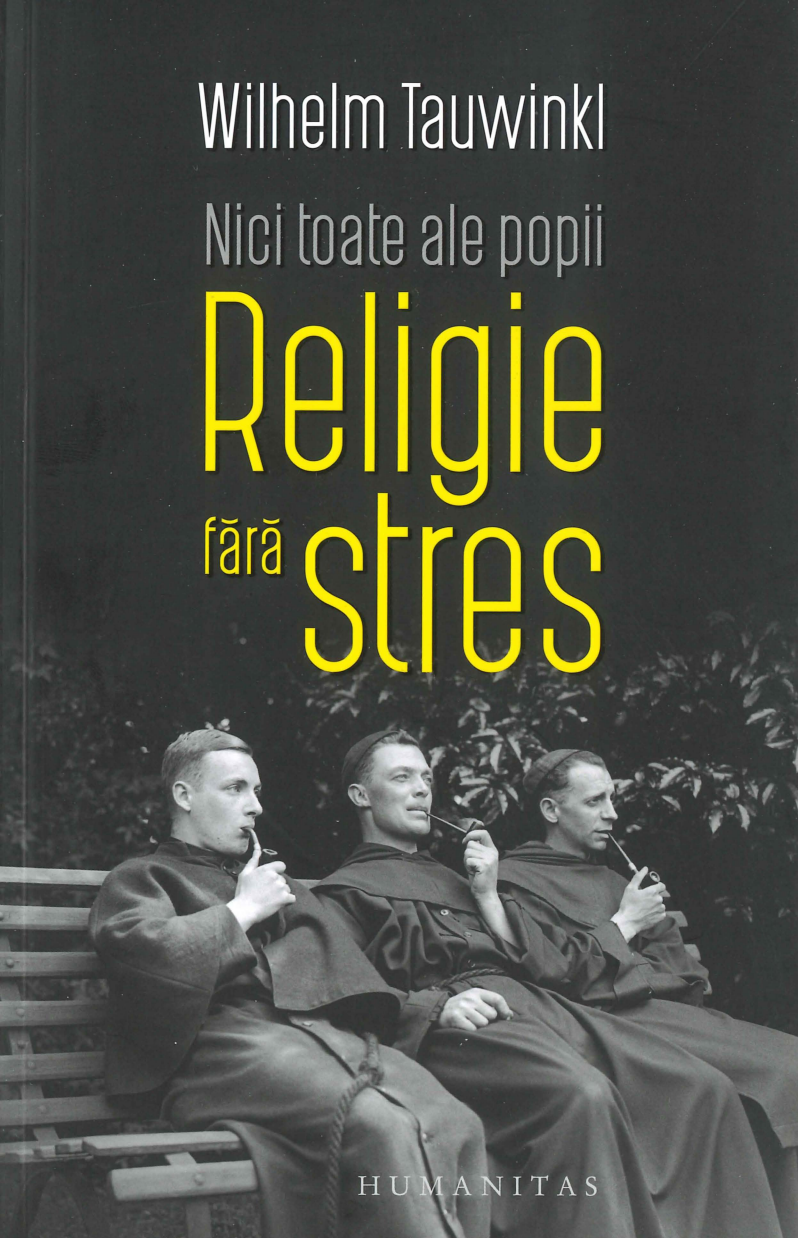

HUMANITAS

Dumnezeu poate fi mituit?

Cu prilejul unor evenimente religioase, publicul e întrebat uneori de reporteri pentru ce se roagă, iar de obicei răspunsurile sună cam așa: „Pentru sănătate, pentru spor în casă, pentru ca băiatul nostru să-și găsească un loc de muncă mai bun…"

Dar ce sens are oare rugăciunea pentru un loc de muncă mai bun? Cel care rostește o astfel de rugăciune egoistă speră că, dacă a aprins o lumânare în cinstea lui, Dumnezeu îi va oferi lui ce și-a dorit, și nu altcuiva, care poate e mai bine pregătit sau are mai mare nevoie. A face acest lucru echivalează cu încercarea de mituire a lui Dumnezeu, ca și cum El, o Ființă desăvârșită, ar putea fi manipulat sau corupt, luând partea cuiva în detrimentul altora.

Atunci de ce să te mai rogi? Din punct de vedere creștin, rugăciunea e în primul rând un mod – printre altele – de a păstra o relație personală cu Dumnezeu și doar în al doilea rând un mod de a-i cere ceva lui Dumnezeu.

WILHELM TAUWINKL

Nici toate ale popii

Wilhelm Tauwinkl s-a născut în 1969 la București, unde a urmat studii de teologie, asistență socială și filologie clasică, continuate apoi cu doctoratul în teologie dogmatică la Lugano (Elveția), susținut în 2004. A lucrat ca redactor, asistent social, asistent pastoral și cercetător științific, iar din 2012 este conferențiar universitar la Universitatea din București, Facultatea de Teologie Romano-Catolică. Din 2016 este co-editor, împreună cu Michael Fieger (Chur, Elveția), al revistei *Vulgata in Dialogue. A Biblical On-line Review*, iar din 2019, director adjunct al Institutului Vulgata, Chur (Elveția). Împreună cu Adrian Muraru (Iași), a început publicarea ediției românești din *Biblia Sacra Vulgata*, cu traducere și comentarii. A publicat, de asemenea, numeroase lucrări de specialitate din domeniul teologiei și al filologiei biblice, apărute în cărți și reviste românești și internaționale, precum și 15 traduceri ale unor volume de teologie, filozofie și istorie.

Wilhelm Tauwinkl

Nici toate ale popii
Religie fără stres

HUMANITAS
BUCUREŞTI

Redactor: Mona Antohi
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Emilia Ionașcu, Veronica Dinu

Tipărit Tipo Lidana – Suceava

© HUMANITAS, 2019

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Tauwinkl, Wilhelm
Nici toate ale popii: religie fără stres / Wilhelm Tauwinkl. –
București: Humanitas, 2019
Conține bibliografie
ISBN 978-973-50-6582-9

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 021/311 23 30

CUPRINS

I. INTRODUCERE

1. Despre titlul acestei cărți 9
2. O întâmplare despre subtitlu 10
3. Ce e „important" în religie? 11
4. La ce folosește religia? 14
5. Intenția acestei cărți 15

II. BIBLIA

1. Ce *nu* este Biblia 17
   a) Biblia nu e un tratat de științele naturii 17
   b) Biblia nu e o carte de istorie 21
   c) Biblia nu e o carte care prezice viitorul în viața de zi cu zi, în lumea noastră 25
2. Atunci ce *este* Biblia? 27
   a) Cum și când a apărut Biblia? 28
   b) Despre ce e vorba în Biblie? 32
   c) Cum a ajuns textul Bibliei până la noi 38
   d) De ce sunt mai multe variante ale Bibliei? Care e cea adevărată? 41
3. Ce este Biblia pentru fiecare dintre noi? 50
   a) O hrană spirituală, duhovnicească 51
   b) „Sufletul teologiei" 52

c) Obiect de cercetări științifice 52
d) Un loc cultural 53
4. Pentru cei care vor să afle mai multe 54

III. CREZUL

1. Diferite texte ale Crezului 56
2. Poate fi schimbat Crezul? 64
3. Cine spune ca noi e de-al nostru 68
4. Una vorbim, bașca ne-nțelegem 74
5. Până la urmă, ce înțeles are Crezul? 79
a) Dumnezeu Creator 79
b) Sfânta Treime 82
c) Întruparea lui Isus Cristos 93
d) Învierea 98
6. La ce folosește să ai un crez? 102
7. Trebuie luat în serios tot
ce se spune despre credință? 104
8. Credință și datină 105

IV. BISERICA ȘI CULTUL EI

1. Biserica 109
a) De ce există mai multe Biserici? 110
b) Ce diferențe sunt între feluritele
confesiuni creștine? 111
c) Istoria diversității creștine 117
d) Ecumenismul: erezia secolului
sau o atitudine profund creștină? 125
e) Cum o dai, nu e bine:
enoriași pasivi sau emancipați? 130
f) Biserica și statul 135
g) Biserica și naționalismul 138

2. Cultul 141
a) Cele șapte taine sau sacramente 143
b) Cât costă o slujbă? 156
c) De ce sunt diferențe
între modurile de a ține slujbele? 157
d) Ce calendar e cel adevărat:
pe stil vechi sau pe stil nou? 160

V. ETICA

1. Peste tot, numai păcate 167
2. Decalogul 171
a) Idolatria 173
b) Sfințenia numelui lui Dumnezeu 174
c) Ziua de odihnă 175
d) Respectul față de părinți 176
e) Uciderea 176
f) Sexul 177
g) Furtul 179
h) Mărturia mincinoasă 180
i) Invidia 181
3. Care sunt cele mai mari păcate? 181
a) Corupția 182
b) Religia ca afacere 183
c) Orgoliul și interesul personal 184
4. Porunca nouă a iubirii 186
a) O poruncă nouă și totuși veche 187
b) Cum i se poate porunci cuiva să iubească? 188
c) *Erōs* și *agapē* 189
d) Ce a fost mai întâi: oul sau găina? 191

VI. RUGĂCIUNEA

1. Câteva anecdote despre rugăciune 193
2. Dumnezeu poate fi mituit? 195

3. Ce să ceri în rugăciune? 195
4. Există vreo rețetă pentru rugăciunea perfectă? 198
5. Diferite forme de rugăciune. 203

VII. ÎNCHEIERE

1. Câteva reflecții finale. 209
2. Mai multe informații. 213
a) Lucrări generale despre învățătura creștină și despre religie în general, publicate de diferite Biserici și scrise de teologi de diferite confesiuni 213
b) Biblia și introduceri referitoare la aceasta 214
c) Teologia Părinților Bisericii din primele veacuri ale creștinismului 214
d) Alte subiecte și teme mai restrânse 215

I. INTRODUCERE

1. Despre titlul acestei cărți

Pe un ger năprasnic, într-o cârciumă, un om bea o bere rece. Un prieten dă peste el și-l întreabă:

— Pe vremea asta ți-ai găsit să bei bere de la gheață? Mai bine cereai un ceai fierbinte.

— Ceai fierbinte se bea vara, pe caniculă: așa am citit într-o revistă de sănătate. Înseamnă că iarna, pe ger, trebuie invers: bere rece! Cui pe cui se scoate!

— Deci vara bei ceai fierbinte…

— Ei, *nici toate ale popii!* Nu te iei chiar după tot ce scrie prin reviste!

În cazul sfaturilor religioase, „profesioniștii" în domeniu (preoți, teologi, profesori de religie, bloggeri), procedează uneori ca în anecdota de mai sus: invocă un principiu de bază („vara e sănătos să bei ceai fierbinte"), din care se deduc concluzii, acestea se întorc apoi pe dos și ce rezultă nu mai are aproape nici o legătură cu principiul de la care s-a pornit; ideea de bază își pierde sensul.

Cine e năucit de astfel de răstălmăciri ar putea să recurgă la sfatul personajului din anecdotă, care relativizează în mod sănătos alambicata încrâncenare a specialiștilor: *nici toate ale popii!* În acest fel se poate scăpa de neliniștea înfricoșată pe care pare s-o trezească religia în variantele ei superstițioase. Dar ce stres poate provoca religia? De multe feluri, iar întâmplarea următoare e doar un exemplu.

2. O întâmplare despre subtitlu

În anii 1990 am asistat, în curtea unei parohii, la o scenă care mi-a dat de gândit. După încheierea slujbei de duminică, enoriașii mai zăboveau schimbând câteva cuvinte cu bătrânul preot care își făcuse studiile de teologie înainte de război, ba „absolvise" și pușcăria comunistă pentru credința lui. O doamnă, vizibil îngrijorată, l-a abordat cu o problemă ce i se părea extrem de dificilă. Soțul ei era grav bolnav, iar medicii nu-i mai dădeau speranțe de viață. De aceea, ea apelase la un alt preot care îi dăduse un fel de rețetă duhovnicească pe care însă nu putea s-o respecte întocmai. Arătându-i o foaie de hârtie bătrânului preot, îi spunea că o parte, să zicem, din rețetă putea fi urmată: trebuia să citească zilnic toți cei 150 de psalmi din Biblie. Mai dificilă era cerința de a plăti 30 de slujbe pentru vindecarea soțului, ceea ce îi depășea cu mult resursele financiare. Cum nu avea să îndeplinească întocmai sfatul duhovnicesc, nu-i rămânea decât să asiste neputincioasă la agonia soțului ei? „Rețeta" mai cuprindea și alte prescrieri, mai mult sau mai puțin posibile.

Bătrânul preot a privit lung, câteva momente, „rețeta duhovnicească" eliberată de confratele său, apoi a rupt-o. Doamna a izbucnit în plâns. Parcă i se luase o piatră de pe inimă. Părintele a asigurat-o apoi că se va ruga pentru soțul ei, a povățuit-o să facă și ea la fel și să lase deoparte rețetele și prescripțiile duhovnicești, adăugând că Dumnezeu va face ce e cel mai bine pentru soțul ei și pentru cei apropiați.

Din fericire, există numeroși slujitori ai Domnului care, asemeni bătrânului preot, se gândesc la binele enoriașilor. Dar, din păcate, există și unii iresponsabili, ca cel care scrisese „rețeta". Aceștia din urmă ar putea fi socotiți profitori religioși care se ocupă de acest domeniu în interes propriu, căutând

să obțină cât mai multe avantaje pe seama disperării, a naivității sau a lipsei de educație religioasă a credincioșilor.

Una dintre intențiile acestui volum este de a veni în ajutorul celor interesați de religie, dar care vor să evite sfaturile profitorilor în domeniu dornici să le mai iasă un câștig.

Nu numai preoții pot abuza însă de religie, ci și mirenii. De exemplu, prin anii 1990, mulți oameni au descoperit că sunt credincioși și frecventau regulat bisericile când au aflat că prin intermediul acestora se distribuie haine, alimente și alte bunuri venite din Occident. Odată „închis robinetul", a scăzut dramatic și fervoarea creștinilor.

Ca să nu-și rateze menirea, religia trebuie să nu urmărească câștiguri financiare.

Cum putem ști dacă un preot dă sfaturi bune sau încearcă doar să-și sporească veniturile? De unde știe un fotbalist dacă antrenorul îi dă un anumit sfat ca să joace mai bine sau, dimpotrivă, ca să-l încurce, fiindcă meciul trebuie pierdut, așa cum s-a aranjat în culise? La fel cum un jucător de fotbal cu experiență poate bănui intențiile ascunse din spatele unei indicații bizare a antrenorului, și un creștin care-și cunoaște bine propria religie poate descoperi și evita la timp astfel de intenții ascunse.

3. Ce e „important" în religie?

Cineva care-și cunoaște bine propria religie va ști să separe lucrurile esențiale – fără de care religia n-ar mai fi ceea ce este – de detaliile de care ne putem lipsi; dacă cineva dă drept „păcat strigător la cer" nerespectarea unui detaliu nesemnificativ, avem motive să bănuim că ceva nu e în regulă. Această

deosebire nu este întotdeauna lesne de observat, așa cum reiese din întâmplarea de mai jos.

La un simpozion care marca 500 de ani de la Reforma protestantă, un vorbitor a prezentat asemănări între ideile lui Martin Luther și ceea ce el numea „teologia ortodoxă". Erau de pildă fragmente din predicile reformatorului referitoare la Sfânta Treime sau Întrupare, puse în paralel cu texte ale Părinților Bisericii[1] care abordau și ei aceleași teme. Domnul respectiv ajungea la concluzia că prezența acestor teme atât la Luther, cât și la teologii răsăriteni arăta o afinitate: dacă Luther ar fi cunoscut teologia răsăriteană, atât de apropiată concepțiilor lui, ar fi folosit-o mai mult.

Cineva din sală a remarcat însă că temele respective sunt comune tuturor confesiunilor creștine. Dacă apar la Luther și la Părinți nu înseamnă neapărat că există afinități deosebite între teologia evanghelică și cea ortodoxă. Asemănarea, în privința acestor teme, există în toate confesiunile. Pe de altă parte, Luther a criticat la Biserica catolică lucruri care sunt exact la fel și în Biserica ortodoxă, așa că e greu de crezut că reformatorul ar fi apreciat mai mult teologia răsăriteană decât pe cea occidentală a timpului său. Conferențiarul respectiv a fost nemulțumit de aceste comentarii, răspunzând că sunt „mari deosebiri" între teologia ortodoxă și cea catolică. Ca exemplu a dat împărtășania cu pâine și vin, așa cum se practică în Biserica ortodoxă și în cea evanghelică luterană, în timp ce, în Biserica romano-catolică, împărtășania se primește doar cu pâine.[2] Interlocutorul său a exclamat

1. Este vorba de marii teologi din primele veacuri ale Bisericii, care au pus bazele teologiei creștine.

2. În vremea lui Luther, în Biserica romano-catolică preotul se împărtășea cu pâine și vin, iar credincioșii, doar cu pâine (azimă). În zilele noastre se recomandă împărtășania atât cu pâine, cât și cu

„Dar asta nu e așa important!", iar vorbitorul a răspuns atunci cu o întrebare mai mult filozofică: *„Atunci ce e important?"*

Despre legătura, dar și deosebirile dintre teologie și cult se va vorbi în capitole special dedicate acestor teme. Deocamdată aș observa că diferențele dintre uzanțele liturgice, cum ar fi cea amintită mai sus, n-ar trebui să fie atât de importante încât să împiedice buna înțelegere dintre creștini.[1]

Pentru a descoperi însă ce e important, pentru a ajunge să deosebești între lucrurile esențiale și detaliile nesemnificative trebuie să-ți aprofundezi propria religie, iar pentru aprofundarea religiei creștine cel mai bine e să ne întoarcem la sursă.

Sursa, în cazul nostru, este Isus Cristos, întemeietorul creștinismului, ale cărui fapte și spuse sunt relatate în Evanghelii. Chiar dacă uneori se întâlnește părerea că Biblia e complicată și nu poate fi înțeleasă de simplii credincioși, care au nevoie de îndrumare în acest sens, esențial este să deschidem Evangheliile și să le citim chiar noi. Acestea sunt scrise într-un limbaj accesibil oricui. De altfel, Isus Cristos însuși s-a adresat oamenilor în cuvinte simple, care să fie pricepute nu numai de specialiștii religiei, ci de oricine, chiar de oameni care n-au fost preocupați de credință până în momentul respectiv. Celelalte scrieri ale Noului Testament sunt, de asemenea, inspirate de Dumnezeu, dar ele decurg tot din învățătura dată de Isus Cristos, aducând explicații suplimentare și răspunsuri la întrebări ale primilor creștini.

Alte scrieri creștine din aceeași perioadă, dar care n-au fost incluse în Biblie, nu au aceeași valoare, iar cu cât ne

---

vin a credincioșilor, dar se acceptă și cea numai cu pâine, din motive practice.

1. Vezi, mai jos, capitolul III, „Crezul", pp. 55 și urm., și capitolul IV, „Biserica și cultul ei", pp. 108 și urm., unde se vorbește mai amănunțit și despre diferențe de cult în cadrul unei aceleiași Biserici (v. pp. 157–160).

îndepărtăm mai mult de sursă – care este Evanghelia –, cu atât mesajul inițial scade în importanță sau chiar începe să se dilueze. Afirmații legate de credință și de morală întâlnim nu numai în Biblie, ci și în normele bisericești, în scrierile marilor teologi, în manualele de religie, în predica auzită în biserica din sat și pe bloguri creștine. Toate acestea însă nu sunt pe același plan[1], iar dacă există nepotriviri între ele, răspunsul corect poate fi găsit simplu, mergând la sursă.

4. La ce folosește religia?

Ajungând aici, s-ar putea pune întrebarea: „Bine, bine, dar la ce bun toate acestea? În definitiv, la ce folosește religia?" Ceva mai sus am spus deja că religia își ratează menirea dacă urmărește scopuri pecuniare sau avantaje materiale. Dar care este menirea religiei? Acest volum se concentrează asupra religiei creștine, iar din punctul de vedere al creștinismului[2], religia este un vehicul ce-l poartă pe credincios la *viața veșnică*.

Viața veșnică poate fi însă înțeleasă în mai multe feluri, iar printre creștini există mai multe păreri, dintre care două variante pot deveni extreme. Cea tradițională vorbește de sfârșitul lumii, când toți oamenii vor învia – lucru ce poate fi înțeles și el în mai multe feluri –, Cristos se va întoarce ca judecător, iar cei buni vor primi o răsplată veșnică, în timp ce oamenii răi, o pedeapsă veșnică.

1. În capitolul III, „Crezul", se va vorbi mai pe larg despre ierarhia diferitelor afirmații despre credință; v. pp. 104–105.

2. Nu numai al creștinismului, dar cartea de față se concentrează pe acesta.

O altă concepție consideră că viața veșnică sau împărăția cerurilor începe deja în viața noastră de acum și constă în punerea în practică a ideilor lui Isus Cristos, astfel încât în conviețuirea dintre oameni să se simtă cumva prezența lui Dumnezeu.

Cele două concepții, în principiu, nu se exclud, fiindcă chiar Isus Cristos a arătat, în mai multe rânduri, că împărăția cerurilor începe încă de pe acum. Dar există creștini care înțeleg viața veșnică doar într-unul dintre aceste moduri, excluzându-l pe celălalt; în acest caz, e vorba de o părere personală a respectivilor și nu de învățătura Bisericii din care fac parte.

Dar indiferent de concepția despre viața veșnică, ceea ce este legat de orientarea spre veșnicie este important sau chiar esențial în religie, iar celelalte lucruri, care au mai puțin de a face sau chiar deloc cu această perspectivă, sunt, până la urmă, detalii de care ne putem lipsi sau de care, uneori, chiar trebuie să ne lipsim dacă ele deturnează religia de la scopul ei.

5. Intenția acestei cărți

Această carte va încerca să discearnă între scopul benefic al religiei și detaliile opționale sau chiar dăunătoare. Diferitele capitole explică și anumite elemente ale credinței și vieții creștine, care sunt mai des interpretate greșit sau tendențios, atât de creștinii înșiși, cât și de cei care privesc din afară, iar apoi trag concluzia că tot creștinismul e greșit, de la cap la coadă. Dacă aceste lucruri sunt luate în înțelesul lor corect, de la sursă, credincioșii au parte de mai puțin stres, iar observatorii din afară, de mai puține nedumeriri.

Cartea se adresează, în primul rând, creștinilor care vor să-și ia în serios propria religie, dar nu se împacă nici cu bigotismul, nici cu habotnicia. Ar putea fi utilă și celor care se întreabă dacă religia ar trebui să aibă un loc în viața lor, dar sunt descurajați de purtarea incoerentă a multor creștini, mireni sau preoți. De asemenea, poate fi o provocare pentru acei ierarhi și preoți care ar vrea să încerce schimbarea sistemului înainte să se golească bisericile.

Referitor la criticile care apar uneori la adresa unor creștini sau chiar preoți care interpretează creștinismul îndepărtându-se de sursă, trebuie să spun că mă includ și pe mine printre ei. Și eu încerc să scap de unele interpretări eronate, iar a scrie despre ele mă ajută în acest sens.

Notă despre pasajele biblice. Dacă nu se specifică altfel, acestea sunt preluate din traducerea realizată de Francisca Băltăceanu și Monica Broșteanu, parțial publicată în *Lecționar* I, Arhiepiscopia Romano-Catolică de București, 1998.

II. BIBLIA

Chiar și cineva care nu frecventează biserica ar putea fi de acord că Biblia este cartea sfântă a creștinilor. Dar în ce fel este o carte sfântă? Aici, părerile sunt împărțite. Unii o privesc ca și cum ar fi căzut direct din cer. Alții, dimpotrivă, o consideră rodul superstițiilor unor nomazi primitivi. Sunt și alții care ne asigură că din Biblie aflăm despre întâlnirile oamenilor preistorici cu extratereștrii. Alți interpreți ai Scripturii știu sigur că această carte cuprinde profeții despre conspirații mondiale din zilele noastre.

Cine are dreptate? Răspunsul poate fi găsit dacă mai întâi facem ordine printre părerile eronate și cele fanteziste. Aici nu se poate spune totul despre Biblie, dar o serie de aspecte care ridică multe întrebări creștinilor de azi pot fi urmărite dând câteva exemple.

1. Ce *nu* este Biblia

a) Biblia nu e un tratat de științele naturii

Ideea ar trebui să fie de la sine înțeleasă, dar lucrurile nu stau întotdeauna așa: deseori se pot întâlni păreri critice la adresa Bibliei referitoare la primele pagini ale acesteia, unde se vorbește de crearea lumii și a omului; ele ar fi prezentate

într-un mod infantil și ar trebui respinse de la bun început, prin urmare și toată Biblia odată cu ele. Și părerea cu totul opusă este răspândită: dacă acolo scrie că Dumnezeu a creat lumea în șase zile, atunci un bun creștin trebuie să ia această informație *mot à mot*. Faptul că, de exemplu, soarele și luna, care determină zilele și nopțile, au fost create abia în ziua a patra ar putea să ne facă să ne întrebăm de ce se mai vorbea de primele trei zile în lipsa lor. Unii ar spune că e doar o ispită sau că poate nu ne-am străduit destul ca să pricepem sensurile ascunse ale acestui text. Sau cine știe? Poate că doar marii teologi și sfinții pot înțelege aceste lucruri, în timp ce „sărmanii păcătoși" – creștinii de rând – trebuie să nu-și mai pună atâtea întrebări, fiindcă oricum nu pot pricepe.

Primele pagini ale Bibliei nu sunt singurele care vorbesc despre originea și structura lumii în care trăim. În Psalmi, la unii Profeți, dar și în alte părți ale Scripturii găsim diferite referiri la felul în care-și imaginau evreii din Antichitate cosmosul, și anume alcătuit din trei părți: sus era cerul solid („tăria"), ca un castron cu gura în jos și albastru, fiindcă în el se oglindeau apele mărilor; la mijloc, pământul, care este plat, iar dedesubt, *șeolul*, lumea celor de jos, „iadul"; toate acestea plutesc într-un ocean cosmic, „adâncul". Această concepție corespundea felului obișnuit în care priveau oamenii universul la vremea respectivă, întâlnit nu numai la evrei, ci și la popoarele din jur. Dar Biblia nu vrea să le spună credincioșilor cum trebuie să-și închipuie lumea, ci, în mesajul pe care-l transmite, face aluzie, pentru a-și ilustra ideile, la cosmologia cu care erau obișnuiți cititorii de atunci.

Dacă ar fi fost scrisă în zilele noastre, Biblia ar fi făcut referire la modelul Big Bang, la galaxii și la expansiunea universului, iar sistemul solar ar fi fost prezentat așa cum este predat la școală.

Dar paginile biblice despre originea lumii n-au fost concepute în zilele noastre, ci cu circa trei mii de ani în urmă, când în Orientul Mijlociu circula mitul babilonian al creării lumii, *Enuma Eliș*. Acesta are multe asemănări cu prima pagină din cartea Genezei: de exemplu, haosul primordial, legătura dintre numirea lucrurilor create și venirea acestora la existență, împărțirea apelor, împărțirea narațiunii în șapte elemente (tăblițe, respectiv zile ale creației), crearea omului în textul din tăblița a șasea (*Enuma Eliș*), respectiv în ziua a șasea (Biblie). Există, desigur, și diferențe, dintre care cea mai importantă este că mitul babilonian e politeist, vorbind mai întâi despre două entități primordiale care au dat naștere mai multor zei, dintre care unul creează lumea și omul, în timp ce în narațiunea biblică nu apar mai mulți zei, ci numai Domnul Dumnezeu.

Asemănările și diferențele dintre cele două narațiuni s-ar putea explica prin preluarea de către evrei a acestui mit și adaptarea lui la propria religie, eventual chiar cu intenție polemică: modul în care era istorisit de către evrei dorea să combată politeismul popoarelor din jur, arătând că singurul Creator este Yahweh, adică Domnul Dumnezeu în care cred evreii. Potrivit altei explicații, narațiunea biblică a Creației este o variantă a aceluiași mit, având poate un trunchi comun cu cea babiloniană.

Întrebarea dacă narațiunea biblică a originii lumii este corectă din punct de vedere științific n-are deci nici un sens. E vorba de un *poem* al creației, nu de o teorie științifică, iar într-o scriere poetică trebuie căutat mesajul pe care-l transmite aceasta și nu precizia detaliilor, care nici măcar nu trebuie să corespundă realității obiective. Aici, mesajul este că lumea a avut un început (deci nu există dintotdeauna), iar

la originea ei se află voința unei Ființe „transcendente", care se află „dincolo" de universul accesibil oamenilor. Descrierea modului concret în care a apărut universul nu trebuie căutată într-un asemenea text; de asta se ocupă teoriile științifice.

De altfel, un poet din zilele noastre ar putea scrie un poem al creației sau unul care ar face aluzie la apariția vieții pe pământ și la evoluția ei până la stadiul pe care-l cunoaștem astăzi. În acest caz, nimic nu l-ar împiedica să se refere la erele geologice sau la stadiile evoluției speciilor, vorbind, metaforic, de zilele săptămânii în locul miilor și milioanelor de ani.

Ere geologice? Evoluția speciilor? Atunci unde mai e loc aici pentru Dumnezeu? Biblia vorbește totuși despre un Creator. Ce-i drept, poate că sunt oameni care-și închipuie că Dumnezeu stă cu găleata deasupra norilor și toarnă ploaia de acolo după chef. Însă, în general, și oamenii religioși acceptă că apa circulă în natură, se evaporă din mări și oceane, apoi aburii se condensează și, în cele din urmă, coboară din nou sub formă de ploaie. Totuși, chiar știind aceste lucruri, vor spune: „Ce bine că mai dă Dumnezeu o ploaie!" E adevărat că asemenea vorbe pot fi uneori semnul unei minți duplicitare: am întâlnit mireni și chiar preoți care erau de părere că la școală e valabilă teoria despre evoluția speciilor, iar la biserică e valabil contrariul, deoarece Biblia spune că Dumnezeu l-a creat pe om cu propriile mâini. E ca și cum un medic, care-i tratează pe alții potrivit ultimelor descoperiri științifice, atunci când e chiar el bolnav, se duce la babă să-l descânte. Din fericire însă, există și credincioși coerenți, care acceptă explicațiile științifice ale fenomenelor naturii și ale originii vieții, dar cred și în creația din partea lui Dumnezeu și în intervenția lui în lume.

Cum se pot ele împăca una cu alta? Poți accepta explicațiile științifice, spunând, în același timp, că Dumnezeu este cel care dă ploaia, în sensul că Dumnezeu este cauza primordială a tuturor acestor lucruri, care apoi funcționează după propriile legi. Nu vreau să spun însă că din Biblie ar reieși vreo concepție „deistă", așadar, că Dumnezeu ar fi asemenea unui ceasornicar care a construit un orologiu, apoi îl întoarce și-l lasă să meargă fără să mai intervină în nici un fel. Dimpotrivă, în Biblie avem numeroase relatări despre intervenția directă a lui Dumnezeu în istorie și în viața oamenilor. Modul în care se istorisesc aceste intervenții este însă prea izbitor ca să poată fi luat *ad litteram*: Dumnezeu este înfățișat ca un om, uneori ca un războinic, alteori și ca un iubit, are mâini, aude, vede, se enervează, se înduioșează... Pe de altă parte, profeții i-au luat în derâdere pe adepții religiilor din jur, care-și reprezentau zeii cu astfel de însușiri omenești, și au arătat că unicul și adevăratul Dumnezeu e deasupra tuturor acestor lucruri.

De aceea, locurile în care se vorbește de intervenția divină într-un fel atât de grosolan nu pot fi înțelese decât în mod figurat. Intervenția divină în lume e subtilă și trebuie înțeleasă dincolo de fenomenele naturii și de evoluția vieții, care altminteri funcționează după propriile legi. S-ar putea spune că Dumnezeu, fiind atotputernic, reușește să schimbe lucrurile în lume lăsând în același timp natura să-și urmeze cursul obișnuit.

b) Biblia nu e o carte de istorie

La prima vedere, această idee pare ciudată. Dacă deschidem prima pagină a Bibliei, găsim istorisirea creării lumii și a omului, iar pe ultimele pagini găsim Apocalipsa. Mai mult

decât atât, unele cărți biblice sunt numite, uneori, „cărți istorice" (cele de la Iosua și până la Estera). Cum să nu fie deci o carte de istorie? La prima vedere, tocmai asta și este: istoria omenirii de la crearea ei și până la sfârșitul lumii. Dar un istoric de meserie ar putea lesne contrazice această părere, din foarte multe puncte de vedere.

Nu numai unui istoric, ci oricui îi pot sări în ochi contradicții referitoare la evenimente istorice sau nepotriviri între diferite variante ale unui eveniment, istorisite în diferite locuri ale Scripturii. Chiar în Evanghelii, care vorbesc de evenimente mult mai recente decât restul celor istorisite în Biblie, găsim neconcordanțe legate de viața lui Isus. De pildă, răstignirea a avut loc oare vineri înainte de Paștele evreiesc, așa cum apare la Ioan, sau poate cu o zi mai târziu, așa cum s-ar înțelege din celelalte Evanghelii? Acestea din urmă (Matei, Marcu și Luca) arată că Cina cea de Taină a avut loc în prima seară de Paști, iar că Isus a murit pe cruce în ziua următoare.

Văzând aceste nepotriviri, unii creștini sunt tentați să găsească justificări, uneori cu argumente forțate. Dar mai cinstit ar fi altfel, și anume să luăm ceva distanță și să vedem perspectiva mai largă: Biblia este Cuvântul lui Dumnezeu în limbaj omenesc, cu toate lipsurile și limitele acestuia din urmă. Limbajul omenesc nu e deloc perfect, fiind plin de ambiguități. Apoi nici felul de a comunica în sine: când își povestesc lucruri, oamenii uită unele detalii, pe altele nu le spun fiindcă nu le-au observat deloc, exagerează anumite părți care li s-au părut mai importante, iar pe altele le omit cu bună știință, poate fiindcă nu le place să vorbească despre tema respectivă. Asta nu se întâmplă însă doar în conversațiile de zi cu zi; chiar lucrările de istorie ale unor specialiști consacrați și redactate cu cea mai mare grijă pot conține

greșeli. Oricât de bune ar fi intențiile autorului, unele lucruri îi pot rămâne necunoscute, independent de voința lui; alte greșeli, tot omenești de înțeles, pot apărea în lanțul dintre manuscrisul autorului și cartea ieșită de sub tipar.

Dar cum să vorbească Dumnezeu în mod imperfect? Dacă Biblia e Cuvântul lui Dumnezeu, ar trebui să fie perfectă, așa cum și Dumnezeu este desăvârșit. Totuși, nu este așa. Cuvântul lui Dumnezeu, care mai poate fi numit și „Logosul divin" sau „Dumnezeu-Fiul", este desăvârșit în sine, dar pentru a ajunge la oameni trebuie să „încapă" în limbajul limitat al acestora. Sunt mai multe moduri în care Dumnezeu ajunge la oameni. De pildă, unul dintre ele este Biblia, o carte, iar o carte e imperfectă. Potrivit credinței creștine, un alt mod prin care Dumnezeu a ajuns printre oameni a fost întruparea în Isus Cristos, adică într-un om. Iar omul nu e o ființă perfectă, pentru că are tot felul de limite: se poate îmbolnăvi, iar în cele din urmă moare; chiar și Isus Cristos, Dumnezeu pe pământ, a murit. Nu numai omul în sine e imperfect, ci, cum spuneam, și comunicarea dintre oameni, limbajul. Dacă Dumnezeu a ales să se întrupeze într-un om, care e limitat și a murit, ca orice om, de ce să ne mirăm că se comunică lumii și printr-o carte scrisă omenește?

Un exemplu de adaptare a comunicării putem găsi, de pildă, în interacțiunea dintre om și animalele domestice, cum ar fi un câine sau o pisică. Un câine înțelege foarte multe lucruri, dar dacă vrem să-i transmitem ceva, e inutil să-i ținem un discurs articulat logic. Trebuie să folosim limbajul pe care-l pricepe, și anume tonul vocii, gesturile sugestive și atitudinea, în general. Nu putem să-i spunem tot ce i-am spune unui om, dar prin semnele adaptate la modul lui de comunicare va înțelege ce vrem de la el. Păstrând proporțiile,

ne putem gândi că adaptarea mesajului divin la posibilitățile de comunicare ale omului trebuie să treacă printr-un proces asemănător.

Cine nu acceptă explicația adaptării mesajului divin la posibilitățile limbajului omenesc ajunge lesne la atitudini extreme. Una dintre ele e cea fundamentalistă: tot ce scrie în Biblie trebuie luat literal, iar dacă faptele contrazic vreo afirmație, atunci, în apărarea valabilității Bibliei, trebuie denaturate faptele. Cealaltă extremă este desființarea întregii Biblii ca fiind invenția unor oameni care voiau să-și justifice religia, dar erau destul de nepricepuți atât ca scriitori, cât și ca istorici.

Pe lângă dificultățile de comunicare între oameni, care apar în orice carte, deci și în Biblie, mai există o explicație pentru nepotrivirile dintre diferite pasaje ale Scripturii, și anume cea menționată în subtitlul de mai sus: Biblia nu e o carte de istorie, chiar dacă face referire la evenimente istorice. Dacă, să zicem, într-o piesă de teatru despre Mihai Viteazul ar apărea și Traian sau Decebal, acest lucru nu înseamnă că autorul a rămas corigent la istorie, ci că poate vrea să includă un mesaj al strămoșilor care s-ar aplica în vremea în care se petrece acțiunea. Astfel de procedee întâlnim și în Biblie; de pildă, uneori, profeții arată pe același plan anumite evenimente îndepărtate în timp, pentru a sublinia unitatea planului divin care călăuzește istoria oamenilor.

Altminteri, unele detalii din istorisirile Bibliei pot fi câteodată indicii pentru cercetările istorice, dar nu trebuie să ne așteptăm la precizie științifică, fiindcă nu asta intenționează textul.

c) Biblia nu e o carte care prezice viitorul în viața de zi cu zi, în lumea noastră

Degeaba încercăm să căutăm în Biblie indicii ca cele pe care se străduiesc unele publicații să le găsească în profețiile unor vizionari, cum ar fi, să zicem, Nostradamus. Dar Biblia nu vorbește oare de profeți (proroci) precum Ilie? Nu cuprinde oare cărțile lui Isaia, Ieremia și ale altor profeți? Ba da. Dar profetul biblic nu prezice viitorul ca o vrăjitoare de pe la noi, ghicind în cafea sau dând în cărți. Profetul, în Biblie, este, în primul rând, un om incomod, care atrage atenția tuturor, mai cu seamă politicienilor și preoților, atunci când lucrurile merg prost. O forță lăuntrică irezistibilă – o inspirație divină – îl face să le spună oamenilor pe șleau, asumându-și consecințele neplăcute ale avertismentelor sale, care este voința lui Dumnezeu într-o anumită împrejurare. Profetul prevede, într-un fel, și viitorul, ca părinții care-i spun unui copil căruia nu-i place școala: „Dacă mai continui așa, n-o să poți intra la liceu!" Profetul le spune deci contemporanilor unde vor ajunge dacă nu schimbă lucrurile. Apoi s-a mai întâmplat ceva: după o vreme, unii oameni religioși care au citit scrierile profeților biblici au descoperit că mesajele lor se referă și la un alt plan: la venirea lui Mesia, la Biserica creștină, la sfârșitul istoriei și sensul acesteia. Profeții înșiși nu erau neapărat conștienți, la vremea lor, de aceste înțelesuri găsite mai târziu.

După cum se știe, există oameni care deschid cartea, adică răsfoiesc Biblia, oprindu-se întâmplător (sau poate intenționat) la o anumită pagină, după care ne spun ce urmează să ni se întâmple sau ce trebuie să facem ca să fie bine. E doar o scamatorie, o caricatură a înțelegerii unor realități spirituale.

Un alt exemplu de interpretare caricaturală a profețiilor se leagă de celebrul număr 666, despre care se vorbește în Apocalipsa 13, 18. Cu ceva timp în urmă, pe bloguri sau, uneori, chiar pe stradă, s-a observat că mulți creștini de pe la noi s-au simțit amenințați de știrile potrivit cărora niște coduri de bare, noile buletine și pașapoarte vor purta „semnul fiarei", prin urmare cei care le acceptă sunt condamnați să fie stăpâniți de diavol.

Cum stau de fapt lucrurile? Citind cu atenție versetul menționat, se poate observa că acesta se referă la un personaj căruia nu i se dă numele explicit, ci trebuie ghicit de cititori, cu ajutorul gematriei[1]: „Cel care are minte, să socotească numele fiarei, căci este număr de om și numărul ei este 666". Ca și în cazul bine-cunoscutelor cifre romane, în limba greacă și în limba ebraică, numerele nu se scriau cu cifre, ca azi, ci se foloseau literele alfabetului. De aceea, unele numere puteau fi citite și ca niște cuvinte sau puteau face aluzie la nume și alte noțiuni; gematria era deci un procedeu care folosea valorile numerice ale literelor pentru a compune ghicitori ca cea de față.

Cine este personajul al cărui nume se poate scrie ca „666"? Pentru creștinii prigoniți de atunci, întruchiparea răului – „fiara" – era chiar împăratul Nero. Numele acestuia, Nero Caesar, se scrie în ebraică נרון קסר [NRWN QSR].[2] Dacă însumăm valorile numerice ale literelor ebraice (N = 50, R = 200, W = 6; Q = 100 și S = 60) obținem 50 + 200 + 6 + 50 + 100 + 60 + 200 = 666. Pare complicat, dar procedeul

1. Procedeu de interpretare a cuvintelor cu ajutorul numerelor, posibil în limbile care folosesc literele alfabetului pentru notarea cifrelor (cum ar fi cel ebraic și grecesc).

2. În ebraică se scrie de la dreapta la stânga, iar alfabetul notează doar consoanele și semiconsoanele, vocalele trebuind subînțelese din context. În cazul de față s-ar pronunța *Neron Qesar*.

era bine cunoscut evreilor din Antichitate. Autorul Apocalipsei era probabil evreu, ca mulți dintre primii creștini, deci s-ar fi gândit imediat la numele împăratului scris în ebraică.

Dar dacă versetul din Apocalipsă spune clar că e vorba de numărul după care poate fi identificat un personaj care este „fiara" – poate răul absolut sau poate doar dușmanul creștinilor –, de ce s-a ajuns la noi să se spună că e vorba de o profeție referitoare, nici mai mult, nici mai puțin, la buletinele sau pașapoartele românești?

E de bun-simț observația că de partea răului nu sunt cei cu un anumit număr sau cod de bare în actele personale, ci cei care fac rău altora (nu din slăbiciune sau neatenție, ci de dragul răului în sine). În schimb, dacă cineva ar spune că, pentru a fi bun creștin, e esențial să refuzi pașaportul electronic sau să combați codurile de bare, s-ar ajunge la o interpretare a Bibliei care abate atenția oamenilor de la lucrurile esențiale pentru credință, punând accentul pe niște speculații de detaliu: nu e important cum te porți, ci dacă iei sau nu în serios niște simboluri. Ghicitoarea pentru cititori, care trebuiau să găsească numele unei persoane după niște cifre, a ajuns, ca la „telefonul fără fir", la un cu totul alt înțeles: unii vor să ne facă să credem că oriunde vedem trei de 6 trebuie să fie diavolul prin preajmă. Mai mult decât atât, a considera că actele de identitate românești sau codurile de bare au legătură cu lupta dintre bine și rău ilustrată în Apocalipsă este cel puțin o părere de prost gust.

2. Atunci ce *este* Biblia?

Sunt multe păreri deformate și tendențioase despre Biblie. Dar, până la urmă, ce *este* ea? Denumirea ei explică foarte puțin, dar oferă un prim indiciu că lucrurile sunt complicate:

cuvântul grecesc *biblia* înseamnă „cărți".[1] Biblia este o colecție de cărți, uneori foarte diferite între ele, ca gen, intenție, proveniență și perioadă în care a fost scrisă.

Deschizând o ediție obișnuită a Scripturii, tabla de materii a acesteia arată că are două mari părți: Vechiul Testament și Noul Testament. Între cele două mari părți există, de asemenea, diferențe importante: ceea ce azi se numește, în mod curent, „Vechiul Testament" este Biblia evreiască, în timp ce „Noul Testament" este alcătuit din scrierile specific creștine.

a) Cum și când a apărut Biblia?

Dacă Biblia e o colecție de cărți diferite, cum au ajuns acestea într-un singur volum? Când s-a întâmplat asta și cine a făcut-o?

Formarea Noului Testament. Noul Testament e mai aproape de noi în timp și a apărut puțin altfel decât celelalte părți ale Bibliei.

Un preot de țară povestea că, odată, a venit la el o femeie în vârstă să-i ceară sfatul fiindcă auzise la televizor că Isus era evreu și asta o nedumerea și o îngrijora la culme.

Spre stupefacția ei, preotul a confirmat că „Domnul nostru Isus Cristos era evreu". „Chiar așa, părinte?" s-a mirat femeia. „Păi, dacă spuneți Sfinția Voastră, înseamnă că așa

1. De fapt, *biblion* sau *byblion* (singularul lui *biblia*) însemna, la început, fâșie de papirus (în greacă, *byblos*). De aici, sulul pe care era scris un text, echivalentul „cărții" de azi. În Antichitate, Biblia nu se prezenta ca în zilele noastre, legată în coperte, ci era o colecție de suluri, fiecare dintre acestea conținând o „carte".

o fi. Dar Maica Domnului în nici un caz nu era evreică! Ar fi prea de tot!", a mai spus ea alarmată.

Oricât de ciudat li s-ar părea unora, Isus Cristos era evreu (deci, evident, și Maica lui), ca și apostolii și majoritatea primilor creștini. La început, creștinismul părea doar o sectă evreiască, mai ales că, în primele decenii după răstignirea lui Isus, ucenicii acestuia au continuat să meargă la templu și la sinagogă, ținând, în paralel, și propriile adunări creștine. La acestea nu puteau citi altceva decât Scripturile evreiești, adică ceea ce numesc astăzi creștinii Vechiul Testament, fiindcă nu aveau alte scrieri sfinte. Creștinii au început însă să citească și să interpreteze Biblia ebraică în cheie creștină, găsind aici numeroase profeții și prefigurări despre Isus Cristos. Mesajul specific creștin la astfel de slujbe nu era bazat deci pe scrieri sfinte, ci pe istorisirile celor care l-au cunoscut direct pe Isus Cristos și pe interpretarea într-o nouă formă a scrierilor sfinte evreiești. Primele scrieri creștine care au intrat în Biblie au început să fie scrise la circa 20 de ani de la moartea lui Isus, iar ultimele, în jurul anului 100 după Cristos.

Dar ceea ce găsim azi în Noul Testament nu sunt singurele texte religioase care circulau printre primii creștini. De pildă, pe lângă cele patru Evanghelii, mai există și unele numite apocrife, adică ascunse sau greu de înțeles. Chiar dacă nu fac parte din Biblie, ele au influențat tradiția creștină. De exemplu, istorisirile despre nașterea Maicii Domnului și despre părinții acesteia, Ioachim și Ana, provin dintr-o astfel de scriere apocrifă, și anume *Protoevanghelia lui Iacob*. De ce o astfel de scriere, care vorbește despre o importantă tradiție, care a dat naștere și unei mari sărbători creștine („Nașterea Maicii Domnului", 8 septembrie), nu face parte din Biblie?

În canonul Noului Testament, adică în acea listă de texte pe care Biserica le consideră inspirate de Dumnezeu și normative pentru creștinism, au intrat treptat scrieri ale apostolilor și ale altor persoane din anturajul acestora. Indiciul că de la început au fost socotite scripturi sfinte și nu literatură religioasă obișnuită este citirea lor la slujbele creștine, alături de textele Bibliei evreiești, ale așa-numitului Vechi Testament. Doar titlul unui astfel de text nu dovedește că a fost scris de un apostol. Se pare că primii creștini și-au dat seama de la început că, de pildă, *Protoevanghelia lui Iacob* nu era scrisă de apostolul Iacob; în Antichitate era la modă punerea unui text pe seama unei personalități, pentru a-i conferi mai multă autoritate și a-l răspândi astfel mai lesne. De altfel, *Protoevanghelia* de care vorbim cuprinde ciudățenii evidente, cum ar fi, de exemplu, că la templul din Ierusalim ar fi existat un gen de vestale, ca la Roma, ceea ce trezește suspiciuni oricărui cititor.

Prin secolul IV s-a fixat clar lista celor 27 de scrieri canonice ale Noului Testament: Evanghelii, Faptele Apostolilor, Epistole ale Apostolilor și Apocalipsa. Acestea au fost adunate de oameni ai Bisericii primare, cu intenția de a hrăni credința primilor creștini și a o transmite mai departe, odată ce apostolii și ucenicii, care-l cunoscuseră personal pe Isus Cristos, au început să moară, așadar nu mai puteau istorisi direct confraților întâmplări din viața Învățătorului lor.

Formarea Vechiului Testament. Aici, lucrurile sunt mai complicate; cunoștințele noastre în legătură cu acest subiect sunt îngreunate de faptul că există foarte puține informații istorice despre modul în care s-au format aceste texte. În orice caz, a fost vorba de o evoluție vie și de participarea unui mare număr de oameni.

La început, multe părți din ceea ce numim azi Vechiul Testament au circulat, vreme de câteva veacuri, sub formă de tradiții orale, oarecum așa cum s-a întâmplat cu baladele populare de la noi, cum ar fi *Miorița* sau *Monastirea Argeșului*. Lucrurile s-au schimbat în timp: în zilele noastre e foarte greu de găsit un rapsod popular care să recite prin viu grai o astfel de baladă; noroc că ele au fost culese și puse în scris, astfel încât le putem găsi în cărți.

Într-o situație asemănătoare este formarea Bibliei: narațiunile religioase, legendele și tradițiile evreiești au început să fie așternute în scris prin secolul IX î. Cr. În mod paradoxal, exilul evreilor în Babilon, care a durat circa 50 de ani (la începutul secolului VI î. Cr.), nu a dus la pierderea credinței și a tradițiilor, ci, dimpotrivă, evreii au fost motivați să-și aprofundeze și să-și fixeze literatura religioasă; în plus, au apărut și texte noi.

Prin secolul V î. Cr., cărturarii evrei au început să grupeze scrierile religioase, apărând, de pildă, ceea ce numim azi Pentateuhul sau Legea lui Moise (primele cinci cărți ale Bibliei). Nu de atunci datează aceste scrieri, ci atunci au fost grupate într-un tot, fiind pe alocuri prelucrate și completate. Lucrurile au continuat să evolueze până prin secolul II î. Cr., când au fost scrise cele mai noi cărți ale Bibliei evreiești, cele deja existente continuând să fie prelucrate. Unele cărți târzii au fost scrise, în original, în greacă – cele „deuterocanonice", recunoscute numai de o parte dintre creștini.

Așadar, în timp ce Noul Testament a fost scris într-o perioadă de circa 70-80 de ani, Vechiul Testament s-a format într-un răstimp de aproximativ un mileniu. Spre deosebire de modul în care s-a format Noul Testament, în Vechiul Testament au intrat și scrieri care, la început, cel mai probabil n-aveau rol religios, însă au început să fie interpretate

astfel, ajungând să fie considerate scripturi sfinte. De pildă, unii psalmi puteau fi cântece care preamăreau pe rege și vitejia acestuia, dar treptat au fost înțeleși cu referire la Mesia, un fel de rege-erou pe care-l va trimite însuși Dumnezeu ca să scape poporul de toate necazurile. „Cântarea cântărilor" a fost poate un cântec de nuntă sau de petrecere (sau mai multe astfel de cântece, care apoi au fost puse laolaltă), dobândind cu timpul o semnificație alegorică: ideea de iubire dintre Dumnezeu și poporul său ales este exprimată printr-o poveste de iubire omenească. Când a început să fie înțeles în acest fel, s-a interzis să mai fie cântat prin cârciumi sau pe la nunți, ca să nu se aducă atingere caracterului sacru pe care-l dobândise.

Odată cu formarea textelor biblice a evoluat deci și modul în care au văzut oamenii unele dintre acele teme: legende populare au fost adaptate și reinterpretate ca să exprime credința poporului evreu în Dumnezeul unic și creator; cântece profane au fost reinterpretate cu referire la relația dintre Dumnezeu și oameni. În acest context au apărut însă și texte noi, destinate exclusiv scopului religios.

b) Despre ce e vorba în Biblie?

Printre teologi circulă o anecdotă despre niște studenți la un curs de exegeză biblică al unui mare profesor, care le expunea diferitele teorii istorico-critice privind procesul redactării textelor, genurile literare și posibilitatea reconstituirii părților vechi ale Bibliei. Într-o pauză, unul dintre studenți exclamă: „Parc-am fi în bancul cu Buna Vestire: Îngerul Domnului a vestit Mariei: «Nu te teme, Marie, sunt doar un gen literar!»"

Tâlcul anecdotei este că, dacă despicăm prea mult firul în patru, până la urmă nu mai rămâne „nimic sfânt" în Biblie, ci totul poate fi pus pe seama genurilor literare și a istoriei redactării textelor. Am auzit de multe ori părerea că toate aceste cercetări despre formarea Bibliei ar trebui combătute, spunându-se că provin de la dușmanii Bisericii, fiindcă dacă le află credincioșii aceștia și-ar pierde credința. Totuși, creștinii cred într-un Dumnezeu care poate fi socotit Adevărul absolut, deci ar trebui să caute adevărul și să se bucure atunci când îl găsesc. Probabil că-și pierd credința cei care cred că Biblia a căzut direct din cer, ca și cum fiecare pagină ar avea o ștampilă de la Dumnezeu care să-i certifice autenticitatea; de aceea, toate cuvintele ei ar trebui luate ca atare, *ad litteram*, chiar și inexactitățile istorice sau care țin de științele naturii. După părerea mea, aceasta este o credință falsă și cred că e foarte bine dacă cineva și-o pierde.

Convingerea creștină autentică, în acest caz, recunoaște valoarea bogăției tradițiilor și munca atâtor oameni – inspirați de Dumnezeu – care au dus la Biblia de azi. Textul canonic, deci cel socotit etalon pentru credința evreilor și a creștinilor, este varianta finală rezultată în urma prelucrărilor despre care am vorbit. Văzând astfel lucrurile, se poate spune că inspirația lui Dumnezeu a călăuzit tot acest proces care a dus la configurarea textului așa cum îl avem azi. E oarecum un fenomen asemănător cu cel al creării lumii: dacă spunem că Dumnezeu a creat lumea și omul, nu înseamnă că nu putea să o facă în milioane de ani, recurgând și la evoluția speciilor care să fie încununată de apariția omului pe pământ.

Adevărul este deci că scrierile Bibliei diferă mult ca gen literar, ca intenție și conținut. Deja tabla de materii a Scripturilor arată diversitatea acestor scrieri, așa cum se vede din prezentarea schematică de mai jos:

VECHIUL TESTAMENT[1]

Pentateuhul / Legea lui Moise / Cele cinci cărți ale lui Moise / Tora:

Geneza (Facerea) – Exodul (Ieșirea) – Leviticul – Numerii – Deuteronomul

Această parte a Vechiului Testament urmărește evenimentele vieții poporului lui Israel de la crearea lumii și a omului până la eliberarea din robia din Egipt și peregrinarea spre Pământul Făgăduinței. Sunt prezentate pe larg poruncile date de Dumnezeu lui Moise pe muntele Sinai. Potrivit tradiției, autorul acestor cărți ar fi Moise, dar cercetările arată că ele și-au dobândit forma actuală după exilul din Babilon (desigur, pe baza unor texte care circulau și mai înainte).

Cărți așa-numite „istorice"

Iosua (Iisus Navi) – Judecătorii – Rut – 1–2 Samuel (1–2 Regi / Împărați în *Septuaginta*) – 1–2 Regi / Împărați (3–4 Regi / Împărați în *Septuaginta*) – 1–2 Cronici (Paralipomena) – Ezra (2 Esdras 1–10 în *Septuaginta*) – Neemia (2 Esdras 11–23 în *Septuaginta*) – Estera

Aceste cărți, numite și „Profeții anteriori" (în tradiția evreiască), istorisesc evenimentele din viața poporului ales începând cu dobândirea Pământului făgăduit, formarea regatului, apoi înfrângerea evreilor de către asirieni și babilonieni, și încheindu-se cu întoarcerea din exilul din Babilon și recon-

1. Ordinea cărților din Vechiul Testament diferă în funcție de tipul ediției Bibliei. În cele ortodoxe și catolice, cărțile târzii, „deuterocanonice" (v. mai jos în schemă), sunt intercalate printre celelalte; în Bibliile protestante nu apar deloc. Unele cărți au mai multe denumiri, cele alternative fiind date în paranteze. În unele cazuri sunt posibile și alte numerotări, de asemenea date în paranteze.

struirea Ierusalimului. Ca și în cazul Pentateuhului, nu trebuie să ne așteptăm la informații istorice concrete și precise, ci e vorba aici mai mult de istoria *relației* evreilor cu Dumnezeu, trecând de la credință la necredință și invers.[1]

Cărți sapiențiale și poetice

Iob (Iov) – Psalmii – Proverbe (Pildele lui Solomon) – Qoheleth (Eclesiastul) – Cântarea cântărilor

Sapiențiale, adică de înțelepciune, sunt Iob, Proverbele și Qoheleth; genul era răspândit și la alte popoare din jur în Orientul Mijlociu. Ele încearcă să înțeleagă rostul acestei lumi pornind de la experiență, propunând apoi un mod de a trăi așa cum se cuvine. Dintre celelalte două, în Psalmi au fost culese cântece scrise timp de mai multe veacuri, care au devenit ulterior un gen de colecție de cântece și rugăciuni ale evreilor. Referitor la Cântarea cântărilor, a se vedea mai sus.

Profeții

Profeții mari: Isaia – Ieremia – Plângerile lui Ieremia – Ezechiel (Iezechiel) – Daniel
Cei 12 profeți mici: Osea – Ioel (Ioil) – Amos – Abdia (Avdie, Obadia) – Iona – Miheea (Mica) – Naum – Habacuc (Avacum) – Sofonia (Țefania) – Agheu (Hagai) – Zaharia – Maleahi (Malahia)

Chiar dacă și alte personaje biblice pot purta numele de profeți, aici sunt grupați cei ale căror mesaje au fost păstrate în scris. Așa cum am amintit și mai sus, profeții biblici nu prezic viitorul în viața cuiva, ci iau atitudine în fața problemelor

1. Referitor la modul în care trebuie înțeleasă catalogarea drept cărți „istorice", a se vedea și mai sus (subcapitolul 1. b. „Biblia nu e o carte de istorie").

din societate și transmit un mesaj divin care-i îndeamnă pe oameni să-și păstreze credința în Dumnezeul unic. Cărțile de mai sus sunt, de fapt, colecții alcătuite din mai multe scrieri și, de obicei, doar începutul provine de la profetul al cărui nume îl poartă. Restul a fost adăugat ulterior: sunt spuse profetice ale unor ucenici sau provenind de la alți profeți.

Cărțile târzii, „deuterocanonice"

Iudita – Înțelepciunea lui Solomon – Tobia (Tobit) – Ben Sirah (Ecclesiasticul[1]) – Baruh – 1–2 Macabei – Fragmente din Cartea Esterei – Fragmente din Cartea lui Daniel – Rugăciunea lui Manase

Acestea, redactate în jurul anului 200 î. Cr., n-au fost incluse în canonul ebraic, așadar nu sunt recunoscute drept Scripturi sfinte de către evrei. Ele apar însă în *Septuaginta* și *Vulgata*, iar creștinii din Bisericile tradiționale le recunosc și pe acestea ca inspirate; în Bibliile protestante de obicei nu apar deloc, chiar dacă Martin Luther le considera totuși „folositoare de citit" pentru creștini.

NOUL TESTAMENT

Cărțile „istorice"

Cele patru Evanghelii (Matei, Marcu, Luca și Ioan) – Faptele Apostolilor

Evangheliile povestesc viața lui Isus Cristos, redându-i pe larg învățătura și punând accentul pe ultimele zile ale sale: pătimirea, moartea și învierea, aceste evenimente ocupând o parte considerabilă a Evangheliilor. Faptele Apostolilor se

1. A nu se confunda cu Eclesiastul / Qoheleth, v. mai sus.

concentrează asupra vieții primilor creștini, imediat după moartea lui Isus, personajele principale fiind apostolii Petru și Pavel. Nici acestea nu sunt lucrări de istorie propriu-zisă, ci mărturii menite să hrănească credința cititorilor.

Epistolele

Ale lui Pavel (sau atribuite lui): Romani – 1–2 Corinteni – Galateni – Efeseni – Filipeni – Coloseni – 1–2 Tesaloniceni – 1–2 Timotei – Tit – Filemon – Evrei
Epistole „catolice" / sobornicești: Iacob (Iacov) – 1–2 Petru – 1–3 Ioan – Iuda

Este vorba de lucrări sub formă de scrisoare, ce tratează teme teologice, etice și organizatorice specifice primelor comunități creștine. Cele ale lui Pavel (sau scrise în numele lui) sunt adresate de obicei unor anumite Biserici locale, unor episcopi sau prieteni. Celelalte sunt un gen de enciclice sau circulare, adresate deci de un apostol (Iacob, Petru, Ioan sau Iuda Tadeu) întregii Biserici, și de aceea sunt numite „catolice" (de la cuvântul grecesc *katholikos*, care înseamnă „general", „universal"); în unele Biblii românești sunt numite cu termenul slavon „sobornicești", spre a se evita confuzia cu confesiunea creștină catolică.

Cartea profetică a Noului Testament: Apocalipsa

Numele acesteia, *apokalypsis*, înseamnă, în greacă, „descoperire", „revelație" și a fost scrisă în secolul I d. Cr., în timpul prigoanei asupra creștinilor a împăraților romani Nero și Domițian. Ea le descoperă cititorilor, cu ajutorul multor simboluri și viziuni, idei despre lupta dintre bine și rău, așa încât creștinii nu trebuie să se teamă de nimic și să reziste, fiindcă Dumnezeu este cu ei.

c) Cum a ajuns textul Bibliei până la noi

Timp de mai multe veacuri sau chiar milenii, textul Bibliei s-a transmis prin copiere de mână. Evident, în Antichitate nu existau tipografii. Erau însă edituri și librării, dar acestea publicau și vindeau manuscrise care se tot copiau. Pentru multiplicarea unei cărți lucrau mai mulți scribi sau copiști care scriau, în același timp, după dictare, așa încât puteau produce dintr-odată, să zicem, câte douăzeci de exemplare. Bineînțeles că acest procedeu de multiplicare dădea naștere și la greșeli în manuscrisele copiate, din neatenție, oboseală, grabă, poate din auzirea greșită a unor cuvinte rostite în timp ce un coleg tușea... Totuși, față de alte scrieri din Antichitate, manuscrisele Bibliei care au rezistat până în zilele noastre au între ele relativ puține diferențe datorate erorilor amintite mai sus. În plus, există foarte multe manuscrise rămase, care pot fi comparate între ele.

Cel mai vechi manuscris complet al Vechiului Testament ebraic păstrat până în zilele noastre este așa-numitul *Codex Leningradensis*, care datează din anul 1008 d. Cr. și se află la Biblioteca Națională a Rusiei de la Sankt-Petersburg.[1] Cel mai vechi manuscris complet al Noului Testament este așa-numitul *Codex Sinaiticus* (care cuprinde și traducerea greacă a Vechiului Testament), care datează din secolul IV d. Cr. Acestea sunt deci variante care au trecut deja prin câteva secole de copieri și recopieri, bineînțeles cu greșeli inevitabile. Noroc că există multe alte manuscrise, nu complete, dar care le permit cercetătorilor să găsească greșelile de copiere și să reconstituie, pe cât posibil, varianta de la început.

1. Orașul se numea Leningrad în perioada în care manuscrisul a devenit cunoscut în toată lumea.

Această activitate s-a dezvoltat mult în ultima sută de ani și încă nu s-a încheiat, fiindcă, ori de câte ori se mai descoperă un manuscris al Bibliei, acesta poate aduce informații suplimentare în munca de detectiv a bibliștilor. Un profesor care corectează extemporalele elevilor înțelege foarte bine cum decurge această muncă, asemănătoare cu cea de identificare a filoanelor care duc de la tocilarul clasei spre cei mai îndepărtați de el, uneori ca în jocul „telefonului fără fir". Așa cum un profesor, pe baza greșelilor copiate și recopiate, identifică cine este elevul după care au copiat toți ceilalți, tot astfel, cercetătorii Bibliei pot afla care variantă a unui manuscris este cea mai veche.

Ciudat e că unii creștini dezaprobă această muncă grea, dar foarte folositoare, de stabilire a unui text curat al Bibliei. Un blog fundamentalist – nu de pe la noi, ci din Occident – calcula numărul total de versete din *Vulgata Clementina*[1], comparându-l cu cel din edițiile critice moderne ale Bibliei. Edițiile moderne au mai puține versete, fiindcă sunt eliminate adăugirile târzii, repetiții și dublete incluse eronat de către copiști; de aceea, autorul blogului trăgea concluzia că cercetătorii nu fac altceva decât să elimine părți importante din Cuvântul lui Dumnezeu. Desigur, versetele șterse reprezintă o parte infimă față de totalul Bibliei, dar creștinul de care vorbesc observa chiar că, în ultimii 100 de ani, de la o ediție critică la alta s-a tot micșorat numărul de versete, deci omul se aștepta ca, încetul cu încetul, cercetătorii să șteargă toată Biblia!

E o părere extremistă, care nu ține seama că, de fapt, și la pregătirea unei ediții ca *Vulgata Clementina* sau a altora

1. Ediție tipărită, din secolul XVI, a Bibliei în limba latină, care a fost varianta standard în Biserica catolică până în 1979 (când a apărut o revizuire a acesteia, așa-numita *Nova Vulgata*).

tipărite s-au folosit metode similare cu cele ale cercetătorilor de azi: comparații între manuscrise, identificarea erorilor și altele asemenea. Doar că în vremea respectivă informația circula mai greu, colectivele de redacție nu aveau acces la atâtea manuscrise câte au la dispoziție cercetătorii de azi, iar tehnicile și instrumentele de lucru nu erau atât de dezvoltate ca în zilele noastre.

Dar păreri ca ale acestui blogger – poate nu atât de radicale – se pot întâlni deseori și pe la noi: cum să vrei să „corectezi" Biblia? De ce nu e lăsată așa cum e? Cum pot exista greșeli în Cuvântul lui Dumnezeu?

De fapt, în Cuvântul lui Dumnezeu nu sunt greșeli; ele se află în transcrierea lui de către oameni. Cercetătorii vor și ei să ajungă la „Biblie așa cum e ea". Dar aceasta nu mai poate fi consultată direct, fiindcă paginile scrise chiar de mâna apostolilor, de exemplu, nu mai există fizic, ci s-au pierdut ori s-au deteriorat în timp. Pentru a ajunge la o variantă cât mai apropiată de original e nevoie de munca de care vorbeam. Dacă se descoperă că cineva a adăugat în Biblie ceva ce n-ar trebui să fie acolo, cinstit e să se șteargă, chiar dacă asta li se pare unora un sacrilegiu.

Pe de altă parte, aceste adăugiri, omisiuni și erori datorate copierii sunt, de obicei, detalii care nu schimbă cu nimic mesajul general al Scripturilor sfinte. E aberant să se spună că descoperirea și eliminarea unei greșeli de copiere ar pune în discuție credința creștină în ansamblu.

d) De ce sunt mai multe variante ale Bibliei? Care e cea adevărată?

Un preot mi-a povestit odată o întâmplare de la un proces: o martoră voia probabil să se eschiveze de la depunerea jurământului pe Biblie, așa că, atunci când i s-a întins bine-cunoscuta Carte cu coperte negre, a declarat că ea, fiind catolică, nu poate jura pe „Biblia ortodoxă".

Dar oare catolicii au altă Biblie decât ortodocșii? Într-adevăr, câteodată se vorbește de „Biblia ortodoxă", de cea „protestantă", „catolică" etc. La prima vedere, fiecare confesiune creștină are propria Biblie, iar unii oameni chiar au impresia că fiecare Biserică își concepe propria carte sfântă, prin care-și răspândește ideologia specifică.

Până la un moment dat, existau diferențe între edițiile Bibliei publicate de diferite confesiuni, fiindcă se preferau variante existente deja la începuturile Bisericii: catolicii preferau *Vulgata* (traducerea latină a Bibliei); ortodocșii urmau manuscrisele bizantine ale *Septuagintei* (traducerea greacă a Vechiului Testament) și Noului Testament. În zilele noastre, cu puține excepții, toate confesiunile creștine traduc după textele originare. Dar se poate observa că și între diferitele ediții ale Bibliei publicate de o aceeași Biserică pot exista diferențe, de pildă între o Biblie ortodoxă de acum 100 de ani și una de azi, sau între Biblia oficială a Bisericii (a „Sfântului Sinod") și, de exemplu, cea publicată de mitropolitul Bartolomeu Anania. Nu sunt mai multe variante ale Bibliei, ci mai multe variante ale *traducerii* Bibliei.

După cum se știe, textul originar al Bibliei este scris în câteva limbi vechi: ebraica biblică (cea mai mare parte a Vechiului Testament), aramaica (fragmente ale unor cărți din Vechiul Testament), greaca veche (întreg Noul Testament,

precum și așa-numitele cărți „deuterocanonice" ale Vechiului Testament, adică cele nerecunoscute de evrei, ci doar de o parte dintre creștini).

Pentru a putea citi Biblia, trebuie ori să înveți aceste limbi vechi (ceea ce ar fi foarte interesant și util, dar puțini o pot face), ori să te folosești de o traducere în limba proprie.[1]

Desigur, pot exista traduceri tendențioase ale Scripturii, care deformează textul în scop ideologic; dar acestea sunt cazuri izolate, iar opțiunile extreme și bizareriile din traducere ies la iveală îndată ce deschidem o astfel de versiune. De regulă însă, traducătorii se străduiesc să lucreze cât mai conștiincios, pentru a obține o traducere cât mai fidelă. Edițiile Scripturii publicate de instituții serioase, cum ar fi societățile de studii biblice, institutele de cercetări, sau cele oficiale ale unei Biserici sunt demne de încredere. Însă există uneori diferențe și între acestea.

Dar în cazul Bibliei, ca și în cazul oricărui text antic, sunt foarte multe situații în care o traducere precisă nu este posibilă. De ce? În general, o traducere nu redă niciodată perfect identic gândul exprimat într-o altă limbă. Acest lucru se vede foarte bine la încercarea de a traduce o poezie. Dacă e greu de tradus o poezie scrisă în zilele noastre, de pildă, din engleză în română, și mai greu e de tradus un text din Antichitate. Acolo pot apărea referiri la lucruri pe care azi nu le mai cunoaștem, fiindcă s-au pierdut orice fel de informații

1. Primele traduceri ale Bibliei au fost realizate deja în Antichitate: cele mai celebre sunt *Septuaginta* (traducerea Vechiului Testament în greacă, fiindcă limba ebraică biblică nu mai era vorbită curent, ci se folosea doar în cult, cam cum a ajuns, mai târziu, latina în Occident sau slavona bisericească pe la noi) și *Vulgata* (traducerea în latină a întregii Biblii, la inițiativa lui Ieronim, atunci când greaca a încetat să mai circule curent în partea apuseană a Imperiului Roman).

suplimentare, așa că nu mai înțelegem contextul. În cazul Vechiului Testament, se adaugă faptul că, în ebraică – o limbă semitică –, propozițiile au uneori o cu totul altă structură decât în greacă, latină sau în limbile moderne europene. Chiar funcțiile gramaticale ale cuvintelor sunt mult diferite; de exemplu, aceeași formă a unui verb poate fi echivalată, în limbile moderne, cu un timp trecut sau cu viitorul, în funcție de context. Dar ce se poate face când contextul nu ajută, iar modul în care se traduce schimbă total interpretarea?

Problematică e și traducerea expresiilor figurate care, dacă au fost folosite doar pentru scurt timp de vorbitori și n-au ajuns în dicționare, rămân pentru cititorii de azi o enigmă, iar traducerea cuvânt cu cuvânt e fără sens. De pildă, cum ar proceda un traducător dacă, peste 500 de ani, ar traduce în engleză un text românesc de azi în care se vorbește de niște oameni care au fost undeva și „au luat plasă"? Dacă nu găsește expresia în dicționare, ar avea oare vreun sens să traducă *they took a bag*? De altfel, chiar și azi, mulți vorbitori de română mai înțeleg că sensul expresiei este „a nu obține ce ți-ai dorit", „a nu găsi ce ai căutat", dar nu mai știu și că, înainte de 1989, aceasta putea avea un înțeles foarte concret: pe atunci nu se găseau sacoșe de cumpărături în magazine, așa că oamenii plecau cu plasa de acasă. De cele mai multe ori, magazinele alimentare erau goale, așa că, întâlnindu-se cu un vecin, la întrebarea acestuia „Ai luat ceva?", puteau răspunde, cu subînțeles: „Plasă!" (adică doar plasa, fără nimic în ea). Peste 500 de ani, probabil că nu se va mai înțelege nimic din această expresie. La fel se întâmplă când se încearcă azi traducerea unor întorsături de condei de acum câteva mii de ani.

Chiar denumirea celor două mari părți ale Bibliei creștinilor pune probleme de traducere: ce înseamnă cuvântul

„testament" din expresia „Vechiul și Noul Testament"? Biblia a fost lăsată oare prin testament?

Pe unele Biblii apare însă subtitlul de „Vechiul și Noul Legământ". E vorba deci de un legământ sau de un testament? „Noul Legământ/Testament" este o expresie care descrie natura noii religii întemeiate de Isus Cristos, ajungând să se refere și la scrierile de bază ale acesteia. Isus Cristos, la Cina cea de Taină, a spus că vinul pe care-l binecuvântează este „sângele Noului și veșnicului Legământ/Testament". Vorbind astfel, făcea mai multe aluzii: încheia cu apostolii un nou Legământ, în locul celui încheiat de Dumnezeu cu Moise, atunci când i-a dat acestuia Tablele Legii cu Cele Zece Porunci. Vinul binecuvântat la acea ultimă masă de Paști împreună cu ucenicii face aluzie la moartea sângeroasă a lui Isus care urma să aibă loc, iar ritualul instituit astfel urma să fie noul tip de jertfă la care vor participa creștinii pentru a-și aminti de Învățătorul lor și care va înlocui jertfele sângeroase de animale, prescrise în Vechiul Testament/Legământ. Făcând astfel în ajunul morții sale, Isus le dădea ucenicilor, cu limbă de moarte, o nouă Lege, așadar Legământul era și un gen de Testament.[1]

Cuvintele lui Isus făceau aluzie și la o profeție a lui Ieremia: „Iată vin zile – cuvântul Domnului – când voi încheia cu casa lui Israel și cu casa lui Iuda un *legământ* nou" (31, 31). Isus Cristos voia să spună și că prin el se împlinesc aceste cuvinte, prin el se face Noul Legământ. Cuvântul redat aici prin „legământ" (în ebraică *berith*) a fost tradus în *Septuaginta diathēkē*, un cuvânt grecesc al cărui sens de bază este „testament" și doar prin extensie se referă la „legământ". Tot

1. Mai multe pe această temă în capitolul IV, „Biserica și cultul ei", pp. 148–149.

diathēkē apare și în textele din Noul Testament ce relatează Cina cea de Taină, pe care le-am menționat mai sus. Aici, traducerea latină a preferat să spună *testamentum* (legându-se deci de sensul de bază din greacă), iar limbile moderne au preluat cuvântul prin împrumut din latină, impunându-se astfel expresia de „Noul Testament". De aceea, prima parte a Bibliei creștine, caracterizată de Legământul lui Dumnezeu cu Moise, a fost numită „Vechiul Testament", prin opoziție cu „Noul".[1]

Jocul de sensuri între „testament" și „legământ" se observă foarte bine într-un fragment din Epistola către evrei (9, 15–17); traducerea lui Dumitru Cornilescu[2] încearcă să ilustreze acest lucru, redând, în acest fragment, cuvântul grecesc *diathēkē* uneori prin „legământ", iar alteori prin „testament":

> De aceea este El [Cristos] Mijlocitorul unui legământ (*diathēkē*) nou, pentru ca, prin moartea Lui pentru răscumpărarea din abaterile făptuite sub legământul (*diathēkē*) dintâi, cei ce au fost chemați să capete veșnica moștenire care le-a fost făgăduită. În adevăr, acolo unde este un testament (*diathēkē*), trebuie neapărat să aibă loc moartea celui ce l-a făcut. Pentru că un testament (*diathēkē*) nu capătă putere decât după moarte.

---

1. În lucrările teologice mai recente, în Occident, a început să se prefere denumirea de „Primul Testament" sau „Primul Legământ", pentru a se evita impresia ușor peiorativă pe care o lasă expresia „Vechiul Testament" (ca ceva perimat). De altfel, expresia „legământul dintâi" apare deja în Biblie, de pildă, în Evrei 9, 15 (v. și acest citat în rândurile următoare).

2. Este vorba de cea mai populară versiune a Bibliei printre creștinii români protestanți, care s-a reeditat și retipărit de foarte multe ori, începând din 1921 și până în zilele noastre. Cele mai multe ediții erau într-un format relativ mic, cu coperte din imitație de piele de culoare verde.

În schimb, în același fragment, în Biblia publicată de Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, găsim peste tot „testament" ca echivalent al cuvântului grecesc *diathēkē*, care, după cum spuneam, poate însemna atât „testament", cât și „legământ". Autorul Epistolei către evrei profită de acest lucru pentru a face un joc de cuvinte, care însă nu mai este posibil în traducerea românească.

Nici una din cele două traduceri nu este rău intenționată, ci fiecare încearcă să găsească o soluție cât mai apropiată de textul original și mai lesne de înțeles pentru cititori. Însă, după cum se vede din acest exemplu, nu întotdeauna e simplu de găsit o soluție care să împace și capra, și varza. Astfel de situații se pot întâlni la tot pasul în traducerea Scripturii, și de aceea apar atâtea variante. Dacă formatul ediției permite, în cazuri ca cel de față, sunt foarte utile notele de subsol cu explicațiile necesare.

Pe de altă parte, atunci când un cuvânt sau un pasaj dă loc la mai multe interpretări, este firesc ca traducătorii dintr-o anumită confesiune creștină (ortodoxă, catolică, protestantă) să urmeze interpretarea devenită tradițională în propria Biserică. Să luăm ca exemplu un pasaj care uneori iscă multe dispute între creștinii de diferite confesiuni, și anume din Epistola lui Iacob (Iacov) 5, 14–15:

> Este cineva bolnav între voi? Să-i cheme pe *bătrânii/prezbiterii/preoții* Bisericii și ei să se roage pentru el după ce-l vor unge cu untdelemn, în numele Domnului; și rugăciunea credinței îl va izbăvi pe cel suferind și Domnul îl va ridica, iar de va fi făcut păcate, i se vor ierta.

Ceea ce am redat mai sus prin *bătrânii/prezbiterii/preoții* este în textul originar grecesc *tous presbyterous*, care, după sensul obișnuit al cuvântului, înseamnă „pe cei mai bătrâni".

Chiar așa scrie, de pildă, într-o traducere controversată a Bibliei, așa-numita Fidela, realizată cu intenția de a rămâne cât mai aproape de original: „să cheme bătrânii bisericii" (Cluj, ed. a IV-a, 2015).

Totuși, se pare că acești *presbyteroi*, cum sunt numiți în greacă, nu sunt, pur și simplu, enoriașii mai în vârstă din parohie, ci este vorba de o funcție specifică în comunitățile primilor creștini. În traducerea latină a Bibliei, realizată în primele veacuri ale creștinismului, cuvântul ar fi putut fi tradus prin *seniores*, dar s-a preferat preluarea lui ca atare din greacă, semn că era folosit ca termen tehnic. Probabil că funcția respectivă, la început, era încredințată doar creștinilor mai în vârstă, cu experiență și, de aceea, au fost numiți chiar „bătrâni". La Roma, creștinismul a pătruns prin vorbitori de limba greacă, iar Noul Testament era scris în această limbă; de aceea, multe cuvinte care se refereau la realități specific creștine au început să fie preluate ca atare din greacă și în latină. De altfel, și în limba română, o serie de cuvinte specific creștine au fost preluate din greacă, prin intermediul latinei. De pildă, „a boteza" provine din latinescul *baptizo*, care la rândul lui e un împrumut din greacă, unde cuvântul însemna, pur și simplu, „a înmuia", „a scufunda". Ca denumire a obiceiului religios a fost preluat ca atare și în alte limbi, fiindcă termenul nu se mai referea, în limbaj specific creștin, la o simplă baie, ci la o ceremonie ce cuprinde spălarea rituală.

Traducerea lui Dumitru Cornilescu ține seama de aceste lucruri și, de aceea, aici spune „să cheme pe *prezbiterii* Bisericii".

Biserica ortodoxă și cea catolică văd însă în acest caz un indiciu că deja primii creștini, în vremea în care mai trăiau apostolii, practicau taina maslului, care trebuie, evident, oficiată de preoți. De aceea, în traducerea ortodoxă și în cea catolică a

Bibliei, aici apare „să cheme *preoții* Bisericii". Această traducere ține seama de interpretarea potrivit căreia acei *presbyteroi* din primele comunități creștine erau echivalentul preoților de azi.

Ideea că era vorba de o funcție specifică și nu doar de oameni mai în vârstă e susținută, printre altele, de un pasaj din Faptele Apostolilor 14, 22, unde se spune că apostolii Pavel și Barnaba au vizitat diferite comunități creștine, unde „au rânduit *presbyteroi*". Pasajul sună astfel în diferite traduceri:

– „hirotonindu-le *preoți* în fiecare biserică" (Biblia ortodoxă);

– „au rânduit *prezbiteri* în fiecare biserică" (Cornilescu);

– „le-au rânduit *bătrâni* în fiecare biserică" (Fidela).

Biserica ortodoxă și cea catolică identifică aici chiar hirotonirea preoțească, așa cum se practică și azi în Bisericile tradiționale. Creștinii protestanți, în schimb, evită termenul de „preot" în astfel de cazuri, deoarece, în general, pun accentul pe faptul că, în Noul Testament, singura adevărată preoție este cea a lui Cristos, iar toți creștinii sunt, într-un fel, și ei „preoți". Pentru slujitorii de cult preferă deci alte denumiri; se evită astfel și asocierea cu preoții din Vechiul Testament, care aduceau jertfe de animale la templu. Așa că în traducerea protestantă apare cuvântul „prezbiteri", care sugerează totuși că era vorba de o funcție specifică în comunitate. Traducerea Fidela încearcă să redea sensul originar, dar în acest loc rezultatul e oarecum bizar, fiindcă, în fond, bătrân devii cu vârsta, nu e nevoie să fii numit sau rânduit în această funcție!

Concluzia celor de mai sus e că fiecare dintre cele trei traduceri („bătrâni", „prezbiteri", „preoți") are o justificare și nu se poate spune că „Biblia *celorlalți* e greșită, numai *a noastră* e cea adevărată". Tocmai fiindcă textul biblic poate avea mai multe sensuri, care nu pot fi redate printr-un singur mod de a traduce, este adeseori util să se consulte mai multe

traduceri, care ilustrează diferite aspecte și nuanțe ale aceluiași text.

O altă problemă care duce la diferențe între traducerile Bibliei este încercarea de înfrumusețare a textului. De pildă, la un moment dat, ucenicii l-au întrebat pe Isus ce a vrut să spună prin „Nu ce intră în gură îl pângărește pe om, ci ceea ce iese din gură, aceasta îl pângărește pe om" (Evanghelia după Matei 15, 10). El le-a explicat că „gândurile rele, omorurile" și altele asemenea îl pângăresc pe om, fiindcă provin din inimă, apoi ies pe gură, ca vorbe rele. În schimb, nerespectarea prescripțiilor rituale (de pildă, referitoare la mâncare) nu pângărește, fiindcă „tot ce intră în gură se duce în pântece și este dat afară la latrină (în greacă, *aphedrōn*)" (15, 17). Probabil că, spre deosebire de Isus, multor traducători ai Bibliei li s-a părut că un cuvânt cum este „latrină" e nepotrivit pentru un text sfânt, așa că l-au cosmetizat, scriind ba „loc ascuns", ba „afară", ba l-au lăsat chiar așa cum e, în grecește. Dintr-un anumit punct de vedere, astfel de traduceri sunt greșite; totuși, procedeele de înfrumusețare de obicei nu schimbă sensul textului și nici mesajul acestuia.

Dacă cineva vrea să aprofundeze toate acestea, pentru început poate recurge la dicționare, enciclopedii și comentarii biblice, eventual editate de diferite confesiuni, pentru a avea acces la interpretări complementare. Cel mai bine ar fi însă, desigur, să studieze limba greacă și limba ebraică biblică, așa încât să poată citi Biblia în original.

3. Ce este Biblia pentru fiecare dintre noi?

Printre studenții facultăților bisericești de la Roma se spune că cine studiază dreptul canonic nu face decât să-și piardă timpul, cine studiază filozofia își pierde rațiunea, iar cine studiază teologia își pierde credința. Ce-i drept, uneori așa se și întâmplă la studiul teologiei. Dar, cum spuneam mai sus și referitor la falsele credințe și așteptări privitoare la Biblie, uneori studenții vin cu false convingeri despre credință, care le sunt spulberate atunci când află cum stau lucrurile în realitate. Astfel de credințe și așteptări e bine să se piardă. Din păcate însă, se întâmplă uneori ca oameni cu credință sinceră să fie dezamăgiți când iau contact cu studiul teologiei, iar aceasta din cauza unora dintre profesori, care prezintă lucrurile astfel încât oricui îi piere cheful să se mai ocupe de subiect. În fond, la fel se întâmplă în orice domeniu; chiar și la școală, de multe ori elevii povestesc că nu le place o anumită materie, dar în realitate nu le place, de fapt, profesorul respectiv, sau acesta nu știe să trezească interesul copiilor.

S-ar putea, de multe ori, ca și cu apropierea de Biblie să se întâmple la fel. Aflând lucruri ca cele de mai sus, s-ar putea să fie dezamăgiți cei care-și imaginează că Yahweh, asemenea unui comandant de navă spațială dintr-un film SF, ar fi sculptat cu laserul cele 365 de porunci negative („să nu faci asta") și cele 248 pozitive („să faci ailaltă") pe tăblițele de piatră pe care i le-a dat lui Moise, apoi i-ar fi urmărit de sus și i-ar fi trăsnit cu arme extraterestre pe cei care le încălcau. Dar alteori dezamăgirea apare din cauza celor de meserie, care uneori vorbesc despre Biblie în moduri ce pot îndepărta pe oricine: de pildă, ori într-un mod infantil, ori extrem de

complicat (poate fiindcă nici ei nu înțeleg prea bine, deci nu pot explica nici altora).

Dacă v-ați întâlnit deja cu astfel de situații, cel mai bine e să mai căutați și alte surse de informație sau alți profesori, care s-ar putea să vă schimbe cu totul felul de a vedea lucrurile. Bibliografia de la sfârșitul acestui volum ar putea fi de folos.

Ținând seama de cele de mai sus, ce poate fi deci Biblia pentru fiecare dintre noi?

a) O hrană spirituală, duhovnicească

În lucrările de spiritualitate creștină se spune deseori că și sufletul trebuie hrănit ca să poată trăi, nu cu mâncare, bineînțeles, ci, de pildă, cu fapte bune, participarea la slujbele bisericești, rugăciune, post și citirea Bibliei. Unii oameni citesc zilnic câte un fragment din Scriptură, apoi se gândesc sau meditează la ce pot însemna acele cuvinte din vechime dacă le aplică la propria viață. Acest lucru se poate face individual sau în grupuri de studiu care se întâlnesc regulat și discută câte un pasaj biblic. În acest caz poate fi utilă participarea unui preot sau teolog. Pentru a profita cât mai mult e nevoie de înțelegerea contextului în care a fost scris un astfel de pasaj, deci sunt utile volumele de comentarii biblice sau explicațiile unui specialist. Abia după ce înțelesul propriu-zis al textului este clar se poate trece la o semnificație spirituală și la mesajul pe care-l poate transmite oamenilor de azi.

b) „Sufletul teologiei"

Toate ideile teologice, dogmele, etica creștină și, în general, toată viața Bisericii iau drept etalon Biblia. De aceea a fost numită, de multe ori, „sufletul teologiei". Există însă și o problemă: cu puțină străduanie, în Biblie găsim dovezi în sprijinul oricărei afirmații. În istoria Bisericii, când au existat dezbinări și au apărut grupări opuse, și unii, și ceilalți își bazau afirmațiile pe Biblie. Adversarii unei afirmații găseau dovezi contrare tot în Biblie. Uneori se poate folosi un același verset pentru a demonstra o idee, dar și contrariul acesteia.

Pentru a se evita acest lucru, Biblia trebuie studiată mai întâi în întregime, iar diferitele afirmații trebuie plasate în imaginea de ansamblu. O idee ruptă din context poate demonstra orice. Pe de altă parte, nu se pot evita interpretări diferite sau chiar opuse, uneori nici în chestiuni esențiale. În creștinism s-au dezvoltat, de-a lungul timpului, diferite tradiții de interpretare a Scripturii. Unele se pot foarte bine completa reciproc, dar în alte cazuri rămân divergențe.

Interesant este că, după mii de ani de existență a Bibliei, aceasta mai dă naștere și azi unor noi interpretări teologice și de credință. Biblia e deci un izvor nesecat de idei teologice, etice și spirituale.

c) Obiect de cercetări științifice

În jurul Bibliei există o activitate de cercetare enormă. Nici un alt text antic n-a făcut obiectul atâtor studii științifice. Am auzit uneori părerea că acest lucru ar fi un sacrilegiu, că Biblia ar trebui doar venerată de credincioși și nu studiată ca un cobai în laborator. Nu cred că e o părere corectă. Dacă

e vorba de un mesaj divin adresat oamenilor, acesta își ratează menirea dacă e pus pe un piedestal doar pentru ca oamenii să-și facă o cruce atunci când trec pe lângă el. Mesajul trebuie să ajungă la oameni și să pătrundă în toată viața lor. Cercetările științifice îi ajută inclusiv pe credincioși să înțeleagă Biblia mai bine. Și pe oamenii de știință îi ajută, pentru că uneori găsesc în Biblie indicii despre alte lucruri pe care le studiază în istoria civilizațiilor și a religiilor, precum și în fenomenul comunicării.

d) Un loc cultural

Biblia e o lectură interesantă și pentru oameni care nu sunt apropiați de religie, Biserică sau spiritualitate. Aceasta fiindcă e un fel de loc cultural. Civilizația europeană de azi, chiar și la marginea continentului, a apărut pe baza civilizației antice greco-romane, care a intrat în contact cu lumea Bibliei, transmisă de unii evrei deveniți creștini care au răspândit noua credință în culturile din jurul Mediteranei. Deși credința nu mai e un punct de referință ca altădată, în societatea europeană de azi sunt prezente clar urmele Bibliei în limbă, literatură, morală și tradiții.

Observația de mai sus e folosită în unele țări pentru a rezolva disputa privind predarea religiei în școală (care s-a manifestat și la noi). Dacă programa școlară ar prevedea predarea Bibliei (nu a „religiei") la școală, aceasta ar putea deveni fără nici o problemă obiect de studiu obligatoriu pentru toți copiii, indiferent de opțiunile sau practicile religioase din familie. Copiii imigranților de altă religie, odată stabiliți într-o țară europeană, învață despre cultura acestui continent, în care un element foarte important este chiar Biblia.

4. Pentru cei care vor să afle mai multe

Orice creștin (sau orice om interesat de cultură) ar trebui să citească toată Biblia, de la cap la coadă, măcar o dată în viață. E o călătorie spirituală mult mai interesantă, mai frumoasă și mai utilă decât un pelerinaj propriu-zis.

Dacă cineva vrea doar o pregustare a acestei călătorii, poate începe cu Evangheliile (măcar una din primele trei), cu Faptele Apostolilor, apoi, pentru a înțelege dedesubturile acestor texte, Geneza, Exodul și profetul Isaia. S-ar putea ca astfel să capete gustul de a citi Scripturile în întregime, așa cum spuneam mai sus.

La sfârșitul volumului se poate consulta o listă de lecturi suplimentare ce-i poate călăuzi pe cititorii interesați de o lectură intensivă a Bibliei.

III. CREZUL

„Acestea să le amintești [credincioșilor] și jură-i în fața lui Dumnezeu, *să nu se certe pe cuvinte*: nu folosește la nimic decât la pierzarea celor care ascultă."

Apostolul Pavel[1]

Majoritatea oamenilor se întâlnesc cu Crezul atunci când participă ca nași la vreun botez: cu acea ocazie, li se cere să-l recite în timpul slujbei, sau doar să-l asculte rostit de preot sau de altcineva. S-ar putea ca uneori să pară doar un text legat de un ritual, care altfel nu spune nimic; alteori se socoate că orice creștin e dator să-l știe pe de rost și să-l poată rosti corect în anumite împrejurări. În sfârșit, pentru unii oameni e o rugăciune ca oricare alta. Dar care e, de fapt, înțelesul acestui text?

Un „crez" este un set de afirmații ce rezumă lucrurile în care cred creștinii. Încă de la începuturile Bisericii, printre creștini au circulat mai multe variante ale Crezului.

În primele veacuri creștine, în care se botezau mai ales adulții (pentru că puține familii erau creștine în întregime, astfel încât să fie botezați și copiii), aceștia trebuiau să-și mărturisească public credința pentru a putea fi botezați, devenind astfel creștini. Când cel care voia să se boteze rostea „Cred în Dumnezeu Tatăl, Fiul și Sfântul Duh" sau o altă formulare asemănătoare, știa deja despre ce e vorba, fiindcă înainte de a ajunge acolo trebuia să participe la o pregătire – teoretică și practică – de câțiva ani.

1. Epistola II către Timotei 2, 14 (s. n.).

Cu timpul, mărturisirea credinței în Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt rostită la botez a devenit din ce în ce mai lungă, adăugându-se explicații suplimentare la fiecare dintre cele trei Persoane divine. Pare că, pe măsură ce pregătirea candidaților la botez s-a simplificat cu timpul, crezul care trebuia rostit a devenit din ce în ce mai lung, ca și cum preotul sau episcopul trebuia să se asigure că respectivul candidat cunoaște măcar acest rezumat al credinței.

1. Diferite texte ale Crezului

Există numeroase alte variante ale Crezului, atât în Occident, cât și în Răsărit. În tabelul de mai jos sunt prezentate, ca exemplu, trei variante ale mărturisirii de credință, de complexități și lungimi diferite, care au fost alcătuite în primele veacuri ale creștinismului; două dintre ele se bucură de o largă răspândire.

Crezul din Epistola apostolilor (secolul II)	*Simbolul apostolilor (secolele III–X, diferite variante asemănătoare)*	*Crezul niceno-constantinopolitan (secolul IV)*
1. [Cred] în *Tatăl*, Stăpânitorul a toate	1. Cred în Dumnezeu, *Tatăl* atotputernicul, Creatorul cerului și al pământului	Cred întru unul Dumnezeu, *Tatăl* atotțiitorul, Făcătorul cerului și al pământului, al tuturor celor văzute și nevăzute

2. și *în Isus Cristos*, Mântuitorul nostru	2. și în *Isus Cristos*, Fiul său unic, Domnul nostru,	și întru unul Domn *Isus Cristos*, Fiul lui Dumnezeu, Unul Născut, care din Tatăl s-a născut mai înainte de toți vecii: Lumină din Lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, născut iar nu făcut, cel de o ființă cu Tatăl, prin care toate s-au făcut, care pentru noi oamenii și pentru a noastră mântuire s-a pogorât din ceruri
	3. care s-a zămislit de la Duhul Sfânt, s-a născut din Maria Fecioara;	și s-a întrupat de la Duhul Sfânt și din Fecioara Maria și s-a făcut om
	4. a pătimit sub Ponțiu Pilat, s-a răstignit, a murit și s-a îngropat;	și s-a răstignit pentru noi în zilele lui Ponțiu Pilat și a pătimit și s-a îngropat;
	5. s-a coborât în iad, a treia zi a înviat din morți;	și a înviat a treia zi, după Scripturi;
	6. s-a suit la ceruri, șade de-a dreapta lui Dumnezeu, Tatăl atotputernicul;	și s-a înălțat la ceruri și șade de-a dreapta Tatălui;

	7. de unde are să vie să-i judece pe vii și pe morți.	și iarăși va să vină cu slavă să judece viii și morții, a cărui împărăție nu va avea sfârșit.
3. și în *Sfântul Duh* Apărătorul	8. Cred în *Duhul Sfânt*;	și întru *Duhul Sfânt*, Domnul de viață Făcătorul, care din Tatăl (și de la Fiul)[1] purcede, cel ce împreună cu Tatăl și cu Fiul este închinat și slăvit, care a grăit prin proroci.
4. și în Sfânta Biserică	9. Sfânta Biserică catolică (creștină / universală)[2], împărtășirea sfinților;	Întru una, sfântă, catolicească (sobornicească, creștinească, universală)[3] și apostolească Biserică
5. și în iertarea păcatelor.	10. iertarea păcatelor;	Mărturisesc un botez spre iertarea păcatelor.
	11. învierea morților	Aștept învierea morților
	12. și viața veșnică. Amin.	și viața veacului ce va să fie. Amin.

1. Versiunea în limba latină, folosită în Occident, cuprinde și cuvintele din paranteză.

2. În varianta originală a Crezului, termenul este „catolică", folosit în sens etimologic, deci „universală", „atotcuprinzătoare". Unele confesiuni creștine au preferat ca în traducerile în limbi moderne să fie redat diferit, ca să se evite asocierea cu Biserica romano-catolică.

3. V. nota de mai sus.

În coloana din stânga a tabelului de mai sus apare unul dintre cele mai vechi și mai simple crezuri.[1] La formula „Cred în Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt" s-au mai adăugat doar scurte explicații, menționându-se apoi Biserica și puterea acesteia de a ierta păcatele. A fost descoperit într-un text scris în secolul II în Asia Mică, intitulat *Epistola apostolilor*. Scrierea menționează la un moment dat minunea înmulțirii pâinilor, când Isus Cristos a săturat cinci mii de oameni cu cinci pâini (Evanghelia după Marcu 5, 35–44). Episodul este interpretat alegoric, spunându-se că cele cinci pâini împărțite de Isus reprezintă cele cinci articole ale Crezului creștin, și anume: „[Cred] în *Tatăl*, Stăpânitorul a toate / și în *Isus Cristos*, Mântuitorul nostru / și în *Sfântul Duh* Apărătorul / și în Sfânta Biserică / și în iertarea păcatelor". Așadar, credința e văzută aici ca hrană spirituală, care se împarte oamenilor fără să se împuțineze.

În coloana din mijloc este prezentat așa-numitul Simbol al apostolilor[2], un crez mai elaborat, folosit mai mult în Occident, de către Biserica catolică, cea anglicană și cele protestante, în paralel cu cel niceno-constantinopolitan, despre care va fi vorba mai jos.

Simbolul apostolilor s-a bucurat de prestigiu de-a lungul veacurilor și s-a răspândit foarte mult, fiindcă se credea că a

1. *Cf.* H. Denzinger, *Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, ed. a XXXIX-a, revizuită și adăugită de P. Hünermann, Herder, Freiburg im Breisgau/Basel/Roma/Viena, 2001, nr. 1 (p. 21). În acest compendiu pot fi consultate numeroase alte mărturisiri de credință, nr. 2–76 (pp. 21–52).

2. H. Denzinger, *Enchiridion*, nr. 10–30 (pp. 23–34). Trad. rom. în *Catehismul Bisericii Catolice*, Arhiepiscopia Romano-Catolică de București, 1993, p. 51.

fost alcătuit de cei doisprezece apostoli ai lui Isus Cristos. Acest crez nu intră în detalii teologice, așa încât marea majoritate a creștinilor din toată lumea nu au dificultăți să se regăsească în el. În plus, toate afirmațiile cuprinse în acest crez apar nemijlocit în Biblie[1], respectă deci principiul recurgerii direct la sursă, de care vorbeam în introducere.

Ordinea afirmațiilor Crezului (numite uneori „articole") nu este întâmplătoare. Sunt trei mari părți (1; 2–7; 8–12), după cele trei Persoane ale Sfintei Treimi[2]. În același timp, succesiunea în care este alcătuit se leagă și de întrebările „de unde venim" și „încotro ne îndreptăm". Se începe cu crearea lumii, deci și a omului, și se încheie cu destinul acestuia, care este „viața veșnică". Între acestea două, în centru se vorbește de venirea lui Dumnezeu ca om în lumea creată și de Biserică, o nouă realitate spirituală și un nou popor al lui Dumnezeu.

Există douăsprezece articole, după numărul apostolilor care, potrivit legendei, au formulat fiecare câte un articol. Cuvântul „simbol" este folosit aici în sens etimologic: în limba greacă, *symbolon* însemna, la început, una dintre părțile unui os sau ale unui vas de lut rupt în două și luate de două persoane, de exemplu părți ale unui contract. La reîntâlnirea acestora, potrivirea celor două părți le dovedea identitatea.

---

1. Pasajele biblice pe care se bazează articolele acestui crez sunt următoarele: 1) Matei 5, 45; Geneza 1, 1; Romani 1, 20 – 2) Matei 3, 17; Filipeni 2, 12 – 3) Luca 1, 35; 2, 7 – 4) Ioan 19, 16. 29–42 – 5) 1 Petru 3, 19–20; Matei 28, 1–10 – 6) Luca 24, 51; Evrei 1, 3; Marcu 14, 36 – 7) Matei 16, 27; Fapte 10, 39; 1 Corinteni 15, 51 – 8) Fapte 1, 7–8 – 9) Matei 16, 18–19; Efeseni 5, 26–27; Coloseni 1, 24; Matei 28, 19–20; 2 Corinteni 11, 13; 1 Corinteni 15, 33 – 10) Ioan 20, 22–23 – 11) 1 Corinteni 15, 51–54; 1 Tesaloniceni 4, 13–18 – 12) 1 Ioan 5, 20.

2. Pentru înțelesul acestei expresii, v. mai jos, pp. 82–93.

Așadar, adunând laolaltă toți apostolii, fiecare cu câte un articol de credință, obținem întregul Crez creștin. Unele reprezentări iconografice medievale îi înfățișează pe cei doisprezece apostoli cu câte un înscris cuprinzând câte un articol din acest crez.

Pe lângă faptul că acest *symbolon* poate fi înțeles ca un fel de contract sau legământ – deci cei care participă la el trebuie să-i accepte prevederile –, rostirea, respectiv acceptarea Simbolului dovedește identitatea creștină, așa cum, în vremurile de demult, punerea împreună a două părți ale unui vas de lut dovedea acordul încheiat între două persoane.

În coloana din dreapta este prezentat așa-numitul Crez niceno-constantinopolitan[1], o variantă mai cunoscută la noi, recitată la slujbele de duminică și la botezuri. Aici, unele articole sunt mult mai dezvoltate, intrându-se în detalii teologice care, la vremea respectivă, au dat naștere la multe dispute. Acestea vor fi dezvoltate mai jos (subcapitolul 5, „Până la urmă, ce înțeles are Crezul?").

Pe lângă exemplele prezentate, am putea aminti și o mărturisire de credință foarte lungă (în 42 de articole): Crezul pseudoatanasian, numit astfel fiindcă multă vreme s-a socotit că ar fi fost alcătuit de Sfântul Atanasie cel Mare, patriarh al Alexandriei în secolul IV. Cercetătorii consideră azi, în general, că acest crez a fost alcătuit de un autor necunoscut, în Franța, în secolul V.[2] Cunoscut și sub numele de

1. Denzinger, *Enchiridion*, nr. 125–126; 150 (pp. 62–64; 83–85). Trad. rom. *Învățătura de credință ortodoxă*, ed. a III-a revăzută, Arhiepiscopia Ortodoxă Română a Vadului, Feleacului și Clujului, Cluj-Napoca, 2003, pp. 52–53.

2. *Cf.* Denzinger, *Enchiridion*, nr. 75–76 (pp. 50–52). Traducere proprie.

Simbolul *Quicumque* (după cuvântul cu care începe în limba latină), acest crez este mult mai amănunțit, cuprinzând numeroase detalii teologice despre persoanele Sfintei Treimi și despre întruparea Logosului divin în Isus Cristos. Mai jos este prezentat doar textul; explicațiile vor fi date mai târziu:

1. Oricine vrea să fie mântuit, înainte de toate trebuie să țină credința catolică[1];
2. cine n-o va păstra întreagă și neștirbită fără îndoială că va pieri pe veci.
3. Iar credința catolică aceasta este: să-l cinstim pe Unul Dumnezeu în Treime și Treimea în unitate
4. și să nu amestecăm persoanele, nici substanța să n-o despărțim,
5. căci una este persoana Tatălui, alta cea a Fiului și alta a Duhului Sfânt,
6. dar una este dumnezeirea Tatălui, a Fiului și a Duhului Sfânt, asemenea le este slava și la fel de veșnică măreția.
7. După cum este Tatăl, tot așa și Fiul, tot așa și Duhul Sfânt:
8. necreat este Tatăl, necreat este Fiul, necreat este Duhul Sfânt;
9. nesfârșit este Tatăl, nesfârșit este Fiul, nesfârșit este Duhul Sfânt;
10. veșnic este Tatăl, veșnic este Fiul, veșnic este Duhul Sfânt.
11. Și totuși nu sunt trei veșnici, ci unul este Cel veșnic,
12. după cum nu sunt trei necreați și nici trei nesfârșiți, ci unul este Cel necreat și unul Cel nesfârșit.
13. De asemenea, atotputernic este Tatăl, atotputernic Fiul, atotputernic Duhul Sfânt;
14. și totuși nu sunt trei atotputernici, ci unul este Cel atotputernic.
15. Astfel, Dumnezeu este Tatăl, Dumnezeu este Fiul, Dumnezeu este Duhul Sfânt
16. și totuși nu sunt trei Dumnezei, ci un singur Dumnezeu.
17. La fel, Domn este Tatăl, Domn este Fiul, Domn este Duhul Sfânt

---

1. Și aici, termenul „catolic" este folosit în sens etimologic, adică referindu-se la Biserica universală, atotcuprinzătoare și care dăinuie în timp.

18. și totuși nu sunt trei Domni, ci unul este Domnul
19. fiindcă, după cum îndemnăm, potrivit adevărului creștin, să fie mărturisită fiecare persoană în parte ca Dumnezeu și Domn
20. tot astfel oprim ca potrivit religiei catolice să se spună că sunt trei Dumnezei sau trei Domni.
21. Tatăl de nimeni n-a fost făcut, nici creat, nici născut;
22. Fiul este numai de la Tatăl, nu făcut și nici creat, ci născut;
23. Duhul Sfânt este de la Tatăl și de la Fiul, nu făcut, nici creat, nici născut, ci purcezând.
24. Unul este deci Tatăl, nu trei Tați; unul este Fiul, nu trei Fii; unul este Duhul Sfânt, nu trei Duhuri Sfinte.
25. Iar în această Treime, nimic nu este mai înainte sau mai apoi, nimic mai mare sau mai mic,
26. ci toate cele trei persoane împreună sunt la fel de veșnice și egale
27. așa încât în toate, după cum s-a spus deja mai sus, să fie cinstită atât unitatea în Treime, cât și Treimea în unitate.
28. Cine vrea deci să fie mântuit, astfel să cugete despre Treime.
29. Dar mai este nevoie, spre mântuirea veșnică, și a crede întocmai în întruparea Domnului nostru Isus Cristos.
30. Dreapta credință înseamnă așadar să credem și să mărturisim că Domnul nostru Isus Cristos, Fiul lui Dumnezeu, este deopotrivă Dumnezeu și om:
31. este Dumnezeu din substanța Tatălui, născut mai înainte de veci, și este om din substanța maicii, născut în veac;
32. Dumnezeu desăvârșit și om desăvârșit, alcătuit dintr-un suflet rațional și trup omenesc,
33. egal cu Tatăl după dumnezeire, mai mic decât Tatăl după firea omenească.
34. Deși este Dumnezeu și om, totuși nu sunt doi, ci unul este Cristos,
35. iar unul nu prin preschimbarea dumnezeirii în trup, ci prin primirea firii omenești în Dumnezeu,
36. unul întru totul, nu prin amestecarea substanței, ci în unitatea persoanei.
37. Căci după cum sufletul rațional și trupul sunt un singur om, tot astfel Dumnezeu și omul sunt un singur Cristos,

38. care a pătimit pentru mântuirea noastră, a coborât în iad, a treia zi s-a ridicat din morți,
39. s-a înălțat la ceruri, șade de-a dreapta Tatălui, de unde va veni să-i judece pe vii și pe morți.
40. La venirea lui trebuie să învie toți oamenii cu trupurile lor și să dea seama de faptele lor,
41. iar cei ce vor fi făcut fapte bune vor merge în viața veșnică, dar cei care vor fi făcut rele, în focul cel veșnic.
42. Aceasta este credința catolică; cine n-o va crede întocmai și cu statornicie nu va putea fi mântuit.

2. Poate fi schimbat Crezul?

La această întrebare, răspunsul este „da" sau, mai precis, „da, oarecum", și anume dacă ne referim la modul de formulare a mărturisirii de credință, nu la credința propriu-zisă. După cum se observă și din exemplele date, nu se poate spune că există o singură formulă de mărturisire a credinței.

Mai sus am văzut un crez simplu, altele mai elaborate și chiar unul foarte lung. Dar oricât de multe detalii ar cuprinde un crez, acesta rămâne întotdeauna doar un *rezumat* al credinței, fără a avea pretenția de a cuprinde absolut toate lucrurile în care cred creștinii. Nici nu poate fi altfel, fiind vorba de formule rostite de obicei în public, în cadrul unor slujbe, deci, oricât de devotați ar putea fi participanții, lungimea lor trebuie să rămână rezonabilă.

E limpede, prin urmare, că pot exista mai multe formule de mărturisire a credinței; dacă una e mai scurtă, nu înseamnă neapărat că cei care o rostesc ignoră sau neagă detaliile cuprinse în variantele mai lungi, ci uneori acest lucru arată doar că e vorba de un rezumat mai scurt al credinței, restul fiind subînțeles.

Cu toate acestea, una și aceeași variantă a suferit schimbări de-a lungul timpului. Bine-cunoscutul Crez prezentat în coloana din dreapta a tabelului de mai înainte, care este rostit la slujbele din bisericile noastre, n-a fost întotdeauna așa cum îl cunoaștem astăzi. Numele îi vine de la cele două sinoade (concilii) ecumenice la care a fost alcătuit: cel de la Niceea și cel de la Constantinopol. În primele veacuri ale creștinismului, dacă discuțiile teologice începeau să creeze dezbinări în Biserică, se organizau întruniri ale tuturor episcopilor (sau măcar ale reprezentanților acestora), care să tranșeze astfel de probleme. Aceste mari întruniri erau numite ecumenice nu fiindcă s-ar fi referit la dialogul dintre creștinii de diferite orientări, ci cu înțelesul etimologic: era vorba de „lumea întreagă" din punctul de vedere al Imperiului Bizantin, adică imperiul însuși și unele zone adiacente.

Uneori se consideră că seria sinoadelor bisericești a fost începută cu întrunirea apostolilor lui Isus Cristos la Ierusalim, în jurul anului 50, de care se vorbește în Faptele Apostolilor (cap. 15). Aici s-a luat o hotărâre de importanță capitală pentru viitorul Bisericii, dar nu din punctul de vedere al doctrinei, ci al disciplinei bisericești, s-ar putea spune. Creștinismul a apărut în sânul poporului evreu, iar primii creștini au continuat să țină și preceptele religioase evreiești. Când creștinismul s-a răspândit și printre ne-evrei, unii apostoli și ucenici erau de părere că aceștia trebuie să adopte și iudaismul împreună cu creștinismul; în particular, să primească mai întâi circumcizia, apoi botezul și, în continuare, să țină toate obiceiurile și riturile iudaice. La acest prim conciliu din Ierusalim s-a hotărât însă că nu li se poate cere așa ceva celor deveniți creștini din afara poporului evreu, așa încât s-ar putea spune că atunci Biserica a încetat să fie o sectă evreiască, deschizându-se pentru lumea întreagă. Apostolii i-au lăsat pe

episcopi ca succesori ai lor, iar aceştia s-au întrunit şi ei uneori pentru a decide în probleme importante; în veacurile care au urmat, cele mai mari dezbateri au fost cele doctrinare.

Astfel, Conciliul (sinodul) ecumenic de la Niceea[1], din anul 325, a precizat că Isus Cristos este Dumnezeu, „de o fiinţă cu Tatăl", şi a adoptat un crez în care au fost introduse aceste explicaţii. Mărturisirea de credinţă a acestui sinod ecumenic se termina însă cu cuvintele „Cred în Duhul Sfânt", fără nici un alt detaliu.

Mai târziu au apărut alte discuţii, teologii începând să se întrebe dacă şi Duhul Sfânt este Dumnezeu. De aceea, un nou sinod (conciliu), de această dată ţinut la Constantinopol, în anul 381, a adus explicaţii suplimentare, adăugând că Duhul Sfânt este „Domnul şi de viaţă dătătorul" şi alte amănunte, din care se înţelege că este Dumnezeu, ca şi Tatăl şi Fiul.[2]

Aşadar, formula de mărturisire a credinţei poate fi modificată sau completată dacă situaţia cere precizări pentru evitarea neînţelegerilor de interpretare.

Dar există şi situaţia inversă. După adoptarea Crezului de la Constantinopol au mai fost şi alte dezbateri şi dispute teologice tranşate de concilii (sinoade) ecumenice, dar explicaţiile respective n-au fost incluse în Crez. Acest lucru s-a întâmplat probabil fiindcă, între timp, Crezul de la Constantinopol s-a impus ca formulă standard de mărturisire a credinţei la botez şi la slujba de duminică. Ar fi fost greu de schimbat un text de cult care deja devenise tradiţional. Unele

1. Azi İznik, Turcia.

2. De fapt, cercetătorii discută dacă mărturisirea de credinţă a Conciliului de la Constantinopol e doar o dezvoltare a celei de la Niceea sau se bazează pe un crez care exista deja şi doar a fost aprobat acolo; *cf.* Denzinger, *Enchiridion*, nr. 125–126; 150 (pp. 62–64; 82–85).

detalii au intrat, ce-i drept, în Crezul pseudoatanasian; dar acesta, la rândul său, nu dă detalii despre alte lucruri.

De pildă, în anul 431, Conciliul de la Efes a stabilit că Fecioara Maria, mama omului Isus, poate fi numită pe drept cuvânt și „Născătoare de Dumnezeu" (pentru că Isus este Dumnezeu făcut om). La Calcedon (Halchidon)[1], în anul 451, s-a precizat că Isus Cristos este, în același timp, atât om adevărat, cât și Dumnezeu adevărat, așadar este vorba de două firi, cea divină și cea umană, care coexistă într-o aceeași Persoană, neamestecate, dar și inseparabile. În sfârșit, în anul 681, un nou sinod ecumenic ținut la Constantinopol a dezvoltat această idee, arătând că în Cristos sunt prezente chiar două voințe, una divină și alta omenească.

Ideile de mai sus vor fi descifrate și dezvoltate în continuare; probabil însă că pentru mulți cititori de azi, chiar creștini angajați, par mai degrabă niște „chițibușuri"; în vremea Imperiului Bizantin însă, Biserica era mult mai importantă în societate decât acum, iar astfel de dispute teologice puteau antrena nu numai dezbinări religioase, ci și mișcări politice. Oamenii discutau la piață despre disputele teologice așa cum azi vorbesc despre manevrele politice de care află de la televizor. Influența politicului asupra religiei este evidentă doar dacă ne gândim că toate aceste concilii sau sinoade de care vorbim, în primele opt veacuri ale creștinismului, au fost convocate de împărații bizantini, care nu voiau tulburări în societate din cauza controverselor religioase.

Uneori, adoptarea unui Crez „alternativ" putea fi un mod prin care unele grupări sau populații încercau să se desprindă de puterea centrală de la Constantinopol, care era mână în mână cu Biserica majoritară. Lucrurile nu stăteau așa numai

1. Azi Kadıköy, un district al Istanbulului, pe malul asiatic al Bosforului.

pe atunci, ci istoria se repetă mereu: un caz asemănător s-a întâmplat în Ardeal, în secolul XVI, când sașii au adoptat Reforma protestantă nu numai din motive religioase, ci și pentru a se sustrage mai eficient influenței nobililor – catolici –, care din când în când încercau să le reducă privilegiile de oameni liberi.

3. Cine spune ca noi e de-al nostru

Am arătat la începutul capitolului că rostirea Crezului era, la început, și un semn de recunoaștere între creștini, față de toți ceilalți. Cu timpul a devenit însă și un mod de definire a identității unor creștini față de alți creștini, de confesiuni diferite.

La un moment dat, prin 1990, mergeam cu trenul și, undeva după Brașov, s-au urcat trei tineri cu o damigeană de pălincă; s-au așezat în compartiment, vizavi de mine. Din discuțiile dintre ei se putea înțelege că sunt studenți la teologie. Din vorbă-n vorbă, s-a ajuns la un gen de dezbateri ecumenice. Unul dintre studenți i-a întrebat, la un moment dat, pe ceilalți:

— Da' cu greco-catolicii cum e?

— A, păi sunt cam ca la noi, a răspuns unul dintre tineri. Doar că folosesc alte cuvinte, mai spre latină: în loc de „Doamne, miluiește", zic „Doamne, îndură-te spre noi", în loc de „slavă", zic „mărire", iar în loc de „Duhul Sfânt", zic „Spiritul Sfânt".

Ceilalți au căzut puțin pe gânduri, apoi unul dintre ei a exclamat:

— Înseamnă că ei nu cred în Duhul Sfânt!

În paranteză trebuie spus că situația de mai sus nu e o invenție românească. Și în limba engleză, de pildă, se poate

spune „Duhul Sfânt" în două feluri, *Holy Ghost* (folosind termenul vechi, de origine germanică) sau *Holy Spirit*, folosind deci un neologism latin, de altfel nu foarte nou, fiindcă apare pe alocuri și în *King James Version*, celebra traducere anglicană a Bibliei, publicată în anul 1611 sub patronajul regelui Iacob I al Angliei. Astăzi, în cărțile de cult catolice în limba engleză apare peste tot *Holy Spirit*, în timp ce în cele anglicane mai noi apar ambele variante; totuși, catolicii mai tradiționaliști preferă și ei *Holy Ghost*. Printre creștinii de limbă engleză, în ziua de azi s-a depășit deci modul de marcare a teritoriilor confesionale folosindu-se un anumit termen în detrimentul altuia (care altminteri este sinonim). Însă, în trecut, *Holy Ghost* era mai degrabă uzanța anglicană, iar *Holy Spirit*, uzanța catolicilor, mai legați de Roma, ceea ce explică preferința pentru un termen de origine latină. Or, și pentru greco-catolicii români, care țin la legătura Bisericii lor cu Roma și la originea latină a poporului român, era firesc să prefere un cuvânt de origine latină față de unul slav.

Nu cred însă că tinerii pe care i-am întâlnit erau la curent cu diferențierile de mai sus. Poate că, fiind studenți, luaseră contact cu o realitate nouă, necunoscută, neștiind unde s-o încadreze.

Bineînțeles că folosirea unui sinonim nu înseamnă, în nici un caz, referirea la o altă realitate, dar un sâmbure de adevăr există în exclamația studentului. Diferențele de limbaj au dus uneori la dezbinări printre creștini.

Dar cât de departe se poate merge cu ideea că cei care mărturisesc același lucru ca noi „sunt de-ai noștri"? Ce înseamnă a mărturisi același lucru ? A rosti exact aceleași cuvinte și sub aceeași formă? Dacă folosesc sinonime sau dacă exprimă aceleași idei, dar cu alte cuvinte, ce se întâmplă? Apoi, dacă e vorba de o altă limbă? Cei care vorbesc altă limbă

pot avea aceeași credință ca și noi, deși își mărturisesc credința folosind alte cuvinte?

În fond, e legitim ca o grupare să folosească un limbaj specific, așa cum se întâmplă cu jargonul diferiților meseriași sau cu graiurile din diferite regiuni. Dacă, de pildă, cineva nu spune „porumb", ci „păpușoi" sau „cucuruz", înseamnă oare că nu e român? După cum aceste diferențe între graiuri n-ar trebui să fie o problemă, nici în domeniul religios n-ar trebui să fie.

Dacă cei care spun același lucru folosind alte cuvinte sunt considerați de condamnat pentru asta atunci apare o problemă.

Un exemplu elocvent, în care nici măcar nu e vorba de sinonime sau feluri diferite de a spune același lucru, este cel al scrierii în românește a numelui lui Isus Cristos, despre care se vorbește în centrul Crezului.

În volumul de față, am preferat să scriu acest nume sub forma „Isus Cristos", fiindcă așa se aude în pronunția din vorbirea de zi cu zi, iar filologii sunt de părere că limba română are, în general, o scriere fonetică, adică se scrie așa cum se aude. Dar, după cum se știe, există diferite variante de scriere preferate de anumite confesiuni creștine, astfel:

Iisus Hristos	Biserica ortodoxă
Isus Hristos	Biserica greco-catolică; Bisericile protestante
Isus Cristos	Biserica romano-catolică

N-ar trebui să fie nici o problemă ca fiecare să scrie acest nume după cum preferă, fiind vorba, până la urmă, de o convenție. De altfel, cele trei variante au început să departajeze diferitele confesiuni creștine doar în ultimele decenii. Mai demult, variantele se prezentau astfel:

Isus Hristos	Tetraevanghelul lui Coresi, Brașov 1560 (ortodox) Traducerea greco-catolică a Vulgatei, 1760 Edițiile Bibliei lui Cornilescu, începând cu 1924 (protestante)
Iisus Hristos	Biblia de la București (1688) și alte ediții ortodoxe ulterioare Biblia de la Blaj (1795) – greco-catolică Primele ediții ale traducerii lui Dumitru Cornilescu
Iisus Christos	Biblia în românește publicată de Societatea Biblică Britanică în 1874 Biblia lui Vasile Radu și Gala Galaction, București, 1938 (ortodoxă)
Iisus Cristos	Noul Testament în traducerea lui Nicolae Nitzulescu (profesor la Facultatea de Teologie Ortodoxă din București), din anul 1897
Isus Cristos	Biblii romano-catolice (mai recente decât cele de mai sus)

Din tabelul prezentat reiese că de multe ori modul de a scrie numele Mântuitorului nu depindea de confesiunea creștină. Trebuie să ținem seama și de faptul că, în secolul XIX, ortografia limbii române era încă în formare.

Astăzi însă, acest lucru nu mai ține de ortografie, ci a devenit motiv de polemică. Am auzit de multe ori că numai forma „Iisus Hristos" este cea corectă, ba chiar că, dacă așa stau lucrurile, ar trebui să se spună și „hreștin" și „hreștinism", ceea ce ar fi o aberație lingvistică, fiindcă „creștin" a intrat în limbă direct din latinescul *christianus*. O profesoară de religie le spunea odată copiilor că nu trebuie să scrie „Isus" fiindcă astfel, cu un singur „i", cuvântul ar însemna „măgar"; e o părere care circulă prin anumite medii și pe care am

auzit-o de mai multe ori. Sper că alte lucruri predate copiilor la orele de religie sunt mai interesante decât acesta, dar, pe de altă parte, nu știu în ce limbă există vreun cuvânt de forma *isus* care să însemne „măgar". Dar chiar dacă ar exista, tot nu ar fi un argument care să justifice criticarea modului în care scrie cineva numele Domnului. Dacă, să zicem, ar exista vreo limbă pe glob în care un cuvânt care să sune ca *eminescu* ar însemna ceva insultător sau ridicol, ar trebui oare ca numele poetului să fie ortografiat diferit, ca să nu ne facem de râs?

Vă propun acum un mic antrenament lingvistic, util pentru paragraful care urmează mai târziu, unde se va vorbi despre certurile între creștini provocate de limbaj. De ce există deci mai multe variante ale numelui Domnului în limba română?

Pe întemeietorul creștinismului îl chema Yeșua în limba lui maternă, adică aramaica, limba curentă în vremea lui, devenită și limbă de circulație în regiune. Limba ebraică se mai folosea doar în Biblie și în cult, cam cum s-a întâmplat la creștini cu latina, cu greaca veche sau cu slavona bisericească. Echivalentul ebraic al lui Yeșua ar fi Yehoșua, ceea ce înseamnă „Dumnezeu mântuiește", un nume programatic, așadar, ce corespunde misiunii de Mântuitor. Or, ucenicii lui Yeșua l-au văzut în El pe Mesia, izbăvitorul așteptat de evrei la împlinirea timpurilor, care va rezolva toate problemele. Cuvântul aramaic *meșiḥa*, ca și echivalentul său ebraic *mașiaḥ* (de unde vine și „Mesia" în românește și în alte limbi moderne), înseamnă „cel uns", fiindcă acest Izbăvitor așteptat de profeți era un fel de rege, dar și un fel de preot; pe vremea respectivă, intrarea într-o astfel de funcție era marcată simbolic de ungerea cu untdelemn parfumat.

Evangheliile, în care se vorbește de viața și învățătura lui Yeșua Meșiḥa, au fost scrise în greacă, limbă de circulație inter-

națională în acea perioadă. Prin urmare, supranumele Mântuitorului, „Cel Uns", a fost tradus *Christos*, care înseamnă același lucru. Pentru prenumele său nu s-a găsit un echivalent grecesc, așa că a fost adaptat, sub forma *Iēsous*. În latină a intrat sub forma *Iesus*, de unde a fost preluat în limbile europene contemporane: Jésus, Gesù, Jesus.

Forma „I(i)sus Hristos" din românește n-a fost însă preluată din latină, ci din slavona bisericească. Poate că numele Învățătorului a intrat în românește și direct din latină, ca și alte cuvinte din vocabularul creștin; de pildă, de la *christianus* avem „creștin". Dacă *Iesus Christus* din latină a fost preluat direct în românește, atunci a ajuns la forma „Iesu Creștu" sau ceva asemănător. Dar fiindcă slavona a fost mai multe veacuri limba de cult pe aceste meleaguri, s-a impus varianta din această limbă, iar forma numelui preluată direct din latină, dacă a existat, s-a pierdut. Varianta din slavonă corespunde formei grecești a lui Ἰησοῦς Χριστός [*Iēsous Christos*], dar ca în pronunția bizantină și cea neogreacă: Iisus Hristos. Interesant este însă că, și în slavonă, la început se scria Ісоусъ (*Isus*), deci cu un singur „i", și doar cu prilejul reformei patriarhului Nikon al Moscovei din anul 1650 s-a hotărât scrierea ca Іисоусъ (*Iisus*), pentru mai multă fidelitate față de originalul grecesc. În limba rusă a ajuns deci, în cele din urmă, cu doi „i", Иисус, dar în alte limbi slave, vorbite în țări în care de asemenea se folosește ca limbă de cult vechea slavonă bisericească, cum ar fi ucraineana, bielorusa, bulgara și sârba, acest nume se scrie cu un singur „i": Исус sau, după caz, Исус.

Ținând seama de aceste lucruri, cred că, pe de o parte, a considera motiv de ceartă faptul că unii scriu numele Mântuitorului cu un singur „i" și alții cu doi „i" e ca și cum s-ar pretinde că numele românesc Ion ar trebui scris cu „Y", fiindcă provine, ca și echivalentele din alte limbi (John, Jean, Johann,

János, Ivan…), din evreiescul Yoḥanan (care înseamnă „Dumnezeu a dat har“). Ar trebui oare creată o grupare care să susțină această ortografie și care să-i considere pe ceilalți, care scriu cu „i“, niște deviaționiști dușmănoși?

Dar, pe de altă parte, a ține morțiș că numele Învățătorului trebuie scris sub o anumită formă, fiindcă altfel se face o mare greșeală sau e chiar o blasfemie, denotă o frică superstițioasă de orice detaliu nefamiliar și socotit, prin urmare, „eretic“. Credincioșii care gândesc astfel – noi suntem ortodocși (sau catolici, sau protestanți) și deținem adevărul unic al cuvintelor – pornesc de la premisa că, dacă la alții ceva e diferit, precis aceia se află într-o foarte culpabilă greșeală. Se întâmplă așa cu tot felul de detalii: am auzit o dată o doamnă din Serbia care-i reproșa unui preot ortodox român că ar fi fost „papistaș“, pentru simplul motiv că urma calendarul pe stil nou, iar în plus, nu avea nici barbă! Doamna respectivă era aproape scandalizată de această constatare.

Așa se întâmplă cu ortografia și cu alte amănunte, dar și cu anumiți termeni sau cu moduri de a exprima o idee, de pildă în Crez: „Noi *spunem* așa fiindcă suntem ortodocși (sau catolici sau protestanți)“. Se preia deci în religie un fenomen care se întâlnește în politică, unde susținătorii de partid repetă ce au auzit de la „formatorii de opinie“, cum se spune în presă, fără să înțeleagă neapărat ce înseamnă formulările respective. Astfel ajungem la certurile între creștini provocate de felul de a vorbi.

4. Una vorbim, bașca ne-nțelegem

Bine, bine, veți spune, dar diferențele dintre creștinii de diferite confesiuni nu se reduc la folosirea unor cuvinte sinonime. Așa este, dar pornind de aici putem face un pas mai

departe: nu cumva și alte diferențe se datorează doar unor formulări diferite?

Uneori așa se întâmplă. De pildă, multă vreme, Biserica ortodoxă și cea catolică au considerat că Biserica armeană ar fi „eretică", adică „deviaționistă", fiindcă refuză unele afirmații legate de credință ale celorlalte Biserici sau susține idei diferite de cele ale acestora. Ce-i drept, Biserica armeană n-a acceptat hotărârile Conciliului de la Calcedon, dar nu fiindcă ar fi îmbrățișat monofizismul, condamnat la acel conciliu. Monofizismul era o teorie extremistă în creștinism, potrivit căreia Isus Cristos avea doar o singură fire, și anume cea dumnezeiască. Armenii nu erau de acord cu această teorie, dar nu acceptau nici formularea Conciliului de la Calcedon. În ultimele decenii însă, după multe veacuri de la acele evenimente, Biserica armeană a semnat acorduri atât cu Biserica ortodoxă, cât și cu cea catolică, din care reiese că divergențele țineau doar de limbaj, dar credința este aceeași, doar altfel exprimată.

În cazul creștinilor din Orientul Mijlociu, situația a fost și mai bizară. E vorba de Bisericile de tradiție „siriacă". Acestea folosesc și azi în cult siriaca, un dialect al limbii aramaice, cea vorbită de Isus Cristos. În cazul lor, unul și același mod de exprimare a făcut ca o parte să fie considerați eretici monofiziți, iar altă parte, nestorieni, adică adepți ai teoriei cu totul opuse referitoare la firea divină a lui Cristos.

Disputa era pe marginea afirmațiilor rezumate în Crezul pseudoatanasian la nr. 30–37.[1] Biserica majoritară vorbea de două „firi" într-un singur „ipostas" (sau de două „substanțe"/„naturi" într-o singură „persoană"). Se dorea explicarea mai precisă a ideii că Isus Cristos este, în același timp,

1. V. mai sus, p. 63.

Dumnezeu adevărat și om adevărat. La conciliile (sinoadele) bisericești din acea vreme se vorbea greaca, o limbă care dă posibilitatea unor exprimări precise și nuanțate, având în spate o lungă tradiție filozofică.

Așa că, pentru a exprima această idee, s-au folosit cuvintele grecești *physis* și *hypostasis*. Numai că astfel de cuvinte se adresează doar celor care știu la ce se referă, în timp ce, pentru alții, dau naștere, dimpotrivă, la un plus de confuzie. Filozofii, teologii și alți gânditori trebuie întotdeauna să definească termenii folosiți, adică să explice cu ce înțeles folosesc un cuvânt sau altul.

Cuvântul *physis*, de pildă, poate însemna, în limbajul obișnuit, foarte multe lucruri: „origine", „fel de a fi", „înfățișare exterioară", „caracter", „rânduială a naturii". În filozofie putea însemna „natură" chiar personificată sau „principiu al creșterii" în univers, dar și „substanță elementară".

Și *hypostasis* e un cuvânt care poate însemna multe lucruri: „ceva care stă la bază", „suport", „substrat", „fundament", dar și „natură", „substanță", „esență", chiar „realitate". În românește, când este folosit în context teologic, e redat prin „ipostas"; traducerea prin „ipostază" se evită de obicei în acest context, pentru a nu trimite la sensul din vorbirea curentă pe care l-a dobândit cuvântul („situație în care se află cineva").

După cum se vede, unele înțelesuri ale termenului *hypostasis* sunt foarte apropiate de cele ale lui *physis*. De aceea, faptul că unul dintre ele a fost ales să exprime cele două realități (divină și umană) într-una singură (Persoana lui Cristos) este o pură convenție. Unii teologi au ezitat, folosindu-l uneori pe unul în locul celuilalt; chiar Sfântul Chiril al Alexandriei vorbea de o singură *physis*, însă voia să spună, cu alte cuvinte, același lucru ca și Sinodul de la Calcedon,

care vorbea de „două *physeis*". Până la urmă s-a încetățenit uzanța cu două *physeis* și o singură *hypostasis*. Conciliile și Părinții Bisericii, la vremea respectivă, nu aveau intenția să dea o încărcătură filozofică acestor cuvinte: la început se înțelegea doar că sunt două lucruri într-un altul. Probabil că multor creștini expresia „două *physeis* într-o singură *hypostasis*" le suna ca și cum am spune „două firi într-un singur fel de a fi" sau ceva asemănător, ceea ce, desigur, nu e prea clar. De aceea, teologii și filozofii au încercat mai târziu să explice teoretic, cu tot felul de finețuri, diferența dintre cei doi termeni, ceea ce a făcut ca termenul de *hypostasis*, „ipostas", să dobândească, în acest context, un înțeles tot mai asemănător cu cel de „persoană".

Bisericile de limbă siriacă din Orientul Mijlociu încercau să echivaleze aceste concepte folosindu-și propria terminologie. Nici în greceşte nu era prea clar de ce s-au ales acești termeni, iar dacă apoi au fost traduși în siriacă, acest lucru a dat naștere la noi confuzii, fiindcă și în cadrul tradiției siriace erau diferențe de interpretare, astfel[1]:

Cuvintele grecești:	*physis* („natură")	*hypostasis* („ipostas")
Echivalențele în siriacă:	*kyono*	*qnomo*
Interpretarea în Biserica siro-ortodoxă	sens apropiat de „ipostas"	„individ"

1. Pentru precizările care urmează, *cf.* Sebastian P. Brock, Witold Witakowski, *The Hidden Pearl: The Syrian Orthodox Church and Its Ancient Aramaic Heritage*, vol. III, *At the Turn of the Third Millennium: The Syrian Orthodox Witness*, Trans World Film Italia, Roma, 2001, pp. 26 și urm.

Interpretarea în Biserica din Imperiul Persan	„esență“	„suma însușirilor“

Pentru Biserica de limbă siriacă din vestul Orientului Mijlociu (cea „siro-ortodoxă“), aflată pe teritoriul Imperiului Bizantin, *physis* („natură“), tradus prin *kyono*, avea cam același sens cu „ipostas“, așadar a spune că sunt „două naturi“ în Cristos era același lucru cu „doi indivizi“ în Cristos, ca și cum personalitatea acestuia ar fi fost împărțită în două. Fiindcă nu puteau accepta o asemenea idee, au fost taxați de teologii bizantini drept „monofiziți“, o concepție teologică extremă, potrivit căreia Cristos are doar o natură divină, cea umană fiind doar o aparență, „o picătură în ocean“.

În schimb, în Biserica siriacă din est, care pe atunci se afla în Imperiul Persan, nu era o problemă să se spună că e vorba de „două naturi“, însă termenul „ipostas“, tradus în siriacă prin *qnomo*, era înțeles ca desemnând „suma însușirilor“ lui Cristos, așa că li se părea normal să vorbească și de două „ipostasuri“, adică de însușirile divine și cele umane ale lui Cristos. Însă, datorită acestei folosiri diferite a termenilor, au început să fie considerați adepți ai nestorianismului, o altă direcție teologică extremă, opusă monofizismului. Nestorianismul susținea că fiul Fecioarei Maria este o altă persoană decât Fiul lui Dumnezeu.

Monofizismul și nestorianismul erau două direcții de gândire prezente la unii teologi, dar cele două Biserici de care vorbeam nu aveau intenția să le accepte; totuși, au fost considerate astfel din cauza dificultăților de comunicare. S-a întâmplat din nou ca la „telefonul fără fir“, iar cucerirea arabă din secolul VII, care i-a despărțit de Imperiul Bizantin și pe creștinii de limbă siriacă din vestul Orientului Mijlociu, a făcut să se adâncească diferențele.

În urma dialogului ecumenic din secolul XX s-a lămurit însă că aceste Biserici nu sunt monofizite sau nestoriene, așa cum au considerat Bisericile europene timp de veacuri, ci că a fost vorba de o neînțelegere la nivel de limbaj. După cum se vede, crezul poate fi același, dar exprimat într-un mod diferit.

Există însă și situația inversă, adică folosirea aceluiași limbaj de către diferite persoane sau grupări nu înseamnă întotdeauna că înțeleg același lucru. Uneori se întâmplă ca în cazul a doi turiști aflați pe vârful unui munte, fiecare din ei exclamând: „Câtă splendoare!", dar spun asta stând spate în spate, deci privind fiecare spre lucruri diferite. De pildă, atunci când oamenii se salută cu „Cristos a-nviat!", ce înțelege propriu-zis fiecare în sinea lui despre această afirmație? Mai multe pe această temă, în continuare.

5. Până la urmă, ce înțeles are Crezul?

După ce am arătat că limbajul poate să difere în funcție de regiune și de perioadă, dar înțelesul rămâne același, vă propun acum o explicație a anumitor puncte din Crez, care uneori dau naștere la multe discuții.

a) Dumnezeu Creator

Oamenii de știință au diferite teorii privind apariția universului și a omului pe pământ, dintre care unele se învață și la școală. Creștinismul are și el propria teorie în această privință, și anume că lumea este creația lui Dumnezeu și, de asemenea, și omul.

Unele teorii despre originea lumii și a omului intră în conflict cu concepția biblică și cu cea creștină. Am auzit chiar

părerea că e normal să se întâmple astfel, iar la școală trebuie să acceptăm că, din punct de vedere științific, omul se trage din maimuță, dar la biserică trebuie să fim convinși că omul e creat de Dumnezeu.

De fapt, n-ar trebui să existe un astfel de conflict. Considerațiile religioase despre originea lumii nu le exclud pe cele științifice. Pe de o parte, științele naturii nu-l pot avea ca obiect pe Dumnezeu ca Ființă transcendentă, ce depășește această lume, fiind dincolo de ea; cel mult omul Isus poate fi obiectul unor cercetări, de pildă istorice, culturale, psihologice și sociologice. Invers, nici teologia și credința n-ar trebui să-și dea cu părerea în privința rezultatelor științelor naturii, fiindcă acestea nu sunt de competența lor. O cauză a conflictului între teorii poate fi uneori interpretarea greșită din partea credincioșilor a unor afirmații ale Bibliei sau ale învățăturii creștine. Episoadele biblice despre crearea lumii și a omului sunt uneori înțelese *ad litteram* când, în realitate, sunt relatări metaforice. Am spus deja câte ceva pe această temă, în capitolul despre Biblie.[1]

Referitor la ideea creației lui Dumnezeu, o întrebare care-i nedumerește uneori chiar pe creștinii înșiși este următoarea: dacă Dumnezeu, care este o Ființă perfectă, a creat lumea și omul, de ce acestea au ajuns imperfecte? Dacă omul nu se trage din maimuță, ci din Dumnezeu, de ce este capabil de atâtea ticăloșii?

Un răspuns la îndemână pe care-l dau unii creștini ca să scape mai repede e bine cunoscut: „Cum face vreunul vreo prostie, gata și scuza. Nu e el de vină, săracul: dracu' l-a pus", spunea actorul Toma Caragiu într-un monolog de Revelion

1. A se vedea și mai sus, p. 21.

de pe vremuri, în care juca rolul lui Mefisto.[1] Acest răspuns rapid corespunde, ce-i drept, relatării biblice despre primul păcat al omului, unde diavolul, întruchipat de șarpe, îi sugerează femeii să nu asculte de Dumnezeu (Geneza, cap. 3). De multe ori însă acest lucru e înțeles ca și cum omul ar fi prins între două influențe: cea bună, de la Dumnezeu, și cea rea, de la diavol. S-ar putea spune că e vorba de o tendință dualistă în această concepție: într-o religie dualistă, lumea e stăpânită de doi zei antagoniști, unul bun, altul rău, care se luptă între ei, iar omul se poartă bine sau rău în funcție de zeul sub influența căruia cade.

În creștinism însă n-ar trebui să înțelegem lucrurile astfel. Aici, diavolul nu e egalul antagonist al lui Dumnezeu, ci, ca și omul, doar o creatură, mai precis un înger căzut.[2] Dacă așa stau lucrurile, diavolul poate sugera lucruri rele, dar nu poate influența până la capăt voința omului, care rămâne liberă. Apoi, chiar dacă sceneta umoristică amintită mai sus nu e o disertație despre credință, răspunsul lui Mefisto mai spune ceva despre această influență: „Eu? Eu nu știu, vă dau cuvântul meu de onoare că aflu faptul petrecut după ce s-a consumat. Și nu știu atunci de ce mă amestecă pe mine". Adevărul e că omul creat de Dumnezeu e capabil singur să facă tot felul de lucruri rele, chiar fără sugestiile diavolului.

Teologii răspund la această problemă arătând că Dumnezeu l-a creat pe om cu voință liberă. E adevărat că se poate discuta la nesfârșit despre cât de liberă poate fi voința omului, prins între atâtea determinări: moștenirea genetică de la părinți, educația primită, cultura din care face parte, religia, moda, anturajul, diferite presiuni la locul de muncă și

1. Dan Mihăescu și Grigore Pop, „Mefisto", TVR, 1975. Text: http://www.romanianvoice.com/poezii/umor/tc_mefisto.php; înregistrare video: https://youtu.be/_c4DzjEG6hY, min. 0:50–0:59.

2. *Cf.* 2 Petru 2, 4; Iuda 6; Ioan 8, 44.

politice, diavolul... Cu toate acestea, potrivit concepției creștine, voința omului, deși poate fi influențată în multe feluri, în ultimă instanță rămâne liberă, așadar omul e capabil să accepte sau să refuze liber sugestiile primite prin aceste influențe. Cartea înțelepciunii lui Isus, fiul lui Sirah (Ecclesiasticul) spune că Dumnezeu „dintru început l-a făcut pe om și l-a lăsat în mâna sfatului său" (15, 14).

De aceea, dacă ne întrebăm de ce n-a creat Dumnezeu un om care să vrea doar binele și să refuze să facă rău, teologii răspund că voința liberă reprezintă o valoare: Dumnezeu vrea ca omul să-l iubească în mod liber, fiindcă dragoste cu de-a sila nu se poate. Dar reprezintă și un risc: acela că, datorită voinței libere, omul poate alege să facă și tot felul de ticăloșii. Pe de altă parte, dacă voința nu i-ar fi liberă, atunci nimeni n-ar avea vreodată vreo responsabilitate față de răul făcut. Prin urmare, explicația rapidă „Dracul m-a pus!" încearcă doar să arunce vina pe altcineva, dar teologic și etic nu e suficientă.

Veți spune însă că Dumnezeu are voință liberă, dar face doar binele și nu păcătuiește niciodată. De ce omul n-ar putea face și el la fel? Teologic se răspunde la această întrebare arătând că răul e incompatibil cu Dumnezeu, care s-ar nega pe sine dacă l-ar face.

b) Sfânta Treime

Dumnezeul Creator de care vorbește Crezul este unic, dar, în același timp, întreit. Am arătat mai sus că mărturisirea de credință are o structură întreită, fiindcă s-a dezvoltat pornind de la o formulă simplă care vorbea de Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt, la care s-au tot adăugat explicații suplimentare.

În Biblie însă nu se spune explicit că Dumnezeu este întreit și nici nu apare cuvântul „treime", acesta fiind întâlnit

pentru prima dată la un teolog din secolul II, și anume Teofil, patriarh al Antiohiei, care vorbește astfel despre Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt.

Chiar dacă Biblia nu folosește cuvântul „Treime", vorbește însă despre Isus Cristos într-un mod din care reiese că este socotit Dumnezeu. Cel mai limpede în acest sens este Prologul Evangheliei după Ioan:

[1]La început era Cuvântul (în greacă, *Logos*)
și Cuvântul era la Dumnezeu
și Cuvântul era Dumnezeu.
[2]Acesta era la început la Dumnezeu.
[3]Toate prin El s-au făcut
și fără El nimic nu s-a făcut din ce s-a făcut.
[4]În El era viața
și viața era lumina oamenilor [...].
[14]Și Cuvântul s-a făcut trup și s-a sălășluit între noi,
și am văzut slava lui:
slavă ca a Unuia-născut de la Tatăl, plin de har și de adevăr
(Ioan 1, 1–14).

Logosul sau Cuvântul s-a întrupat în Isus Cristos (versetul 14) și este o persoană dumnezeiască, de vreme ce se spune „Cuvântul era Dumnezeu" (versetul 1) și „toate prin El s-au făcut" (versetul 3): creația, o lucrare divină, are loc prin intermediul Logosului.

Despre Duhul Sfânt, Noul Testament spune destul de clar că este o persoană distinctă de celelalte două, de pildă atunci când Isus Cristos le-a poruncit apostolilor să predice în toată lumea și să boteze „în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh". Despre faptul că Duhul Sfânt este o persoană dumnezeiască nu se vorbește atât de direct ca în cazul lui Isus Cristos, dar teologii au dedus acest lucru, de pildă, din afirmații în care expresiile „Duhul Sfânt" și „Dumnezeu"

sunt folosite alternativ. Un exemplu este episodul din Faptele Apostolilor în care apostolul Petru îl mustra pe un creștin pe nume Anania, care se lăuda că ar fi donat Bisericii toți banii obținuți din vânzarea unui teren, când, în realitate, își oprise o parte: „Anania, de ce a umplut Satana inima ta, ca să minți tu pe *Duhul Sfânt* și să dosești din prețul ogorului? Oare dacă-l păstrai, nu ție îți rămânea și, dacă îl vindeai, nu puteai face ce vrei cu banii? De ce ai pus în inima ta asemenea faptă? Nu i-ai mințit pe oameni, ci pe *Dumnezeu*" (Fapte 5, 3–4). Aici, afirmația despre minciuna față de Duhul Sfânt este reluată la sfârșit, unde se spune Dumnezeu în loc de Duhul Sfânt. Din astfel de exemple se poate deduce – dacă vrem – că Noul Testament consideră că și Duhul Sfânt este Dumnezeu.

Faptul că Biblia nu vorbește explicit despre caracterul divin al Duhului Sfânt a făcut ca referitor la această problemă să existe multe discuții printre teologii de la începuturile Bisericii, unii văzând în El doar o personificare a puterii și a lucrării lui Dumnezeu și nu o persoană distinctă. Dar nu numai referitor la dumnezeirea Duhului Sfânt s-au iscat discuții, ci în general despre Sfânta Treime. Dat fiind că cele trei Persoane erau invocate împreună la botez, în mărturisirile de credință și în unele rugăciuni, a început să se discute în ce fel pot fi văzute împreună, ce le unește, ce le deosebește și ce relație există între ele.

La începuturile Bisericii, teologii au văzut în aceste afirmații ale Scripturii un indiciu că cele trei Persoane sunt de natură divină și trebuie luate împreună, ca un singur Dumnezeu.[1] Totuși, au circulat mai multe teorii ce încercau să

1. În continuare urmăm prezentarea sistematică a ereziilor trinitare din Ludwig Ott, *Grundriss der katholischen Dogmatik*, ed. a II-a revăzută, Herder, Freiburg, 1954, pp. 59–63.

explice altfel aceste lucruri; ele au fost, în cele din urmă, respinse ca erezii (deci ca păreri deviante) la conciliile (sinoadele) bisericești din secolul IV. Una dintre ele insista asupra unicității lui Dumnezeu, spunând că Isus Cristos, un om născut miraculos de către o fecioară, a fost înfiat de Dumnezeu ca Fiu și înzestrat astfel cu putere divină. Altă explicație susținea că Dumnezeu Tatăl este cel care s-a întrupat în Isus Cristos și a pătimit; întruparea ar fi deci o formă de manifestare în lume a lui Dumnezeu Tatăl.

Arianismul a fost o mișcare în sânul creștinismului, numit astfel după întemeietorul său, preotul Arie din Alexandria, care a avut numeroși adepți începând cu secolul IV. Potrivit acestuia, Logosul a fost creat de Dumnezeu, ca și celelalte făpturi, prin urmare e impropriu să fie numit „Dumnezeu". Sinodul ecumenic de la Niceea a fost îndreptat în primul rând împotriva acestei mișcări. Ideea a fost dusă mai departe de alți teologi, care considerau că, așa cum Cuvântul este o făptură a Tatălui, Duhul Sfânt este, la rândul său, creat de Logos.

Conciliile de la Niceea și de la Constantinopol[1] au respins toate aceste explicații. Din definițiile acestora reiese că în Dumnezeu sunt trei Persoane (Ipostasuri), și anume Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt, și că fiecare dintre aceste trei persoane posedă aceeași esență divină, care este una singură. Aceste concilii au hotărât să respingă teoriile care considerau că Dumnezeu este o singură Persoană, iar celelalte asociate sunt subordonate celei dintâi sau doar niște manifestări ale ei. Uneori s-a spus că învățătura despre Sfânta Treime, așa cum o cunoaștem azi, s-a impus în secolul IV datorită influenței politice asupra Bisericii, împăratul Bizanțului văzând

1. V. mai sus, pp. 66 și urm.

în arianiști niște opozanți. Acest lucru poate fi adevărat, însă e adevărat și că, din punct de vedere teoretic, doctrina trinitară e mai coerentă cu tot restul teologiei. Astfel, dacă Isus Cristos nu e Dumnezeu, el nu poate ierta păcatele oamenilor și nu-i poate duce la viața veșnică. Iar dacă nu e nevoie ca omul să fie mântuit de Dumnezeu, atunci de ce era nevoie ca Dumnezeu să devină om, să moară și să învie pentru mântuirea oamenilor? Astfel de întrebări vorbesc în favoarea deciziilor de la Niceea și Constantinopol.

Ansamblul afirmațiilor referitoare la credință, așa cum e cunoscut azi în majoritatea Bisericilor cu tradiție îndelungată, e un sistem bine închegat, cu noțiuni care trimit unele la altele. Astfel, dacă respingem o afirmație cum ar fi dumnezeirea lui Isus Cristos, toate celelalte se prăbușesc, ca un șir de piese de domino. Așadar, dacă cineva nu acceptă o astfel de afirmație, trebuie să construiască un întreg sistem nou, aproape de la zero.

După sinoadele de la Niceea și de la Constantinopol, teoriile despre Sfânta Treime au devenit însă mai clare doar din punct de vedere normativ: cei care continuau să și-l reprezinte pe Dumnezeu în modurile amintite mai sus erau considerați eretici, deci în afara Bisericii. Totuși, printre teologi au apărut noi teorii alternative. Dar dacă înainte de Conciliul de la Niceea învățăturile alternative vorbeau de o singură Persoană în Dumnezeu, cele dezvoltate mai târziu merg oarecum în direcția opusă, cea a triteismului, adică văzând în Sfânta Treime trei divinități separate. De pildă, așa cum Ion, Maria și Gabi sunt trei indivizi ai speciei om, unii s-au gândit că Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt sunt trei indivizi ai speciei Dumnezeu. S-a putut vorbi, de asemenea, de trei realități diferite în Dumnezeu, între care există doar un acord de voință. În Evul Mediu s-a făcut deosebire uneori între

Dumnezeu și divinitate, ca și cum cele trei Persoane ar izvorî fiecare dintr-o esență divină, dar ar fi diferite de aceasta.

În epoca modernă, unii gânditori creștini au reluat teoriile alternative din Antichitatea creștină. Una dintre direcții este aceea că Dumnezeu este o singură persoană, iar direcția opusă este cea a triteismului (ideea că sunt, de fapt, trei divinități). De pildă, în cele trei Persoane pot fi văzute personificări ale însușirilor lui Dumnezeu.

Modul în care consideră marea majoritate a Bisericilor creștine de azi Sfânta Treime și relațiile dintre Persoanele acesteia apare în detaliu în Crezul pseudoatanasian, prezentat mai sus (mai ales art. 3–27).[1] Acesta insistă foarte mult asupra menționării ideii că Dumnezeu este unic și întreit, adică există trei Persoane în Dumnezeu, diferite, neamestecate, dar în același timp unite într-o singură esență, de pildă: „Dumnezeu este Tatăl, Dumnezeu este Fiul, Dumnezeu este Duhul Sfânt și totuși nu sunt trei Dumnezei, ci un singur Dumnezeu" (art. 15–16), precum și alte afirmații asemănătoare cu aceasta.

Din punct de vedere logic este, desigur, greu de acceptat, fiindcă e ca și cum am spune că 3 = 1. De-a lungul timpului, teologii au făcut mari eforturi să explice aceste idei care, pentru logica elementară, pot fi contradictorii. Ei spun însă că ideea de Dumnezeu unic și întreit nu se opune logicii, ci o depășește. Aceasta înseamnă că omul, cu mintea lui, n-ar putea să ajungă singur la concluzia că Dumnezeu este întreit, dar dacă află acest lucru prin Revelația divină îl poate înțelege sau măcar accepta ca atare. Ideile teologice despre Sfânta Treime sunt pe cât de complicate, pe atât de pasionante pentru cei interesați.

1. V. pp. 62–63.

Unii teologi au încercat să exprime învățătura despre Sfânta Treime căutând expresii care sună bine, cum ar fi cea că Dumnezeu e unic, dar nu e singur. Sau că, dacă întrebi „ce este", răspunsul este „un singur Dumnezeu", iar dacă întrebi „cine este?", răspunsul este „Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt". Explicațiile de acest gen sunt, evident, doar un fel de întorsături de condei care nu explică pe deplin despre ce e vorba.

Altă încercare de explicație folosește analogii sau scheme. Acestea sunt utile din punct de vedere pedagogic, dar sunt corecte doar până la un punct. De pildă, s-a spus că Sfânta Treime, trei Persoane într-un singur Dumnezeu, poate fi înțeleasă dacă ne gândim la stările de agregare: o aceeași substanță, H_2O, poate fi întâlnită sub formă de apă, gheață sau abur. Aceste trei stări sunt ale unei aceleiași substanțe, dar sunt diferite. Comparația e tentantă. Totuși, un teolog chițibușar ar obiecta imediat, spunând că cele trei stări de agregare nu sunt persoane și nici nu există în același timp. Dumnezeu nu se preschimbă când în Tatăl, când în Fiul, când în Duhul Sfânt, în funcție de împrejurări, ci cele trei Persoane sunt una într-alta, în același timp.

Și în arta creștină există multe feluri de a reprezenta sau de a sugera Sfânta Treime. Unele sunt mai inspirate, altele mai puțin inspirate, dar toate pot duce la înțelegeri greșite. De pildă, Sfânta Treime reprezentată ca un om cu trei fețe poate duce cu gândul la Persoanele divine ca înfățișări diferite ale aceluiași Dumnezeu (ceea ce, din punctul de vedere al învățăturii Bisericii, e o erezie).

Mai inspirată este reprezentarea lui Dumnezeu întreit ca trei oameni care stau la masă. La prima vedere și aceasta e o reprezentare greșită: Dumnezeu reprezentat antropomorfic, deci ca om, și chiar mai mult decât atât, ca trei oameni,

ca și cum ar fi vorba de trei zei. Totuși, această temă iconografică face aluzie la un episod din Vechiul Testament, și anume viziunea lui Avraam la stejarul din Mamre (Geneza 18, 1–15). Dumnezeu i se arată lui Avraam sub înfățișarea a trei oameni pe care patriarhul i-a poftit la masă, iar marii teologi din primele veacuri ale Bisericii au văzut aici o aluzie la Sfânta Treime. Reprezentarea artistică a Sfintei Treimi ca trei oameni la masă nu-l reprezintă direct pe Dumnezeu, ci trimite la episodul biblic amintit.

Un mod deosebit de reprezentare a întrepătrunderii celor trei Persoane a fost găsit de Dante Alighieri în *Divina comedie*, o operă considerată uneori, pe bună dreptate, un tratat de teologie în versuri sau chiar unul dintre cele trei mari daruri ale Evului Mediu european făcute omenirii, alături de catedrala gotică și de *Summa theologica* a lui Toma de Aquino. Poetul îl vede pe Dumnezeu întreit astfel:

Ne la profonda e chiara sussistenza
de l'alto lume parvermi tre giri
di tre colori e d'una contenenza;

e l'un da l'altro come iri da iri
parea reflesso, e'l terzo parea foco
che quinci e quindi igualmente si
spiri.

În însăși profunzimea ei văzui
trei brâuri felurite la culoare,
la fel de largi în roți și pricepui

c-al doilea din cel'lalt răsfrânt
răsare,
iar cel de-al treilea, foc din foc
divin,
în sânul lor părea că suge-ardoare.[1]

„Paradisul", Cântul XXXIII,
115–120

1. Dante Alighieri, *Divina comedie*, trad. de Eta Boeriu, Editura Casa Școalelor, București, 1994, p. 368.

S-ar putea ca imaginea găsită de Dante pentru Sfânta Treime să fi fost influențată de imnurile lui Efrem Sirul, unde apare deseori simbolul soarelui (sau al focului) din care izvorăsc lumina și căldura. Purcederea Fiului și a Duhului din Dumnezeu Tatăl e asemuită cu proveniența luminii și a căldurii din foc sau din soare.

La Dante, „al doilea din cel'lalt răsfrânt" din traducerea românească în versuri corespunde, în original, expresiei *come iri da iri*, „ca un curcubeu din [alt] curcubeu". Dante descrie deci nașterea Fiului din Tatăl cu ajutorul imaginii curcubeului dublu, adică apariția pe cer, în anumite împrejurări, a unui curcubeu secundar, mai puțin intens decât cel primar, având succesiunea de culori inversată; se datorează luminii care suferă două reflexii în picăturile de apă. Există și trei sau mai multe curcubeie succesive, dar extrem de slabe și foarte rar observabile. Ideea lui Dante poate fi, de altfel, și o dezvoltare a unui simbol folosit deja în Crez, unde se spune că Isus Cristos este „lumină din lumină", așadar se naște din Dumnezeu Tatăl la fel cum o lumânare se aprinde de la alta, fără ca lumina să se împuțineze sau să-și schimbe felul de a fi.

Aceste reprezentări prin scheme sau în artă nu sunt atât de exacte pe cât și-ar dori teologii, care s-au căznit câteva veacuri să ajungă la un sistem coerent pe această temă. Dar nici explicațiile lor, deși încearcă să exprime acestei idei cât mai precis, nu sunt mult mai clare. Pentru a ilustra acest lucru, iată, pe scurt, o problemă interesantă: cea a diferenței dintre Persoanele divine. Dacă toate trei au aceeași esență divină, ce le deosebește? Dumnezeu nu poate avea „părți componente", fiindcă astfel n-ar mai fi acea Ființă perfectă și unică, ceea ce înseamnă că e și absolut simplă. De aceea, cele trei Persoane nu sunt, în nici un caz, ca trei elemente, ci tot ceea ce o caracterizează pe vreuna dintre ele este la fel și la celelalte.

Așa că singurul lucru care le deosebește nu poate fi decât relația dintre ele. Despre Fiul se spune în Crez că este *născut* din Tatăl, iar despre Duhul Sfânt, că *purcede*. Cele două relații reciproce (naștere/purcedere, care pot fi reduse ambele la ideea de a purcede, de a proveni din altceva) se pot împărți în patru relații simple: Tatăl îl naște pe Fiul, Fiul este născut din Tatăl; similar în cazul Duhului Sfânt. De aici reies cinci însușiri ale Persoanelor: caracterul patern și nenăscut al Tatălui, filiația Fiului, însușirea Tatălui (și a Fiului) de a „spira"[1], caracterul Duhului Sfânt de a fi „spirat".

Toate aceste idei sunt uneori reprezentate în scheme logice, care nu sunt reprezentări artistice ale Sfintei Treimi (deși uneori apar în biserici), ci rezumă schematic speculațiile de mai sus. Un exemplu de astfel de schemă este următoarea:

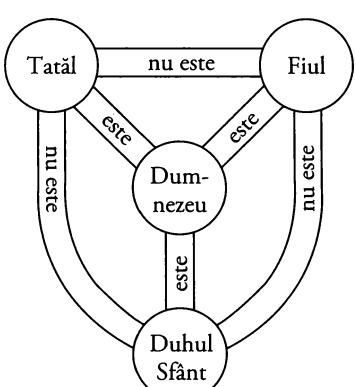

1. E un cuvânt oarecum forțat în limba română, ca și cum am avea „a respira", „expira" sau „inspira" fără prefix, dar util în teologie pentru a putea exprima inversul purcederii: Duhul Sfânt purcede de la Tatăl (și de la Fiul), iar Tatăl îl „spirează" pe Duhul Sfânt. Trimite la familia de cuvinte a „respirației", fiindcă și cuvântul „Duh" trimite la aceasta.

E vorba, așadar, de o schemă logică a deosebirilor dintre Persoanele Treimii și a naturii divine comune. Nu e propriu-zis o reprezentare a Treimii, pentru că atunci ar rezulta că Dumnezeu e altceva decât cele trei Persoane.

În schimb, însușirile, relațiile, persoanele, purcederile și natura comună ar putea fi reprezentate schematic astfel:

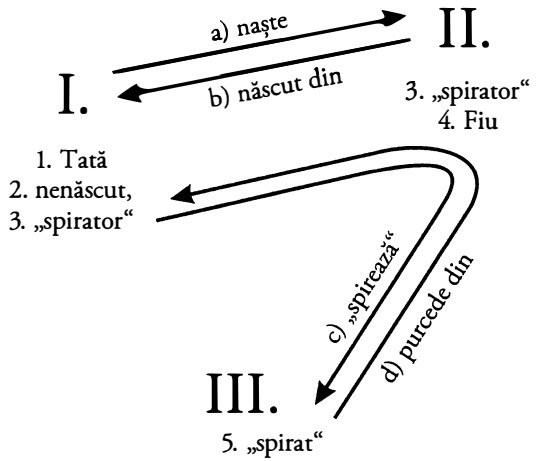

Cele cinci însușiri sunt numerotate cu cifre arabe; cea de-a treia este împărtășită de Tată și de Fiul (cel puțin în teologia occidentală). Cele patru relații sunt indicate prin litere, iar cele trei Persoane, prin cifre romane. Cele patru relații, două câte două, reprezintă câte o purcedere. Natura comună dumnezeiască este presupusă de toate acestea. Săgețile dinspre Tatăl (I.) către Duhul Sfânt (III.) trec pe lângă Fiul (II.), pentru că purcederea Duhului Sfânt de la Tatăl are loc prin Fiul (cum spun unii dintre teologii răsăriteni) sau chiar „și de la Fiul“ (cum se afirmă în Occident).

Adevărul e că nimeni nu știe cum stau lucrurile în realitate, fiindcă în viața aceasta nimeni nu s-a întâlnit cu Dumnezeu, ca să poată „vedea" cum este El. Teoriile teologilor încearcă doar să creeze un model de explicație care să țină împreună diferite afirmații și să nu contrazică deciziile conciliilor. E drept că, la un moment dat, aceste gânduri pot părea un simplu joc intelectual. Mai mult de atât însă nu se poate face, fiindcă omul îl poate cunoaște pe Dumnezeu așa cum este doar după moarte. De aceea, în Evul Mediu s-a răspândit un adagiu teologic ce rezumă astfel considerațiile de mai sus:

În Sfânta Treime sunt:
– 5 însușiri
– 4 relații
– 3 Persoane
– 2 purcederi
– 1 natură
– 0 dovezi.[1]

c) Întruparea lui Isus Cristos

Creștinismul spune că Dumnezeu s-a făcut om, întrupându-se în Isus Cristos. E o idee care a șocat încă de la început. De ce să vrea Dumnezeu, o Ființă cu totul imaterială, veșnică, fericită, atotputernică, să devină un simplu om, supus necazurilor acestei lumi, suferinței și morții? Când

1. În limba latină: *Sunt quinque notiones, quattuor relationes, tres personae, duae processiones, una natura, nulla probatio*; *apud* Wilhelm Breuning, „Trinitätslehre", în Wolfgang Beinert (ed.), *Lexikon der katholischen Dogmatik*, Herder, Freiburg im Breisgau, 1987, pp. 519–523, aici 523.

creștinismul s-a răspândit în Imperiul Roman, spiritualitatea la modă în vremea respectivă era neoplatonismul, o învățătură care avea ceva dintr-o religie și ceva din filozofie. Potrivit acestuia, Dumnezeu și tot ceea ce există se află într-o ierarhie. Dumnezeu se află în vârful ei, fiind unic și cu totul imaterial. Coborând pe scara ierarhiei ajungem la spirite, care sunt imateriale, dar nu desăvârșite ca Dumnezeu. La baza ierarhiei se află obiectele neînsuflețite, care sunt pur materiale. Undeva la mijloc este omul, format din materie, dar având și suflet de natură spirituală și nemuritor. Diferitele ființe provin unele din altele, prin „emanații" de la ființele aflate în ierarhia superioară. Dacă omul vrea să fie fericit, trebuie să ajungă la Dumnezeu, iar pentru aceasta, calea este desprinderea de cele materiale, pentru a fi asemenea Celui de la care a fost emanat.

Gândind astfel, ideea că Dumnezeu renunță la fericirea lui aflată deasupra lumii materiale, plină de necazuri, și se face om era scandaloasă. Interesant este însă că ideea de purificare și de desprindere de cele materiale pentru a ajunge la fericire a fost preluată și în creștinism. Pe unele biserici vedem pictată o scară a cerului, cu oameni care încearcă să urce diferitele trepte pentru a deveni tot mai spiritualizați. Cu toate acestea, potrivit creștinismului, omul nu poate urca pe scara cerului cu propriile puteri. Biblia vorbește, în primele ei pagini, de izgonirea oamenilor din rai din cauza neascultării. Heruvimii cu sabie de foc care păzesc intrarea în rai simbolizează imposibilitatea omului de a ajunge la Dumnezeu prin forțe proprii (Geneza 3, 24).

Dacă omul nu poate ajunge la Dumnezeu, atunci vine Dumnezeu la el. Totuși, acest lucru nu explică de ce era nevoie ca Fiul să se întrupeze și să treacă El însuși prin moarte și înviere, ca să deschidă calea și altor oameni. Nu putea

oare Dumnezeu pur și simplu să deschidă „poarta raiului", adică să-și retragă heruvimii care păzeau intrarea? Sau să inspire și să trimită profeți care să-i învețe pe oameni cum să facă?

Până acum, cel mai coerent mod de a explica de ce stau lucrurile astfel i se datorează lui Anselm de Canterbury, în scrierea sa *De ce s-a făcut Dumnezeu om?*, un dialog din anul 1098.[1] Ideea lui Anselm a fost uneori criticată pentru că aplică la relația omului cu Dumnezeu obiceiul medieval de a cere satisfacție pentru jignirile aduse. E adevărat că Anselm a folosit un limbaj familiar contemporanilor săi; pe de altă parte, nimeni altcineva n-a reușit să explice de la cap la coadă, într-o succesiune logică, de ce a trebuit ca Dumnezeu să se întrupeze și să moară pentru ca omul să poată fi fericit. Anselm pornește de la Adam și Eva și arată că, de vreme ce omul n-a ascultat, a încălcat ordinea cosmică voită de Dumnezeu. Pentru a repara lucrurile, această ordine trebuie restabilită, fiindcă altminteri Dumnezeu și-ar încălca propriile principii. Dar cum omul nu poate repara o asemenea greșeală imensă – jignirea adusă unei Ființe nesfârșite –, trebuie să o facă Dumnezeu însuși în locul omului, și atunci alege să devină om chiar El și să se jertfească pentru a obține răscumpărarea.

E doar un model care încearcă să explice în limbaj omenesc un mister. Se poate găsi, evident, și altul, dar până în prezent n-a făcut-o nimeni într-un mod mulțumitor. Mai înainte, unele încercări de explicații deveniseră aberante. De exemplu, fiindcă Biblia vorbește de „răscumpărarea" omului,

1. Anselm de Canterbury, *Cur Deus homo / De ce s-a făcut Dumnezeu om*, trad., studiu introd. și note Emanuel Grosu, Polirom, Iași, 1997.

văzându-se deci mântuirea acestuia, iertarea de păcate și intrarea în viața veșnică în analogie cu o eliberare din sclavie – cea a morții –, a apărut întrebarea cui trebuia să i se plătească, de fapt, „prețul" de răscumpărare (care e moartea lui Cristos). Unii erau de părere că diavolului, care îl ține pe om sub stăpânirea lui și nu-l lasă să se întoarcă la Dumnezeu. Dar atunci apare o altă întrebare: cum putem admite că Dumnezeu atotputernicul ar fi nevoit să plătească un preț diavolului, care nu e decât un înger rebel?

O soluție mai elegantă la această problemă, pe care o găsim printre scrierile Părinților Bisericii, vede lucrurile invers: creația însăși a fost gândită pentru ca Fiul lui Dumnezeu să poată deveni om. Așadar, după această logică, Dumnezeu s-ar fi întrupat chiar dacă omul n-ar fi păcătuit și n-ar fi avut nevoie de mântuire. Numai că această explicație nu arată de ce era nevoie ca mântuirea să aibă loc prin moartea violentă a lui Isus Cristos. Până la urmă, și aici trebuie spus că „e un mister", ca întotdeauna când teologii nu știu ce răspuns să dea. Dar e adevărat că Dumnezeu trebuie să rămână, în ultimă instanță, un mister, fiindcă altfel n-ar mai fi Dumnezeu.

E acum de remarcat altceva mult mai interesant: dacă Dumnezeu se face om, ar trebui ca efortul de a urca pe scara cerului, pentru a te desprinde tot mai mult de cele materiale și a ajunge astfel la cele duhovnicești, pentru a fi cu Dumnezeu, să nu fie atât de important în creștinism pe cât citim în manualele de spiritualitate și cărțile de rugăciuni. Spuneam la începutul paragrafului că e o influență a neoplatonismului, într-un fel paradoxală, asupra credinței și spiritualității creștine, fiindcă, la început, grecii erau șocați de un Dumnezeu care se face om. Creștinismul, de fapt, pune în valoare materia: lumea, chiar materială, e creată de Dumnezeu, deci esențialmente bună, Dumnezeu se face el însuși

om, luându-și un trup și făcând tot ce fac oamenii (în afară de păcate; fiind Dumnezeu întrupat, dacă Cristos ar fi făcut păcate, s-ar fi negat pe sine ca Dumnezeu). În plus, creștinii cred în înviere, cu trupul!

S-ar putea spune că Dumnezeu se face om de-a binelea pentru a putea să-l tragă în sus pe om din interior, ca reprezentant al neamului omenesc. Sinoadele bisericești din secolul IV au ajuns la concluzia că Isus Cristos este atât Dumnezeu, cât și om. Crezul pseudoatanasian, prezentat mai sus, rezumă, la nr. 29–37[1], afirmațiile despre modul întrupării: firea dumnezeiască și cea umană sunt unite într-o singură Persoană a lui Cristos, iar cele două naturi rămân neatinse, fără să se schimbe și fără să se amestece între ele. Mai înainte de aceste hotărâri s-au încercat și alte explicații, o extremă fiind cea în care Isus Cristos este doar un om, adoptat ca Fiu de Dumnezeu, iar cealaltă, cea în care Dumnezeu ia doar înfățișarea unui om, fără a fi astfel cu adevărat. Acest mod de a vedea lucrurile încearcă din nou să adapteze ideea creștină, ca să nu șocheze prea mult. Așadar, Dumnezeu e pe lumea cealaltă și nu poate ajunge aici, unde suntem noi.

Ideea creștină de Dumnezeu-om, deși e bizară și șochează, e singura care dă originalitate și unicitate creștinismului. Dacă Isus Cristos nu e Dumnezeu cu adevărat, nu-i poate oferi omului viața veșnică. Dacă nu e om de-adevăratelea, nu poate „plăti" datoria acestuia de a restabili ordinea cosmică pe care a tulburat-o prin păcat. Asta ar fi logica teoriei despre cele două naturi.

Cum ne putem închipui însă că două realități pot fi într-una singură? E o problemă care se leagă de cea a Sfintei Treimi, cu trei realități într-una singură. E adevărat că nu e logic să considerăm că un lucru poate fi, în același timp, atât

1. V. p. 63.

într-un fel, cât și într-un altul, care-l exclude pe primul (în cazul nostru, atât Dumnezeu, cât și om).

Dar acest paradox nu există doar în credința creștină. Aceeași impresie o pot crea și unele afirmații ale științelor naturii. De pildă, potrivit fizicii cuantice, orice lucru de pe lumea asta este, în același timp, particulă și undă. De fapt, s-ar putea spune, de asemenea – ceea ce iar poate părea ciudat din punct de vedere logic –, că nici un lucru din lume nu este nici particulă, nici undă, ci altceva, având însă unele proprietăți de particulă, iar altele, de undă. Pentru studiul anumitor fenomene, produse de pildă de lumină, uneori se poate ține seama doar de unul din aspecte, ignorându-l pe celălalt.

Comparația cu cele două naturi în Cristos funcționează doar până la un punct, ca și schemele care încearcă să explice Sfânta Treime, de care vorbeam mai sus. Dar dacă astfel de realități există în științele naturii, nu e de mirare că teologia le-a gândit astfel și cu privire la realități supranaturale.

d) Învierea

În noaptea de Paști și în perioada următoare, toată lumea sărbătorește, se bucură și se salută cu „Cristos a înviat", ideea care stă, de fapt, la baza întregului creștinism. Chiar apostolul Pavel remarcă: „Dacă n-a înviat Cristos, zadarnică este credința voastră" (1 Corinteni 15, 17). Dacă a înviat Cristos, acest lucru înseamnă că și oamenii, la rândul lor, vor învia și acesta este esențialul în credința creștină.

Dar ce înseamnă, mai exact, că Cristos a înviat și că și noi, la rândul nostru, vom învia? De-a lungul timpului au existat multe feluri de a explica aceste lucruri, iar unele idei

existente încă în Antichitatea creștină au fost reluate și în zilele noastre. Diferitele păreri variază între două extreme. Una este cea care vede în învierea lui Cristos ceva similar cu resuscitarea unui cadavru, iar învierea oamenilor, ca pe o reluare a unei vieți asemănătoare cu cea de acum. Cealaltă extremă consideră că a spune „Cristos a înviat!" înseamnă că El rămâne viu în inimile noastre, iar mesajul și lucrarea lui sunt duse mai departe de credincioșii săi. Acest lucru ar fi de dorit oricum, dar se poate pune mereu întrebarea dacă nu este și ceva mai mult decât atât. Similar, învierea creștinilor înseamnă doar că, după moarte, amintirea lor rămâne vie în sufletul rudelor și prietenilor?

Concepția de compromis, potrivit căreia, după moarte, trupul omului putrezește, iar sufletul său spiritual se întoarce la Dumnezeu, e doar în parte conformă cu creștinismul. Omul nu are două părți componente – trupul și sufletul –, ca și cum acestea n-ar avea nici o legătură între ele, așa că fiecare o poate lua pe un drum separat. Ideea că trupul omului e o închisoare pentru sufletul căzut din sferele cerești, care, pentru a fi fericit, trebuie să se desprindă de materie, întorcându-se astfel la Dumnezeu, a pătruns în creștinism din gândirea greacă și a influențat într-un fel concepția creștinilor în această privință.

Potrivit Bibliei însă, omul nu poate exista fără trup, fiindcă trupul intră chiar în definiția omului. S-ar putea spune că, dacă luăm în serios credința creștină, ar trebui să luăm în serios și trupul omului și materia. Am mai spus că, în creștinism, materia e esențialmente bună, fiind creată de Dumnezeu, ca și omul. Apoi, Dumnezeu însuși s-a făcut om, iar Isus Cristos, potrivit Evangheliilor, a înviat cu trupul. Când li s-a arătat apostolilor, a mâncat și a băut cu ei, iar Toma și-a pus degetul în rana din coastă, pentru a se convinge că

ceea ce vede nu e doar o fantomă. Prin urmare, și învierea oamenilor de la sfârșitul timpurilor trebuie înțeleasă ca având loc și cu trupul. Altfel ar însemna că omul e un fel de înger care, în mod accidental, este trimis într-un trup, iar la sfârșitul vieții devine din nou îngeraș. Lumea materială ar fi deci un rebut al creației, de care trebuie să scăpăm, ceea ce nu corespunde deloc ideilor biblice pe această temă.

Totuși, trupul înviat al lui Cristos nu pare să fie unul obișnuit: deși stătea la masă cu ucenicii și putea fi atins, pe de altă parte intra în casă cu ușile încuiate și apărea la mare distanță aproape simultan. În plus, ar trebui să fie un trup care să trăiască veșnic, deci n-ar trebui să mai fie afectat de boli și moarte. Ar reieși de aici că trupul înviat, al lui Cristos și al nostru, e material, dar altfel decât îl știm noi acum. Și întreaga lume materială ar trebui deci să fie transformată, ca să permită viața veșnică. Situația omului în perioada dintre moarte și învierea universală este înțeleasă drept provizorie și accidentală de confesiunile creștine care vorbesc de separarea sufletului de trup. Chiar posibilitatea despărțirii dintre suflet și trup poate da de gândit, fiindcă aceasta ar putea însemna, la limită, că omul ar fi alcătuit din suflet și trup ca din două componente total diferite, care n-au nici o legătură între ele. De aceea, în unele confesiuni creștine se spune că sufletul doarme în acest timp; în altele, că așteaptă, într-o anumită stare intermediară, învierea cu trupul, care înseamnă restabilirea situației normale pentru om.

Toate aceste idei sunt însă bazate pe unele indicii din învățătura lui Isus și din alte părți ale Bibliei, din care teologii au tras concluzii. Biblia nu descrie nicăieri cu precizie ce se va întâmpla după moarte și la sfârșitul lumii, ci doar sugerează unele lucruri cu ajutorul unor imagini și aluzii. De aceea, probabil că atunci când creștinismul a ajuns în

Imperiul Roman, în fața atâtor necunoscute, unii credincioși au preferat să se întoarcă la ceea ce știau mai sigur dinainte: că sufletul e căzut din cer și silit să intre într-un trup ca pedeapsă, iar după moarte se poate întoarce la adevărata viață, înapoi la Dumnezeu.

Isus Cristos vorbește de viața de dincolo folosind expresia „împărăția cerurilor", „împărăția lui Dumnezeu", „viața veșnică". Țelul vieții creștine este de a ajunge acolo. Cineva mi-a povestit odată o întâmplare de la o întâlnire a unor creștini „charismatici", la care participase ocazional. Mișcările charismatice în creștinism (de toate confesiunile) pun accentul pe trăirea zi de zi a darurilor Duhului Sfânt și pe sesizarea minunilor întâmplate în viață, iar slujbele sunt deosebit de însuflețite. La o astfel de întâlnire se vorbea de nerăbdarea de a ne reîntâlni cu toții ca să ne îmbrățișăm în viața veșnică. Nedumerirea cunoștinței mele era: de ce să așteptăm viața veșnică și să nu facem acest gest chiar acum?

Din ce spune Isus Cristos despre „împărăția cerurilor" reiese că aceasta începe, de fapt, încă de pe acum. Dacă creștinii se străduiesc să pună în aplicare ce i-a îndemnat Învățătorul lor, viața de acum ar deveni efectiv raiul pe pământ: oamenii să nu se răzbune pentru răul suferit, ba nici măcar să nu se supere unii pe alții, să nu se insulte, să nu fie nevoie să jure pentru a garanta că spun adevărul, să dea celor care le cer chiar mai mult decât au cerut, iar în general să-i iubească nu numai pe prieteni, ci chiar și pe dușmani (așa cum reiese, de pildă, din Evanghelia după Matei, cap. 5). De fapt, dacă oamenii s-ar purta astfel, nici n-ar mai exista dușmani. Însă pentru că împlinirea acestor sfaturi eșuează de fiecare dată, oamenii se gândesc că poate pe lumea cealaltă va fi posibilă o astfel de viață paradisiacă. Totuși, ea începe încă de pe acum.

6. La ce folosește să ai un crez?

Toate explicațiile de mai sus despre ce înseamnă cuvintele Crezului pot părea uneori interesante, dar multă lume se poate întreba la ce folosesc concret. În definitiv, pentru a fi bun creștin, nu e suficient să te porți frumos cu cei din jur? Atunci de ce să ne mai batem capul cu atâtea amănunte teologice, cu câte naturi sunt în Cristos și câte însușiri și purcederi sunt în Sfânta Treime? Dacă crezi, în sensul că ai încredere că Dumnezeu îți dă fericire, viață veșnică, ce mai contează toate aceste chițibușuri?

Evident că a avea încredere în mântuirea venită de la Dumnezeu e extrem de important pentru creștini, dar a avea un crez înseamnă altceva. De fapt, când folosim cuvântul „credință", ne putem referi la mai multe lucruri, în funcție de context. Mai întâi, la încrederea de care vorbeam, că ești în mâinile lui Dumnezeu, iar El face ca totul să meargă spre bine. Mai putem numi „credință" și loialitatea credinciosului față de Dumnezeu; de asemenea, și actul în sine, prin care un om crede. În acest capitol însă mă refer mai ales la credință în sensul acelui dar de la Dumnezeu care-l face pe om să încuviințeze cu mintea lui afirmațiile cuprinse în Crez, rezumat al dezvăluirii lui Dumnezeu în fața oamenilor, care are loc în Biblie și în învățătura lui Isus Cristos.

Ce nevoie avem însă să încuviințăm cu mintea niște afirmații despre Dumnezeu? În Crezul pseudoatanasian prezentat mai sus, la nr. 1–2[1] se spune că cine vrea să se mântuiască – deci să fie fericit în viața veșnică – trebuie să țină credința întreagă, iar cine nu face astfel va pieri din punct

1. V. mai sus, p. 62.

de vedere spiritual. În continuare, Crezul respectiv detaliază conținutul credinței, mai ales referitor la Sfânta Treime și la întruparea lui Cristos, așa cum am vorbit mai sus. Cu alte cuvinte, cine nu e de acord cu respectivele afirmații, cum că în Dumnezeu sunt trei Persoane, diferite și neamestecate, dar de aceeași natură și, de asemenea, că în Cristos sunt două naturi, fiind, în același timp, Dumnezeu adevărat și Om adevărat, nu se poate mântui.

În Evanghelii, Isus n-a insistat asupra unor detalii dogmatice și teologice, dar a insistat asupra credinței în El, iar în Evanghelia după Ioan mai ales, în discursurile lui teologice apar referiri la relația dintre El și Tatăl care i-au făcut pe teologi să obțină afirmațiile concise ce au ajuns în crezuri. Or, pentru a crede în Isus Cristos și chiar a-l iubi, oamenii trebuie să-l cunoască. Aprofundarea Crezului e un mod de a-l cunoaște pe Dumnezeu.

Dacă Crezul e un mod de a ajunge la Dumnezeu, deci de a fi fericit, de a primi viața veșnică, înseamnă că, teoretic, acceptarea unui crez trebuie să te ducă în cer. Trist este că, având afirmațiile Crezului în față, mulți creștini ajung, de fapt, mai curând în apropierea iadului din cauza certurilor de natură teoretică. Mai sus am arătat că, în multe cazuri, divergențele privind interpretarea Crezului țin mai degrabă de limbaj; clarificând această problemă, numeroase motive de ceartă se dovedesc a fi false.

Ecumenismul e un mod de a face în așa fel încât Crezul să ne ducă în cer, nu în iad. Afirmațiile acestuia ar trebui să-i unească pe toți creștinii, nu să-i dezbine. Chiar dacă pe multe bloguri religioase se poate citi că ecumenismul ar fi „erezia secolului XX", acest lucru nu poate fi adevărat. De ce să fie o erezie (deci o părere religioasă deviaționistă) dorința

de bună înțelegere între toți creștinii? Mai multe pe această temă se pot citi în capitolul despre Biserică.[1]

Credința ca încuviințare a unui crez e, într-un fel, o poruncă: Isus le spune ucenicilor că, dacă vor să aibă viața veșnică, trebuie să creadă în El. Ținând seama că Dumnezeu este o Ființă desăvârșită, care vrea binele oamenilor, nu ne putem aștepta să le ceară credincioșilor să facă ceva pentru care nu au resursele necesare (așa cum se poartă uneori oamenii unii cu alții). De aceea, dacă Isus îi spune cuiva „Crede!", ar trebui să presupunem că în acel moment îi și dăruiește credința de care are nevoie. Dacă Dumnezeu a creat lumea prin Cuvântul său, acesta are puterea și de a-i da omului credința de care are nevoie.

Pe lângă asta, Crezul vorbește despre Dumnezeu și om. Reamintesc ce am spus la începutul capitolului: în Crez se recapitulează toată istoria spirituală a omului, pornind de la crearea lui de către Dumnezeu și ajungând până la destinul lui, care este cel de a trăi veșnic. Calea pentru a-și împlini destinul este credința în Isus Cristos.

7. Trebuie luat în serios tot ce se spune despre credință?

De unde știm cât de mult trebuie să luăm în serios ce se spune despre Dumnezeu, despre Biserică și despre relația omului cu Cristos? Orice auzim în curtea bisericii sau citim pe internet are aceeași importanță cu ce scrie în Biblie?

Hotărârile sinoadelor bisericești trebuie tratate cu respect, dar ele nu sunt, evident, pe același plan cu Biblia, fiind doar

1. V. mai jos, pp. 125–130.

o interpretare a acesteia; importanța scade treptat dacă trecem apoi la scrierile Părinților Bisericii, ale marilor teologi, la manualele de religie, la predica auzită în biserica din sat și la blogul unui creștin angajat. Chiar dacă este citită de foarte multă lume, părerea de pe un blog religios nu are aceeași greutate ca o afirmație a lui Isus Cristos însuși. Dacă o afirmație dintr-un manual de religie, dintr-o predică auzită în biserică sau de pe un blog oarecare contrazice o afirmație din Evanghelie, ea nu trebuie luată în seamă, pentru că altminteri va contribui doar la dezorientarea și panica credincioșilor.

Altfel, ne asemănăm cu acei funcționari din instituțiile publice pentru care regulamentul interior al biroului este mai important decât legea și, de aceea, pentru rezolvarea unui dosar pun condiții pe care legea nu le cere sau chiar le interzice. Din păcate, câteodată așa se întâmplă și în Biserică.

De pildă, dacă cineva consideră o problemă că unii creștini folosesc cuvântul „Spirit" în loc de „Duh" sau invers, trebuie să ne amintim cuvintele apostolului Pavel din mottoul acestui capitol. Acestea sunt, desigur, mai „tari" decât polemica actuală. De asemenea, ideea că ecumenismul ar fi „erezia secolului XX", amintită mai sus, se opune clar rugăciunii lui Isus: „Mă rog [...] ca toți să fie una precum Tu, Tată, în mine și Eu în tine, ca și ei să fie una în Noi, ca lumea să creadă că Tu m-ai trimis" (Ioan 17, 21). Dar despre asta la momentul potrivit.

8. Credință și datină

E curios lucru că problemele în materie de religie pe care le reproșa Isus contemporanilor săi uneori revin în Biserica întemeiată de El, în zilele noastre. Nu sunt puțini cei care

leagă credința creștină de datinile din bătrâni: păstrarea obiceiurilor cu sfințenie înseamnă a fi credincios. Prin datini din bătrâni se pot înțelege foarte multe lucruri: de la reguli de comportament la credințe folclorice, superstiții și obiceiuri culinare. Isus Cristos a fost sceptic în privința lor. De pildă, fariseii – membrii unei școli teologice, filozofice și politice evreiești – îi reproșau că ucenicii lui nu respectă spălările rituale:

> „De ce nu se poartă ucenicii tăi după datina din bătrâni, ci mănâncă cu mâinile necurate?" Iar El le-a spus: „Fățarnicilor [...], lăsând la o parte porunca lui Dumnezeu, voi țineți datina oamenilor" (Marcu 7, 5–8).

Dând apoi exemplul unei porunci a Decalogului răstălmăcită în propriul interes, Isus le reproșa că lasă deoparte lucrurile esențiale, ca să se lege de amănunte.

Uneori se face confuzie între datini și tradiție. În Biserica ortodoxă și cea catolică, de exemplu, se spune că mesajul Bibliei a fost completat de „Tradiție". Aici nu e vorba însă de datinile populare, ci de „Tradiție" ca transmitere vie a credinței din generație în generație, acest cuvânt fiind înțeles deci în sens etimologic: în limba latină, *traditio* înseamnă, printre altele, „transmitere" (inclusiv a unei învățături). E vorba deci de tradiția de interpretare a Bibliei dezvoltată de-a lungul timpului de Părinții Bisericii, de sinoadele ecumenice și de marii teologi.

Datinile folclorice sau obiceiul locului sunt altceva; ele pot fi foarte frumoase și legate de sărbători creștine, dar nu acestea reprezintă credința propriu-zisă. Se poate întâmpla uneori ca ele să intre chiar în conflict cu mesajul Evanghe-

liei. De pildă, filmul gruzin *Ruga*[1] pune în discuție o astfel de situație. Într-un sat izolat de munte, locuitorii practicau un creștinism amestecat cu elemente păgâne; de exemplu, se aduceau jertfe de animale. Eroul principal intră în conflict cu obștea satului fiindcă adăpostește în casă un războinic din satul vecin, de altă religie, dar care-i devenise prieten. Pe fundal se aud versurile lui Vaja Pșavela (1861–1915), pe care se bazează filmul: sfatul bătrânilor repetă obsesiv că, în satul lor, Crucea este atotstăpânitoare și ei întotdeauna i-au omorât pe necredincioși. Cu alte cuvinte, în concepția acelei comunități, a fi creștin înseamnă, din principiu, a-i omorî pe cei de altă credință și de alt neam. O contradicție mai flagrantă cu mesajul Evangheliei nu poate exista, cu toate că, de-a lungul istoriei Bisericii, această mentalitate a făcut ravagii.

Datinile populare sunt socotite adesea esențialul credinței creștine. Deja multă lume consideră că o credință religioasă înseamnă un set de practici de cult și nu un set de idei și de valori călăuzitoare. E o concepție degradată despre credință, iar o degradare ulterioară este cea care vede în obiceiurile folclorice echivalentul actelor de cult. Prin urmare, a fi creștin înseamnă a ține niște obiceiuri populare. De aici nu e decât un pas până la ideea că cine nu mănâncă miel de Paști nu poate fi numit creștin. Credința nu se reduce la acte de cult, iar folclorul nu e act de cult.

1. *Vedreba/Molba*, regia Tenghiz Abuladze, o producție Kartuli filmi, 1967. A obținut premiul pentru cel mai bun film la Festivalul Internațional de Film de Autor de la San Remo în 1974.

IV. BISERICA ȘI CULTUL EI

În Ardeal circulă o anecdotă despre doi oameni care fac cunoștință și află că sunt de religii diferite. Atunci unul din ei întreabă:

— Auzi, mă, și la voi se-ngroapă cu popă?

Celălalt cade puțin pe gânduri, apoi răspunde:

— Ba! La noi popa rămâne-afară!

Foarte frecvent, oamenii asociază o credință religioasă cu ritualurile legate de aceasta, văzând în Biserică doar o instituție care se ocupă de cult. De aceea, cine se interesează de o confesiune creștină pe care nu o cunoaște de obicei întreabă mai întâi despre aceste practici.

Acest lucru este cumva adevărat și din punct de vedere teologic: cultul liturgic este centrul activității Bisericii; totuși, nu e și singura activitate a acesteia: pe lângă cultul liturgic, creștinii se mai ocupă și cu răspândirea credinței și a valorilor creștine în jur și, de asemenea, cu milostenia față de semenii lor. Uneori, echilibrul între aceste diferite dimensiuni ale religiei se deteriorează, ca dovadă că în Europa spiritul creștinismului s-a pierdut, iar în urma lui a rămas, în Occident, ideea că a fi un bun creștin înseamnă să te porți cu omenie; în Est, a dispărut și aceasta în bună măsură și pare să fi rămas doar ritualismul: dacă ai îndeplinit ritualul, ți-ai făcut datoria de creștin.

Un exemplu în acest sens e pomana, un obicei care izvorăște din îndemnul Evangheliei de a da de mâncare săracilor, celor fără adăpost și, în general, celor care au nevoie. În practică, de obicei se dă de pomană însă rudelor și prietenilor, pe bază de reciprocitate: „Vecinei de la etaj nu-i duc pomană, că nici ea nu mi-a adus vreodată". Uneori, îndemnul lui Isus Cristos de a da de pomană celor care au nevoie efectiv este urmat doar simbolic, printr-un gen de automatism ritualic.

1. Biserica

Despre Biserică se vorbește în diferite feluri. În presă și în discuțiile de zi cu zi, cei care folosesc cuvântul „Biserică" se referă, de cele mai multe ori, la *conducerea* Bisericii, la patriarhie, ierarhi sau la preoți, în general. Chiar credincioșii vorbesc uneori de propria Biserică nu ca de o comunitate din care fac parte și ei, ci ca și cum ar fi alcătuită doar din preoții care țin slujbele și coordonează activitatea. O exagerare a acestui mod de înțelegere a Bisericii este cel în care Biserica e văzută chiar ca o instituție a statului: după cum armata apără țara, învățământul se ocupă de educația copiilor și așa mai departe cu celelalte domenii, tot astfel Biserica e o instituție ce oferă cetățenilor servicii duhovnicești, răspunzând la nevoile lor spirituale.

La drept vorbind însă, Biserica este o comunitate din care fac parte toți cei care s-au botezat, așadar toți creștinii.

Potrivit credinței și teologiei creștine, Biserica este mai mult decât o comunitate umană. Apostolul Pavel a spus că Biserica este „Trupul lui Cristos" (1 Corinteni 12, 12–14 și

Efeseni 4, 1–16). Și împărtășania este numită „Trupul lui Cristos", fiindcă cele două realități sunt legate: creștinii, membri ai Bisericii – adică „mădulare ale Trupului lui Cristos", așa cum se exprimă Pavel –, își hrănesc comuniunea cu Cristos luând împărtășania, și ea numită „Trup al lui Cristos". Biserica în general este numită „Trupul lui Cristos" fiindcă duce mai departe prezența lui Cristos pe pământ după învierea și înălțarea lui la cer. Prin intermediul Bisericii, Cristos își poate extinde prezența printre oameni. În timpul vieții lui pământești, a avut o existență limitată în timp și a întâlnit un număr limitat de oameni, doar într-o anumită zonă a lumii; în schimb, Biserica îi duce prezența mai departe în toată lumea și în toate timpurile.

Cultul Bisericii este organizat în jurul așa-numitelor șapte taine sau sacramente (botezul, mirul, euharistia, pocăința, maslul, preoția și căsătoria, despre care se va vorbi mai jos); dar Biserica este chiar ea o astfel de taină – s-ar putea spune, sacrament primordial –, pentru că e o prezență vizibilă în lume, dar care, din punctul de vedere al credinței, nu se limitează la aceasta, ci trimite și la o realitate nevăzută, supranaturală.

a) De ce există mai multe Biserici?

Isus Cristos vorbea despre Biserică la singular: „Biserica mea" (Matei 16, 18). De ce există atunci mai multe Biserici, cu denumiri, concepții și obiceiuri diferite?

Dispute printre creștini au existat de la bun început. Chiar imediat după moartea lui Isus, una dintre primele dispute a fost cea legată de întrebarea dacă și creștinilor proveniți dintre ne-evrei trebuie să li se ceară să primească circumcizia și să urmeze obiceiurile evreiești. Am vorbit deja pe această

temă în capitolul III, „Crezul".[1] Diferitele dispute între creștini, de-a lungul timpului, au fost doctrinare, disciplinare, culturale, uneori influențate și de politică. Câteodată s-a ajuns la înțelegere, alteori s-a considerat că e vorba de diferențe de vederi care pot coexista în aceeași comunitate. Uneori însă părțile implicate în dispută au hotărât să pornească fiecare pe drumul propriu și, de aceea, s-au născut mai multe Biserici; nu toate cele apărute de-a lungul timpului mai există și azi, ci unele dintre ele au dispărut.

b) Ce diferențe sunt între feluritele confesiuni creștine?

Confessio, în limba latină, înseamnă „mărturisire". Se vorbește de diferite „confesiuni" creștine în sensul de Biserici, comunități, grupări care au fiecare un mod diferit de a-și mărturisi și trăi credința. În tabelul de mai jos sunt prezentate simplificat diverse elemente de doctrină și organizare care diferă între creștini. Nu apar toate confesiunile, ci doar cele prezente în România sau mai cunoscute la noi.

Câteva elemente din tabel au nevoie de explicații. Astfel, unele Biserici vorbesc de șapte taine sau sacramente (despre care se va discuta în detaliu mai jos), iar altele doar de două – botezul și euharistia –, pentru că doar acestea au fost explicit întemeiate de Isus Cristos în Evanghelie. În dreptul Bisericii anglicane apare „2 + 5" fiindcă botezul și euharistia sunt socotite sacramente propriu-zise, fiind instituite explicit de Isus Cristos, iar celelalte cinci sunt numite în mod curent „sacramente", dar nu „sacramente evanghelice".

1. V. mai sus, p. 65–66.

	Catolici	Ortodocși	Vechi orientali	Anglicani	Protestanți	Neoprotestanți
Biblia	DA	DA	DA	DA	DA	DA
Credința în Sfânta Treime	DA	DA	DA	DA	DA	DA
Credința în Cristos ca Mântuitor al lumii	DA	DA	DA	DA	DA	DA
Sacramente (taine)	7	7	7	2 + 5	2	2
Conciliile (sinoadele) ecumenice și crezurile lor	DA	DA	Parțial	Parțial	Parțial	Parțial
Tradiția teologică a Părinților Bisericii	DA	DA	DA	DA	Parțial	—
Viață monahală (mănăstiri)	DA	DA	DA	DA	Parțial	—
Imagini în biserici	DA	DA	DA	DA	Parțial	—
Succesiune apostolică	DA	DA	DA	?	? / —	—
Cultul sfinților (rugăciuni adresate acestora)	DA	DA	DA	—	—	—
Pomenirea morților (rugăciuni pentru morți)	DA	DA	DA	—	—	—
Credința în purgatoriu	DA	?	?	—	—	—
Recunoașterea autorității papei	DA	—	—	—	—	—

Succesiunea apostolică înseamnă transmiterea autorității apostolilor către episcopii rămași în locul lor, apoi în continuare la alți episcopi, de-a lungul veacurilor, până în zilele noastre. Astfel, episcopii ortodocși și catolici, de pildă, au o genealogie a hirotonirilor care poate merge înapoi în timp până la unul dintre apostolii lui Isus Cristos, cel puțin teoretic, fiindcă în majoritatea cazurilor la un moment dat se întrerupe șirul documentelor bisericești sau istorice doveditoare. Se știe însă că aceasta a fost practica în Biserică încă de la început, deci, chiar dacă lipsesc informații, respectivele Biserici sunt convinse că succesiunea apostolică s-a transmis până astăzi. În cazul Bisericii anglicane, în tabel apare un semn al întrebării, deoarece chestiunea e disputată: în secolul XIX a existat o polemică între Biserica catolică și cea anglicană pe această temă, iar atunci, ca să nu mai fie obiecții, în Biserica Angliei la hirotonirile de episcopi s-a început, în secolul XX, să fie invitați și episcopi ortodocși sau vetero-catolici[1], care își păstraseră cu certitudine succesiunea apostolică. Însă chiar dacă din punctul de vedere propriu există succesiune apostolică, ceilalți, cum ar fi catolicii și ortodocșii, o pot pune sub semnul întrebării, fiindcă problema nu e doar formală, ci și de concepție: dacă anglicanii înțeleg altceva prin hirotonirea episcopală decât catolicii și ortodocșii, aceștia din urmă au motive să n-o recunoască.

Unele Biserici protestante, într-un fel, nu sunt interesate de continuarea succesiunii apostolice, cel puțin nu sub forma asemănătoare cu un arbore genealogic. Dar și acestea consideră încredințarea solemnă a misiunii de păstor al unei comunități drept o practică păstrată din vremea apostolilor. În schimb, Bisericile evanghelice luterane din țările

1. Biserica vetero-catolică s-a desprins în secolul XIX de cea catolică, din cauza unor vederi diferite privind autoritatea papei.

scandinave și baltice sunt convinse că au păstrat linia clasică a succesiunii apostolice, pe care alte Biserici n-o pot însă recunoaște, din cauza diferenței de concepție. Situația e similară și în cazul altor particularități de doctrină sau practici: se poate întâmpla ca, privind din afară o anumită convingere sau doctrină a unei Biserici, aceasta să fie considerată inexistentă dacă nu corespunde în detaliu celei echivalente din propria comunitate creștină.

În cazul credinței în purgatoriu, specifică Bisericii catolice, apare semnul întrebării în dreptul Bisericii ortodoxe și al celor vechi orientale. În credința catolică, purgatoriul e o stare premergătoare vieții veșnice fericite pentru cei care au murit cu păcate ușoare pe conștiință sau cu păcate grave iertate prin dezlegarea preotului, dar pentru care n-au făcut pocăință cum se cuvine. Credincioșii de pe pământ îi pot ajuta să treacă peste această încercare prin rugăciunile lor pentru morți. În Biserica ortodoxă și în cele vechi orientale nu se acceptă explicit existența purgatoriului. Totuși, din moment ce aceste Biserici practică rugăciunea pentru morți, înseamnă că acceptă purgatoriul măcar implicit (chiar dacă nu e numit astfel). Altminteri, cei ajunși în iad nu mai pot fi salvați de acolo în nici un fel, nici măcar prin rugăciuni, parastase și pomeni, fiindcă e vorba de o pedeapsă veșnică; invers, cei care sunt în cer nu mai au nevoie de rugăciuni care să-i ajute, fiindcă au ajuns deja la fericirea desăvârșită!

În legătură cu Bisericile și tipurile de confesiuni grupate în tabel, iată mai întâi câte ceva despre ponderea acestora în România (din cei 93 % creștini din țară)[1]:

1. Date de la ultimul recensământ al populației din 2011: http://www.recensamantromania.ro/noutati/volumul-ii-populatia-stabila-rezidenta-structura-etnica-si-confesionala/, accesat la 30.3.2019.

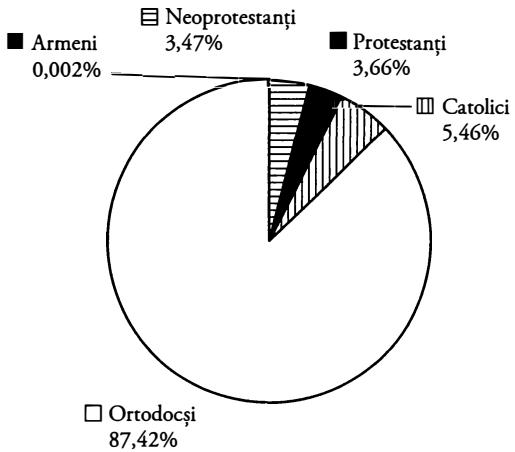

În tabelul de mai înainte și în graficul de mai sus, diferitele denumiri se referă la următoarele Biserici:

– *ortodocși*: Biserica Ortodoxă Română; Episcopia Ortodoxă Sârbă de Timișoara; Biserica Ortodoxă de Rit Vechi din România;

– *catolici*: Biserica Romano-Catolică; Biserica Română Unită cu Roma – Greco-Catolică; Biserica Armeană Catolică;

– *armeni*: Biserica Apostolică Armeană, care în tabelul de mai înainte intră în categoria vechilor Biserici orientale;

– *protestanți*: Biserica Evanghelică de Confesiune Augustană (de limbă germană); Biserica Evanghelică Luterană (de limbă maghiară); Biserica Reformată (de limbă maghiară); Biserica Unitariană Maghiară;

– *neoprotestanți*: Cultul Creștin Baptist; Biserica Adventistă de Ziua a Șaptea; Organizația Religioasă „Martorii lui

Iehova"; Cultul Creștin Penticostal – Biserica lui Dumnezeu Apostolică din România; Biserica Evanghelică Română; Biserica Creștină după Evanghelie.

Mai multe informații despre toate aceste comunități creștine din România se pot afla de pe site-ul Secretariatului de Stat pentru Culte.[1]

La nivel global, situația este astfel: din populația totală a lumii de aproape 8 miliarde de locuitori, creștinismul în ansamblu este religia cea mai numeroasă, cu cca 2,7 miliarde de credincioși, adică o treime din populația întregului pământ. Diferitele feluri de creștini se distribuie astfel în lume[2]:

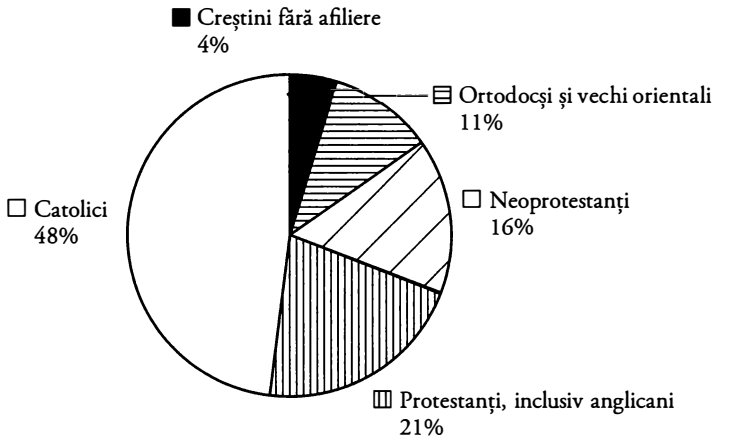

1. A se vedea http://culte.gov.ro/, accesat la 30.03.2019.

2. Datele pentru alcătuirea graficului sunt preluate din *International Bulletin of Missionary Research*, vol. 39, nr. 1, Gordon-Conwell Theological Seminary, 2015, p. 29.

În graficul de mai sus sunt doar câteva categorii mari, fiecare cuprinzând însă mai multe Biserici, grupări, comunități. În lume sunt câteva zeci de mii de astfel de „denominațiuni" creștine diferite.

c) Istoria diversității creștine

Văzând atâtea feluri de creștini, ne putem gândi mai întâi că Biserica s-a fărâmițat prea mult, iar între creștini sunt prea multe dezbinări. Dar neînțelegeri au existat întotdeauna, încă de la început, chiar între membri sau grupări ale unei aceleiași comunități, fără să aibă loc rupturi. Pe de altă parte, ne putem gândi la toate aceste feluri diferite de creștini ca reprezentând o bogăție de tradiții, o diversitate.

În istoria creștinismului, după perioade în care unitatea între creștini permitea diversitatea au venit altele, în care s-a preferat uniformizarea. Chiar la început exista diversitate teologică și liturgică: modul în care se formulau ideile despre credință și modul în care se țineau slujbele puteau fi diferite, păstrându-se neschimbat esențialul acestora. Cu timpul, au început să se cristalizeze tradiții teologice și liturgice uniforme: disputele teologice din primele veacuri, discutate în capitolul despre Crez, au dus la formulări standard ale adevărurilor de credință, care au devenit normative. Mai ales începând de prin secolul V, în jurul marilor centre creștine au început să se cristalizeze și tradițiile liturgice – adică felul de a ține slujbele –, alături de câteva mari tradiții teologice și disciplinare; situația politică a zonelor unde se aflau respectivele Biserici a contribuit la unificarea sau despărțirea acestora. În cadrul unei anumite tradiții, viața Bisericii era uniformizată. Cristalizarea respectivelor mari tradiții a

dus la despărțirea principalelor ramuri ale creștinismului, care pot fi observate în schema de mai jos:

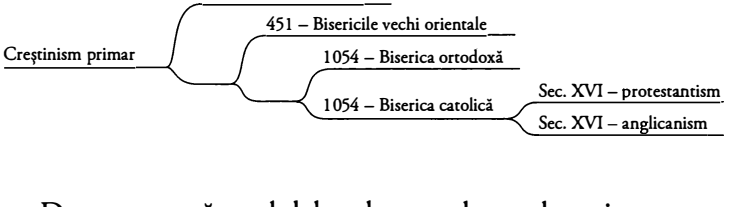

De remarcat că modul de a desena schema de mai sus poate diferi în funcție de punctul de vedere: fiecare ramură creștină poate considera că reprezintă trunchiul principal, care a rămas neschimbat, și din care s-au desprins celelalte ramuri la un moment dat, care au pornit pe alt drum.

După Conciliul de la Efes (din anul 431) și cel de la Calcedon (451) au luat-o pe alt drum Biserica asiriană a Răsăritului și vechile Biserici orientale, din cauza disputelor cristologice de care am vorbit în capitolul despre Crez.[1] Situația politică din Orientul Mijlociu, unde trăiesc acești creștini, a favorizat îndepărtarea acestor ramuri: Biserica Răsăritului se afla în Imperiul Persan, iar cele vechi orientale au ajuns în regiuni cucerite de arabi de la Imperiul Bizantin.

Anul 1054 este o dată standard pentru marcarea Marii Schisme, adică a despărțirii Bisericilor cunoscute sub denumirile de „Biserica ortodoxă" și „Biserica catolică". De fapt, între partea apuseană și cea răsăriteană a Bisericii din Europa au existat mai multe despărțiri și împăcări succesive, doar că după 1054 n-a mai avut loc nici o împăcare, cu excepția unei încercări la Conciliul de la Basel–Ferrara–Florența (1431–1449), care a eșuat. Și aici au contribuit mult diferen-

1. V. mai sus, pp. 74–79.

țele culturale care s-au tot adâncit, precum și situația politică. De la sfârșitul secolului IV, Imperiul Roman s-a despărțit în două, iar după secolul VI a mai rămas doar partea răsăriteană. S-ar putea spune că cele două părți ale Bisericii n-au mai vrut să rămână împreună, iar ulterior s-au găsit și motivele teologice pentru a justifica despărțirea.

De pildă, Biserica Constantinopolului considera o erezie faptul că în Occident, în crezul rostit în limba latină, a fost adăugat cuvântul *Filioque* („și de la Fiul") referitor la purcederea Duhului Sfânt: „Cred în Duhul Sfânt [...], care de la Tatăl și de la Fiul (*Filioque*) purcede". Reciproc, în Occident, Conciliul al II-lea de la Lyon (din anul 1274) a stabilit ca dogmă de credință purcederea Duhului Sfânt de la Tatăl și de la Fiul. Ideea era a lui Toma de Aquino, unul dintre cei mai mari teologi catolici, care spunea că, dacă Fiul este de la Tatăl și, de asemenea, și Duhul este tot de la Tatăl, între Fiul și Duhul nu e nici o diferență în Sfânta Treime, fiindcă toate însușirile Persoanelor divine sunt comune, cu excepția relației. De aceea, Duhul este în mod necesar atât de la Tatăl, cât și de la Fiul – ca de la un unic principiu –, pentru ca relația de proveniență să fie diferită, deci și Persoanele diferite.[1]

Dar în secolul XX, în contextul dialogului ecumenic, în timpul unei vizite la Sfântul Scaun a patriarhului Bartolomeu I al Constantinopolului, în 1995, papa Ioan Paul II a spus că și-ar dori să se clarifice teologic problema lui *Filioque*. De aceea, un organism al Sfântului Scaun, și anume Consiliul Pontifical pentru Promovarea Unității Creștinilor, a publicat ulterior un document care să ajute la dialogul în această

1. *Cf.* Toma de Aquino, *Contra errores Graecorum* [1263], II, 29–30, ediția electronică http://www.corpusthomisticum.org/oce.html accesată la 2.4.2019.

privință.[1] Respectivul document arată că e vorba – și aici! – de o problemă de terminologie, deci legată de modul de exprimare. În limba greacă, în Crez se spune despre Duhul Sfânt că este „*ekporeuomenon* de la Tatăl". Cuvântul respectiv se traduce în românește prin „purces", dar în limbajul teologic s-a specializat cu înțelesul de „a purcede de la un principiu fără de început" (care, în Sfânta Treime, este numai Dumnezeu Tatăl). Nici în Biserica catolică, dacă se rostește Crezul în limba greacă, nu se poate adăuga „și de la Fiul". Însă în versiunea din limba latină, termenul folosit, *procedo*, care se traduce tot prin „a purcede", are un sens mai larg, referindu-se la orice fel de proveniență. Și teologii ortodocși vorbesc de o proveniență a Duhului de la Tatăl *prin Fiul* sau chiar și *de la Fiul*, dar folosind un alt termen grecesc, nu cel din Crez.

Prin urmare, dacă ar fi existat un astfel de dialog încă din Evul Mediu, această exprimare diferită n-ar mai fi fost considerată erezie nici de unii, nici de ceilalți. Totuși, din moment ce se dorea o separare, s-ar fi găsit, oricum, alte motive de dispută și de acuzații reciproce.

În secolul XVI, în Occident au avut loc noi separări, în urma Reformei protestante. Redactarea de către preotul și călugărul catolic Martin Luther a celor *95 de teze despre indulgențe* este considerată momentul-cheie al declanșării Reformei. Era vorba de propunerea unei *disputatio* pe această temă, o dezbatere academică între teologi, după obiceiul timpului. Dezbaterea n-a mai avut loc, dar tezele au fost multiplicate și s-au răspândit, făcând vâlvă. Când se vorbește despre acest subiect, de obicei se spune, simplificat, că pe

1. Consiliul Pontifical pentru Promovarea Unității Creștinilor, „Tradițiile greacă și latină privind purcederea Duhului Sfânt" (8.9.1995), în *Verbum*, anii VI–VII, nr. 7, 1995–1996, pp. 7–18.

atunci Biserica vindea iertarea păcatelor pe bani. Din punct de vedere teologic nu este exact așa, ci ceva mai subtil, indulgențele fiind legate nu de iertarea păcatelor, ci de *pocăința* pentru păcate și de purgatoriu. Ideea acestuia din urmă răspunde la întrebarea legată de diferența dintre un păcătos evlavios și altul mai puțin evlavios: dacă cineva comite tot felul de atrocități, dar se spovedește de fiecare dată și primește dezlegarea din partea preotului, teoretic ar putea fi asemenea unui sfânt, iar după moarte ar ajunge direct în rai; în schimb, cineva care nu a făcut decât să înjure uneori la nervi, dar nu s-a spovedit, ar ajunge în iad.

Teologii catolici răspundeau la întrebare spunând că un creștin dezlegat de păcate trebuie să mai facă și pocăință (să postească, să facă fapte bune și să se roage mai mult) și să se străduiască să-și îndrepte viața. Dacă cineva nu face pocăință în timpul vieții, va fi nevoit să o facă după moarte, în purgatoriu (chiar dacă a primit dezlegarea de păcate, ceea ce-l ferește de chinurile iadului...). Or, începând din Evul Mediu, modul de a face pocăință se putea comuta, de pildă în participarea la cruciade (deci apărarea pelerinilor creștini în Țara Sfântă, care erau frecvent atacați, jefuiți sau luați prizonieri) sau în contribuția pentru construcția de spitale și biserici, prin munca proprie, dar și prin donații în bani. Acest gen de comutare a pocăinței era numit „indulgență". Probabil că pentru creștinii care nu știau prea multă teologie și voiau să simplifice această teorie practica era realmente percepută ca plată pentru iertarea păcatelor (sau a pocăinței). De asemenea, fiindcă indulgențele puteau fi obținute și în numele unor răposați, o simplificare grosolană a teoriei vedea lucrurile cam așa: dacă ai plătit, morții pentru care intervii vor fi imediat eliberați din purgatoriu. Fiind vorba de bani, evident că aveau loc tot felul de abuzuri.

Tezele lui Luther puneau numeroase întrebări referitoare la această practică și la modul grosolan de a o înțelege; punctul central era că un adevărat creștin nu vrea să scape de pocăință, comutând-o în altceva prin intermediul indulgențelor, ci mai degrabă o dorește asiduu, așa cum îndeamnă Evanghelia. Ulterior, Reforma protestantă s-a axat pe alte idei, de mai mare importanță, de pildă îndreptățirea creștinului doar prin credință și nu prin fapte. Îndreptățirea se referă la procesul prin care un om, din păcătos, devine drept, astfel încât poate dobândi viața veșnică. Luther nu voia să spună că un creștin nu trebuie să facă fapte bune, ci atrăgea atenția în privința modului abuziv de a înțelege relația cu Dumnezeu, răspândit în acea vreme, și care se lega foarte mult de actele de evlavie, cum ar fi dobândirea de indulgențe sau participarea la cât mai multe slujbe și altele asemănătoare. Acestea erau „faptele" criticate; în schimb, creștinul ar trebui să se străduiască în primul rând să-și aprofundeze credința și relația personală cu Dumnezeu, mai degrabă decât să caute să bifeze acte pioase unul după altul.

Protestantismul s-a răspândit cu succes mai ales în Germania și în țările nordice și pentru că reformatorii s-au străduit pentru educația creștinilor, nu numai cea religioasă. Au tradus Biblia în limba poporului și au făcut accesibile tuturor principiile de bază ale credinței creștine; mai înainte, creștinismul era parazitat de credințe populare și de practici marginale care, deși erau niște detalii nesemnificative, pentru multă lume reprezentau esențialul în creștinism. Situația e ușor de imaginat, fiindcă semăna cu ce se întâmplă actualmente în diverse locuri pe la noi: creștinismul e asociat cu sfințirea de obiecte, cu respectarea strictă a unor ritualuri legate de cultul morților, cu tabuuri legate de unele zile din

an, cu venerarea moaștelor unor sfinți în scopul de a avea noroc în viață și altele asemenea.

Măsurile luate ulterior de conducerea Bisericii catolice în cadrul Contrareformei, pentru a evita ca protestantismul să se răspândească și mai mult, arată care erau pe atunci problemele. Astfel, Conciliul din Trento (1545–1563), convocat pentru contracararea protestantismului, a cerut publicarea *Catehismului roman*, un manual de referință pentru uzul preoților, care rezumă cele mai importante învățături creștine despre credință, morală, sacramente și rugăciune. S-au luat măsuri care să combată corupția în rândul clerului și s-a introdus obligativitatea studiilor teologice superioare pentru cei care doreau să devină preoți, precum și formarea duhovnicească a acestora, spre a se putea dedica unei vieți mai austere. Au apărut noi ordine călugărești care să se ocupe de reînnoirea vieții religioase în rândul creștinilor și s-au trimis misionari conștiincioși în regiunile de peste ocean, colonizate de țări catolice, astfel încât localnicilor să li se vestească o învățătură creștină cât mai corectă. Nu se poate ști însă dacă luarea unor astfel de măsuri mai din timp ar fi făcut inutilă Reforma protestantă.

Tot în secolul XVI, în Anglia, Henric VIII a scos Biserica locală de sub autoritatea papei de la Roma, regele devenind cap al Bisericii; în acest fel a putut să divorțeze și să se recăsătorească, ceea ce nu-i era permis în Biserica catolică. Fiindcă pe continent era în toi Reforma protestantă, aceasta a influențat și reorganizarea Bisericii Angliei, dar nu atât de mult ca în țările germane. De aceea, anglicanismul este o cale de mijloc între catolicism și protestantism, după cum se observă atât din credințe, cât și din practici, așa cum s-a văzut și mai sus: de pildă, se recunosc șapte sacramente, ca în Biserica catolică și cea ortodoxă, dar se deosebește între cele două

„evanghelice", mai importante, și celelalte cinci, care sunt comune.[1]

În afară de despărțiri, în istoria creștinismului au avut loc și reunificări, cel puțin din punctul de vedere al unora dintre părțile implicate. Un astfel de caz este Biserica Română Unită cu Roma – Greco-Catolică. În jurul anului 1700, mare parte a Bisericii ortodoxe din Ardeal, pe atunci în Imperiul Habsburgic, a recunoscut autoritatea papei și toate dogmele catolice, păstrându-și însă organizarea proprie. Modul de a ține slujbele este identic cu cel din Biserica ortodoxă (cu unele diferențe de terminologie, de care am mai vorbit); de aceea, Biserica Unită mai este cunoscută și sub numele de „greco-catolică", fiind o Biserică catolică de rit grec (adică slujbele se țin ca în Biserica de la Constantinopol). Un precedent a existat în Ucraina, unde de asemenea a avut loc o astfel de unire cu Roma, la sfârșitul secolului XVI.

Din punctul de vedere al Bisericii catolice se consideră că, la 1054, răsăritenii s-au desprins de adevărata Biserică, iar acum, iată, o parte se întorceau la Biserica-mamă. Din punctul de vedere al Bisericii ortodoxe este exact invers, iar greco-catolicii au fost deseori acuzați că ar fi „trădători de neam", așa cum presupune și placa de marmură de la intrarea în Catedrala ortodoxă „Sfânta Treime" din Alba Iulia: „Aici, după 250 de ani, s-au regăsit în aceeași lege în Biserica strămoșească frații despărțiți prin silnicie și viclene promisiuni. 21 octombrie 1948". De fapt, după ce le-au scos Biserica în afara legii, comuniștii i-au silit pe preoții greco-catolici să semneze, la Alba Iulia, un act de adeziune la Biserica ortodoxă.

Astfel, din acest punct de vedere, greco-catolicii sunt cei care s-au despărțit de Biserica-mamă în 1700 și au „revenit"

1. V. mai sus, p. 111.

la ea după două secole și jumătate. Dar a-i acuza pe greco-catolici că sunt „trădători de neam" ține de mistificările Securității, fiindcă nimeni n-a făcut atât de multe pentru românii din Ardeal ca Biserica Unită, introducând slujbele în limba română (în timp ce, până atunci, în Biserica ortodoxă din țările române, se țineau în slavona bisericească), sprijinind identitatea românilor din Ardeal, scoțând în evidență prin cercetări istorice originea latină a poporului român, înființând școli și licee în limba română, contribuind la nașterea și dezvoltarea literaturii române, a muzicii și a culturii, în general.

O doctrină catolică îmbrăcată într-un cult ortodox poate părea o ciudățenie, dar acesta nu e un caz singular. În cadrul Bisericii catolice mai există numeroase astfel de Biserici de rit răsăritean, dintre care unele au rezultat în urma unor uniri ca cea din Ardeal, dar altele au fost de la început în comuniune cu Sfântul Scaun (deci n-a existat vreo schismă și reunificare), cum ar fi Biserica maronită și Biserica melkită. Acestea țin slujbe în riturile orientale specifice, își au propria organizare și propriul patriarh, aflat în comuniune cu papa de la Roma. Sunt deci Biserici rămase în situația de dinaintea schismei de la 1054.

d) Ecumenismul: erezia secolului sau o atitudine profund creștină?

După despărțire, Bisericile și grupările creștine care mai înainte erau împreună au continuat să se acuze reciproc, considerând că doar propria comunitate este de partea adevărului, iar ceilalți greșesc sau sunt chiar rău intenționați. Este adevărat că de vină au fost adesea și reaua-credință și interesele

părtinitoare, dar în zilele noastre se poate pune întrebarea dacă urmașii comunităților despărțite cu sute de ani în urmă pot fi învinuiți în continuare de certurile care au avut loc pe atunci. Unii creștini, chiar și azi, nu vor să aibă de a face cu creștini de alte confesiuni.

Acest lucru e ilustrat foarte bine în mediile bisericești din țările de limbă germană – în general foarte deschise față de ecumenism –, unde circulă o anecdotă despre un episcop catolic extrem de tradiționalist și conservator. Se spune că într-o zi se afla într-o stațiune balneoclimaterică și a vrut să intre la saună. Casiera ține să-l avertizeze:

— Preasfințite, nu știu dacă știți, dar azi e saună mixtă…

— Cum, se miră episcopul, intră și protestanții? Atunci mai bine vin altă dată!

De-a lungul timpului cam așa au fost relațiile între creștini. Diferitele confesiuni nu voiau să aibă de a face unele cu altele și cel mult intrau în polemici, fiecare încercând să demonstreze că ceilalți greșesc în toate privințele. Cam pe la începutul secolului XX, această atitudine s-a schimbat treptat, începând așa-numita mișcare ecumenică, ce-și propune apropierea între creștini de diferite feluri, favorizarea colaborării dintre aceștia și clarificarea unor dispute. Problema care a declanșat dorința de împăcare a fost scoasă în evidență la Conferința misionară mondială din anul 1910. Acolo s-a arătat că răspândirea mesajului Evangheliei are de suferit din cauza neînțelegerilor dintre creștini, mai ales în țări unde lucrau misionari de diferite confesiuni. Localnicii observau tensiunile și se întrebau, în mod legitim, de ce i-ar crede pe misionari, când creștinii de diferite feluri nu sunt de acord unii cu alții, ba chiar se critică reciproc.

De atunci s-au făcut mulți pași importanți în mișcarea de dialog și colaborare între creștini. În 1948 s-a întemeiat

Consiliul Ecumenic al Bisericilor[1], în care sunt membre multe dintre Bisericile lumii. Biserica catolică, cea mai mare de pe glob, n-a devenit membru, deoarece consideră că Biserica lui Cristos e una singură și nu e de acord cu o organizație care să strângă laolaltă mai multe Biserici. Totuși, de la început a colaborat strâns cu acest Consiliu Ecumenic, iar Conciliul Vatican II (1961–1965) a angajat și Biserica catolică pe calea ecumenismului. Papa și patriarhul Constantinopolului au avut, în acea perioadă, o întâlnire istorică, la care au anulat anatemele reciproce din 1054, când s-au despărțit cele două Biserici. S-au clarificat detalii teologice între diferite Biserici. În unele țări, mișcarea ecumenică a dus la rezultate concrete de colaborare: proiecte caritative comune, rugăciune în comun, reglementări privind căsătoriile între creștini de diferite confesiuni, ba chiar traducerea în comun a Bibliei, pentru ca toți creștinii să poată avea o aceeași versiune.

În România, mișcarea ecumenică e mult mai puțin vizibilă decât, de exemplu, în Vestul Europei. Am auzit părerea că înainte de 1989 erau mai multe întâlniri între ierarhii diferitelor Biserici, în mod paradoxal din cauza comuniștilor,

1. În timpul Războiului Rece, KGB a reușit să racoleze colaboratori din Consiliul Ecumenic al Bisericilor, prin care să-i manipuleze lucrările, astfel încât unele documente și declarații publice ale acestuia cuprindeau idei ce susțineau politica sovietică. A se vedea, în acest sens, Thierry Wolton, *O istorie mondială a comunismului. Încercare de investigație istorică*; vol. 2, *Când moare corul. Victimele*, Humanitas, București, 2019, prima parte, cap. 4. Totuși, ar fi exagerat ca de aici să se tragă concluzia că ecumenismul nu e altceva decât propagandă comunistă; de altfel, dacă unii preoți au colaborat cu serviciile secrete comuniste, aceasta nu înseamnă că Biserica a devenit un simplu compartiment al Securității statului.

care-i convocau la diferite consfătuiri unde se prelucra politica partidului. Deși scopul nu era dialogul ecumenic, reprezentanții Bisericilor creștine se întâlneau, se puteau cunoaște și puteau discuta.

După 1990 au apărut unele organizații ecumenice:

– Societatea Biblică Interconfesională din România, care are un proiect de traducere interconfesională a Bibliei, astfel încât să fie recunoscută de toate confesiunile creștine; proiectul a fost început de mulți ani, dar înaintează cu dificultate;

– Asociația ecumenică a Bisericilor din România AIDRom („Ajutor Interbisericesc, Departamentul România"), care promovează dialogul teologic și colaborarea dintre Biserici în proiecte sociale, pentru care oferă și finanțare;

– Forumul Ecumenic al Femeilor Creștine, care se concentrează asupra promovării unei identități creștine comune a femeilor din România.

În ultimii zece ani, în România, ecumenismul a regresat după ce, în 2008, Mitropolitul de atunci al Banatului, Nicolae Corneanu (1923–2014), s-a împărtășit la o slujbă greco-catolică la care asista. Mitropolitul ortodox nu a slujit la altar împreună cu episcopii și preoții – ceea ce n-ar fi permis nici din punctul de vedere al Bisericii catolice –, ci s-a împărtășit ca orice creștin. Potrivit normelor bisericești catolice, preotul e dator să dea împărtășania creștinilor ortodocși, dacă aceștia o cer într-o biserică catolică, fiindcă, deși între cele două Biserici nu există comuniune deplină, semnificația sacramentelor (tainelor) este aceeași. Biserica ortodoxă însă nu permite credincioșilor să se împărtășească în alte biserici și, de aceea, întâmplarea a făcut vâlvă. De atunci, mare parte a preoților ortodocși în general nu se mai roagă împreună cu cei ai altor confesiuni; la întruniri ecumenice doar asistă și eventual iau cuvântul.

Însă nici înainte de această întâmplare relațiile ecumenice nu erau prea avansate pe la noi. Cu doi ani înainte, în 2006, mass-media relata încontinuu despre căsătoria unei tinere cu un cunoscut om de afaceri român. Tânăra, care era romano-catolică, a dorit să adopte religia viitorului soț, adică cea ortodoxă, așa încât toată țara a putut urmări la televizor rebotezarea ei într-o mănăstire. Aceasta înseamnă că, după părerea preotului respectiv, romano-catolicii nici măcar nu sunt creștini, de vreme ce, ca să devină creștini ortodocși, au nevoie să se boteze din nou, fiindcă primul botez primit n-ar fi valabil.

În România nu există acorduri între Biserici în acest sens, care să reglementeze clar astfel de situații, ca ele să nu rămână la aprecierea preotului. Nici în cazul căsătoriilor mixte nu există înțelegeri între Biserici. Am auzit și preoți romano-catolici care le spuneau unor tineri că nu este posibilă căsătoria mixtă și că, dacă vor să se căsătorească într-o biserică catolică, cealaltă parte trebuie să se convertească la catolicism. În cazurile în care familiile tinerilor țin morțiș la tradițiile lor religioase, astfel de situații pot duce la adevărate drame. De fapt, după normele bisericești, căsătoriile mixte sunt posibile în Biserica catolică; ce-i drept, e nevoie de derogare de la episcopie, dar, în practică, aceasta e o formalitate. Prin urmare, ceea ce le spun unii preoți tinerilor reprezintă piedici puse fără rost.

Multe s-ar putea face în domeniul ecumenismului dacă ar exista voință în acest sens. Ar fi bine să se înceapă de pe acum și în România și să nu se aștepte perioada, probabil nu prea îndepărtată, în care creștinii practicanți să devină doar o mână de oameni într-o societate indiferentă. Atunci, orice colaborare între diferitele Biserici va fi foarte căutată și folositoare, dar, din păcate, va fi prea târziu.

Dar oricare ar fi utilitatea practică a dialogului ecumenic, relația cu creștinii de altă confesiune ar trebui să decurgă din atitudinea oamenilor față de semenii lor pe care o predică creștinismul. Isus a îndemnat chiar la iubirea față de dușmani. Ce se poate spune atunci despre cei asemănători nouă, cu care avem multe în comun? Sau chiar dacă alții își imaginează altfel relația cu Dumnezeu și chiar dacă cineva ar putea fi absolut sigur că adevărul e numai de partea lui, tot nu s-ar justifica să-i urască sau să-i desconsidere pe cei care au alte opinii. Din învățătura Evangheliei, în ansamblul ei, reiese clar acest lucru.

În plus, chiar și atunci când afirmațiile despre credință sunt foarte diferite, ne mai putem întreba, de pildă, în ce sens afirmăm că Dumnezeu este în vreun fel sau, dimpotrivă, că nu este într-un anumit fel? Am văzut până acum că, în multe cazuri, ceea ce părea de neconceput ținea, de fapt, de o diferență de limbaj. Dacă cineva folosește deci alte cuvinte decât cele standard în afirmațiile despre credință, e cazul să fie afurisit? Dialogul teologic ecumenic poate clarifica multe dintre aceste probleme, punându-se capăt multor neînțelegeri. Pe lângă aceasta, creștinii învață astfel unii de la alții; fiecare confesiune creștină are punctele ei tari, după exemplul cărora s-ar putea îmbunătăți viața creștină și în alte comunități.

e) Cum o dai, nu e bine: enoriași pasivi sau emancipați?

Prin anii 1990, am cunoscut un preot francez în vârstă, venit în vizită în România pe urmele tatălui lui, care avusese, înainte de război, o fabrică de zahăr în Moldova. Vorbind cu preoții români, a avut senzația unui *déjà vu* și a încercat

să-și avertizeze colegii români că, dacă nu schimbă nimic, în douăzeci-treizeci de ani, bisericile vor fi goale. Preoții români i-au dat bine cunoscutul răspuns autosuficient: „Poporul român s-a născut creștin, oamenii de aici au fost, sunt și întotdeauna vor fi foarte credincioși și mereu vor avea încredere în preoți și vor apela la ei". Preotul respectiv povestea că, în 1968, se transferase din Franța în Belgia și încercase și acolo să-i avertizeze pe colegi să nu repete greșeala din țara vecină, unde deja se goleau bisericile în urma mișcărilor de tineret care contestau orice autoritate și la care clericii n-au știut cum să reacționeze. Și în Belgia i s-a dat un răspuns asemănător celui de la noi: „Aici nu se va întâmpla așa ceva niciodată. Avem un rege catolic, cu frica lui Dumnezeu, iar oamenii vor fi mereu alături de Biserică". În numai zece ani, situația din Belgia a devenit mult mai rea decât în Franța: Belgia este acum una dintre cele mai dezcreștinate țări din Europa. Interlocutorul meu era dezamăgit că nici în România nimeni nu observa ceea ce lui i se părea evident.

De remarcat mai întâi că, dacă cineva se consideră credincios în fața lui Dumnezeu, nu-i va lua neapărat în serios pe preoți. Am auzit odată un episcop descriind situația din eparhia lui printr-o glumă amară: enoriașii sunt credincioși, dar nepracticanți; preoții sunt practicanți, dar necredincioși! De ce renunță credincioșii la frecventarea bisericii? Un preot își făcea odată autocritica pe această temă, spunând: „Dacă cineva începe să vină la slujba de duminică, nu e meritul nostru, al preoților, ci al lui Dumnezeu; dar dacă cineva renunță să mai vină la biserică, sigur e din vina noastră!"

Ce au de reproșat credincioșii preoților? Tot felul de lucruri, adevărate sau nu, obiective sau subiective. Când preoții se plâng de criticile enoriașilor, spun că, orice ar face, tot nu e bine. De pildă, dacă umblă în sutană, înseamnă că sunt

scorțoși; dacă umblă în haine obișnuite, înseamnă că nu le pasă de statutul lor și așa mai departe. Dar nu acestea sunt adevăratele probleme. Dacă între preoți și enoriași ar fi doar astfel de neînțelegeri, acestea nu i-ar face pe creștini să renunțe la frecventarea bisericii.

Pe credincioși îi îndepărtează de biserică lăcomia unor preoți, aroganța lor, corupția, amestecul politicii în religie etc. Chiar dacă e vorba de cazuri izolate, astfel de atitudini și comportamente, dacă ajung să facă vâlvă în presă, contribuie la scăderea încrederii oamenilor în clerici. În apropierea referendumului privind familia tradițională, Bisericile din România au făcut campanie împotriva homosexualilor, în timp ce din presă reieșea că acestea tolerează homosexualitatea în rândul preoților. Prin urmare, oamenii înțeleg de aici că Biserica socotește acest lucru un păcat pentru simplii credincioși, în timp ce preoții fac excepție. Concluzia se poate trage din rezultatele referendumului.

Am auzit unii preoți justificându-și statutul privilegiat: „Suntem preoți, putem face ce vrem și n-avem să dăm socoteală nimănui". S-ar părea că atâta timp cât oamenii au nevoie de cununii, botezuri, înmormântări și parastase, de care nu se pot lipsi de frică să nu li se întâmple ceva rău, nu se vor lipsi nici de preoți. Dar dacă va veni vremea în care enoriașii nu vor mai considera datinile religioase atât de importante încât să accepte orice, lucrurile se vor schimba. În Occident deja se întâmplă astfel de multă vreme, iar preoții nu știu ce să mai facă să le intre în voie credincioșilor care mai dau când și când pe la biserică, ajungându-se astfel la extrema cealaltă. Părerea că în România nu se va întâmpla niciodată așa ceva e o iluzie, fiindcă deja începe să se întâmple!

Tot prin anii 1990, am urmărit la televizor un interviu cu un episcop ortodox. Întrebat de reporter ce părere are despre

numeroasele nemulțumiri ale creștinilor referitoare la câțiva preoți de mir, episcopul a răspuns că totul depinde de familiile creștine și de educația primită în cadrul lor, fiindcă, în fond, din aceste familii provin și preoții. Dacă majoritatea familiilor ar avea o viață creștină autentică, atunci și preoții proveniți din rândul lor ar avea vocație autentică. Logic!

Prin urmare, pentru a evita nemulțumirile referitor la cler, e nevoie de creștini conștiincioși și angajați, care să ia în serios Biblia, credința, morala, cultul și rugăciunea. Nu se va întâmpla așa dacă enoriașii fac parte dintr-o masă amorfă și pasivă. Am întâlnit oameni evlavioși care socotesc că preotul gândește pentru ei, iar ei nu fac decât să repete mecanic cuvintele Crezului ca un automat, fără să știe ce înseamnă; de fapt, chiar ar fi dăunător să încerce să le înțeleagă. Singurul lucru pe care-l pot face este să vină la biserică să asiste la slujbe, iar dacă vor să se abată de la rutina zilnică îl întreabă mai întâi pe preot, ca să știe dacă e voie sau nu. Un simplu credincios n-ar avea capacitatea intelectuală de a înțelege afirmațiile despre credință și nici de a face deosebirea între bine și rău. Nu știu câți creștini văd lucrurile astfel, dar ar fi de sperat să nu fie prea mulți, fiindcă altfel viitorul Bisericii se prevede sumbru.

Pasivitatea creștinilor se poate datora și faptului că, la noi, există (încă) foarte mulți preoți: în cazul Bisericii majoritare, câte un preot la cca 1.000 de enoriași.[1] În alte părți în lume, raportul e mult mai mare. Sunt țări, cu oameni credincioși, unde există un preot la peste 8.000 de creștini, de pildă în Mexic și în Brazilia. Acolo, de nevoie, enoriașii se implică activ în viața Bisericii, nu numai în organizare, ci chiar și în

1. A se vedea statisticile Patriarhiei: patriarhia.ro/images/pdf_2015/SINTEZA_date_2014.pdf, accesate la 3.4.2019.

cult, fiindcă preoții nu pot ajunge săptămânal în fiecare parohie. În astfel de situații, duminica se organizează o rugăciune în biserică fără preot.

Implicarea activă a enoriașilor în viața Bisericii e folositoare nu doar în situații-limită, ci tot timpul, deoarece creștinii conștienți de credința lor îmbogățesc activitatea Bisericii. În Occident, deși lucrurile par să stea mai bine în acest sens, există riscul căderii în extrema cealaltă: „emancipați", credincioșii tind să le ia locul preoților, ceea ce duce la conflicte între enoriași și ierarhie.

De exemplu, organizația internațională Wir sind Kirche („Noi suntem Biserică"), o asociație întemeiată în 1996 în Germania și Austria, care are ca scop sprijinirea unor reforme în Biserica romano-catolică, a dat naștere unui astfel de conflict. Denumirea asociației exprimă, desigur, un adevăr: Biserica nu e alcătuită numai din preoți, ci din toți creștinii. Însă unele dintre revendicări sunt controversate, fiindcă vizează tradiții îndelungate ale spiritualității sau poziții bine precizate în învățătura morală a Bisericii: abolirea diferenței dintre preoți și mireni, admiterea femeilor la preoție, renunțarea la obligativitatea celibatului pentru preoții romano-catolici, mai multă libertate dată conștiinței fiecăruia în probleme de morală sexuală, primirea la împărtășanie a celor recăsătoriți după divorț (ceea ce, în Biserica catolică, nu este posibil în prezent).

Dintre revendicările de mai sus, unele nu sunt problematice pentru ierarhia Bisericii. De pildă, celibatul preoților nu e o dogmă, ci ține de disciplina bisericească și se aplică numai celor romano-catolici. Preoții greco-catolici, de exemplu, se pot căsători, dacă vor (înainte de hirotonie). Cât despre admiterea femeilor la preoție, conducerea Bisericii consideră că nu e posibilă, fiindcă ar încălca voința lui Dumnezeu,

ce reiese din faptul că Isus Cristos și-a ales apostoli numai bărbați. Nu era un fapt legat de desconsiderarea femeii în vremea respectivă, fiindcă Isus Cristos a revoluționat statutul femeii din vremea lui, iar Fecioara Maria se bucura de mai mare autoritate decât apostolii printre primii creștini. Însă n-a fost aleasă apostol.

Alte revendicări sunt contradictorii. Abolirea diferenței dintre preoți și mireni e înțeleasă în sensul că și mirenii ar trebui să fie lăsați să țină liturghia, nu numai preoții. Cuplul care a fondat asociația, Martha și Gerd Heizer, a fost, în cele din urmă, excomunicat în anul 2014 tocmai pentru că în locuința acestora s-au ținut liturghii propriu-zise fără preot (ceea ce, după normele bisericești, se numește, mai exact, „simularea" săvârșirii liturghiei, fiindcă fără preot nu e considerată una adevărată). Or, dacă asociația Wir sind Kirche socotește oricum că și mirenii pot ține liturghia, ce nevoie ar mai fi ca femeile sau bărbații căsătoriți să fie primiți la preoție?

Astfel de acțiuni sunt, desigur, exagerate și inutile. De ce să vrea cineva să ia locul preotului? În Biserică sunt destule de făcut pentru fiecare creștin, indiferent ce rol are. Dar în România suntem departe de aceste exagerări. Cel mai bine pentru Biserică ar fi să se ajungă la un echilibru.

f) Biserica și statul

Am avut odată o discuție cu un coleg despre „reînființarea" Bisericii greco-catolice, după 1990. El deplângea acest lucru fiindcă la un moment dat s-au semnat documente în comun de către Biserica ortodoxă și cea catolică pentru respingerea „uniatismului", care ar contraveni ecumenismului. S-a ajuns la concluzia că, în zilele noastre, nu se mai justifică

forma de uniatism din 1700 din Ardeal, sau aceea mai veche, din Ucraina. Unirea dintre Biserici trebuie căutată prin dialog, nu prin convertiri în bloc, pleda colegul meu, întrebându-se deci de ce „s-a reînființat" Biserica greco-catolică, fiindcă asta ar fi invalidat respectivul angajament. Totuși, această Biserică nu s-a „reînființat". Chiar dacă, în 1948, autoritățile comuniste au scos-o în afara legii, iar mulți preoți greco-catolici au devenit, de nevoie, preoți ortodocși, Biserica Română Unită a continuat să-și desfășoare activitatea pe ascuns. Mulți credincioși au frecventat bisericile romano-catolice, iar unii preoți greco-catolici, după ce au ieșit din închisoare, s-au angajat în diferite profesii laice, dar și-au continuat activitatea preoțească clandestin, ținând slujbe și spovedind prin case particulare sau, uneori, în biserici romano-catolice. Prin urmare, Biserica greco-catolică nu s-a desființat în 1948 ca apoi să fie reînființată în 1990, ci s-a întâmplat doar că statul a hotărât să o persecute, după model sovietic, iar apoi a renunțat la această măsură. Acordul de renunțare la uniatism se referea la astfel de acțiuni pe viitor; nu însemna că Bisericile greco-catolice deja existente vor fi desființate. Acestea au deja o lungă istorie, iar enoriașii lor chiar au suferit pentru credință.

Colegul meu însă insista că statul are dreptul să facă și să desfacă în privința credinței oamenilor. În fond, și apostolii Petru și Pavel îi îndeamnă pe creștini să fie ascultători față de autorități:

> Toți oamenii să se supună autorităților care sunt deasupra lor, căci nu există autoritate decât de la Dumnezeu și cele care există sunt rânduite de Dumnezeu. Așadar cel care se împotrivește autorității se împotrivește orânduielii lui Dumnezeu, iar răzvrătiții își vor atrage asupra lor osândă (Romani 13, 1–2; similar 1 Petru 2, 13).

Cei doi apostoli arătau că autoritățile statului veghează la binele comun, la care contribuie și creștinii. Însă nici ei n-au ascultat de legile statului atunci când acestea erau împotriva conștiinței lor; au rămas supuși autorităților în sensul că și-au asumat consecințele, ajungând chiar și la închisoare pentru credință. Primii creștini refuzau să participe la cultul zeilor sau al împăratului, așadar respectarea legilor statului are o limită.

De aceea, dacă statul ar fi cel care hotărăște înființarea și desființarea de Biserici, ar însemna că autoritățile politice decid în privința credinței cetățenilor. Dacă un regim politic ateu hotărăște desființarea tuturor Bisericilor, credincioșii ar trebui să accepte să înceteze a mai fi ceea ce sunt doar ca să fie buni cetățeni? Însă oamenii cred în Dumnezeu sau în Isus Cristos fiindcă au primit un har divin, nu pentru că așa au hotărât autoritățile politice.

Colaborarea ierarhilor și preoților creștini cu autoritățile comuniste, înainte de 1989, lasă diverse semne de întrebare. Uneori se spune că rezistența totală ar fi dus poate la interzicerea oricărei activități religioase, cum s-a întâmplat, de pildă, în Albania. În România, statul comunist contribuia cu bani la activitatea Bisericii, finanțând parțial salariile preoților și ale unui număr de alți angajați, ceea ce se poate interpreta în două feluri: se poate spune, mai întâi, că iată, chiar și comuniștii apreciau Biserica și o susțineau; invers, se poate critica această situație, spunându-se că Biserica n-ar fi trebuit să accepte bani de la autorități a căror ideologie oficială era ateismul. În plus, dacă Biserica primea bani de la comuniști, de la ea se aștepta și să dea ceva în schimb. Bisericile neoprotestante în general nu acceptă bani de la stat, nu numai de la cel comunist, ci de la nici un fel de stat, tocmai pentru a nu ajunge să facă unele compromisuri.

Dacă regimul politic e favorabil Bisericii sau măcar neutru, relațiile cu statul nu sunt o problemă. În Germania și Austria, colaborarea e și mai strânsă în domeniul financiar, fiindcă statul adună contribuții de la credincioși în numele Bisericii: credincioșii optează la fisc către ce Biserică să li se verse contribuția de 0,8 %, iar statul virează banii respectivi în conturile Bisericilor. Nici subvențiile în plus de la stat nu sunt neapărat o problemă, fiindcă și creștinii sunt cetățeni care plătesc impozite, și, așa cum statul subvenționează diferite activități în folosul cetățenilor, le poate subvenționa și pe cele religioase. Problema apare atunci când regimul politic e dușmănos față de religie (cum a fost cazul comunismului) sau când dorește să manipuleze Biserica în folosul propriu. Pe de altă parte, ar trebui întrebați și enoriașii înșiși ce părere au despre destinația unor subvenții: de pildă, dacă preferă ca o sumă de bani să fie folosită pentru a polei cu aur acoperișul bisericii sau pentru a alimenta satul cu apă curentă.

Dacă preoții ajung să fie văzuți ca niște funcționari ai statului, în cazul în care un regim politic devine opresiv, cetățenii îi vor asocia pe preoți cu regimul respectiv. Ce se întâmplă apoi dacă apare vreun conflict armat între state creștine, eventual de aceeași confesiune? Preoții de ambele părți vor binecuvânta armele pentru ca militarii să-i omoare mai bine pe creștinii de dincolo de graniță. De aceea, pentru păstrarea autenticității mesajului creștin, separarea dintre stat și Biserică e mai potrivită decât strânsa colaborare.

g) Biserica și naționalismul

În teologia românească, naționalismul este o temă importantă, care a început să se dezvolte acum o sută de ani și care a fost mult favorizată în timpul comunismului, poate

și pentru că Biserica își găsea o justificare mai bună în sistem susținând ideile național-comuniste.[1] Un teolog care a teoretizat naționalismul creștin a fost Dumitru Stăniloae (1903–1993). Într-o lucrare pe această temă, el se întreabă: „Este creștinismul, trăit și judecat consecvent, o cale necesară spre naționalism și naționalismul, la rândul său, o cale necesară spre creștinism?"[2] În continuare, Stăniloae consideră că răspunsul afirmativ la aceste întrebări a fost „una din însemnatele descoperiri ale timpului nostru" (*ibid.*). Cu alte cuvinte, creștinismul ar fi legat de naționalism. Dar cum se justifică acest lucru și ce înseamnă mai concret? În continuare, Stăniloae vorbește de dimensiunea socială a omului și despre mântuirea lui care depinde de relațiile cu semenii, o teorie universal acceptată în creștinism. Dar teologul duce ideea mai departe astfel: „întrucât comunitățile cele mai firești sunt neamurile, de ce n-am spune că privirea directă a lui Dumnezeu cade pe neamuri și numai întrucât inșii fac parte din neamuri, simte fiecare privirea lui Dumnezeu asupra lui?" (p. 67). Astfel, introduce un nou element intermediar între Dumnezeu și om: neamul. Chiar dacă nu se spune explicit, neamul este socotit un fel de mijlocitor al mântuirii omului. Se încearcă astfel găsirea unui loc pentru naționalism în învățătura Bisericii despre mântuire, deși, din punct de vedere teologic, e greu sau chiar imposibil de justificat riguros ideea că neamul ar avea un rol specific în mântuirea omului, altul decât Biserica și decât comunitatea umană în general. E adevărat că modul în care se poartă omul cu

1. Mai multe pe această temă în Oliver Jens Schmitt, *România în 100 de ani: Bilanțul unui veac de istorie*, trad. de Wilhelm Tauwinkl, Humanitas, București, 2018, pp. 33–37.

2. Dumitru Stăniloae, *Ortodoxie și naționalism*, Editura Supergraph, București, 2011, p. 66.

semenii săi – de orice religie și neam – afectează relația cu Dumnezeu și deci mântuirea. Dar de ce rezultă de aici că un bun creștin e și naționalist? Desigur, ne mai putem întreba și ce se înțelege aici, mai exact, prin naționalism. Un alt pasaj oferă un indiciu:

> În conștiința acestor supreme daruri ce le avem prin Ortodoxie, suntem cuprinși ca neam de o nesfârșită recunoștință față de ea că ne-a păstrat adevărul lui Hristos nealterat, ca și comuniunea cu El, că n-a făcut deșartă întruparea Lui. Și avem o mare mângâiere simțind că, fiind în Ortodoxie, stăm pe piedestalul cel mai înalt al creștinătății, neînecat de patimi și sfătoșenii omenești. Pe un piedestal de pe care nu încetăm să înălțăm lumina cea adevărată pentru toate neamurile căzute din Ortodoxie, din calea cea dreaptă a strădaniilor omenești, cu convingerea că odată și odată adevărul tot va birui (*ibid.*, p. 63).

Or, a considera că propriul popor stă pe un piedestal, ca o lumină pentru alte neamuri, pe lângă trufie – ceea ce creștinismul sigur nu aprobă – denotă și o atitudine idolatră.[1] În Biblie, despre Cristos se spune că e „lumină spre luminarea neamurilor" (Luca 2, 32); poate că tocmai asta vor să înțeleagă unii naționaliști, că propriul neam este Dumnezeu. De aici până la rasism mai e un singur pas, care duce la tot felul de absurdități. De pildă, s-ar putea susține că, dat fiind că democrația n-a fost inventată de români, ci a fost preluată din alte țări, ar trebui respinsă cu desăvârșire, ca orice lucru străin de neam!

Pentru unii oameni, patriotismul înseamnă rasism, ceea ce nu se poate justifica în nici un fel prin credința creștină. La începuturile Bisericii, una dintre noutățile aduse de creștinism a fost orientarea universală, către toți oamenii. Crești-

1. V. mai jos, pp. 173–174.

nismul a apărut în sânul poporului evreu, pentru care religia era foarte mult legată de apartenența la poporul ales. Dacă cineva de alt neam dorea să adopte religia mozaică, într-un fel devenea și membru al poporului, adoptând deci și obiceiurile acestuia. Isus însă le-a spus apostolilor: „Mergeți și faceți ucenici din toate neamurile" (Matei 28, 19). Una dintre primele provocări ale creștinismului a fost răspândirea acestuia și în afara poporului evreu; după multe discuții, s-a ajuns la concluzia că nu era nevoie ca acei creștini proveniți dintre „neamuri" (adică ne-evreii) să respecte și obiceiurile evreiești.[1]

Creștinismul dorește să-și ducă mesajul către toți oamenii, indiferent de etnie. Potrivit credinței creștine, mântuirea nu se dobândește prin mijlocirea neamului, ci a Bisericii întemeiate de Cristos. Un creștin poate sau chiar trebuie să fie patriot, dar în nici un caz rasist.

2. Cultul

Mai sus am spus deja că Biserica e ea însăși un semn care trimite la o altă realitate. În acest sens, se spune că Biserica este taina sau sacramentul primordial, care le oferă oamenilor celelalte sacramente, prin care aceștia primesc un gen de anticipare a împărăției cerurilor.

Cele șapte taine sau sacramente sunt rituri care au în centrul lor un simbol luat din viața de zi cu zi și trimit la o realitate supranaturală. Ca atare nu folosesc la nimic concret, în viața aceasta. Unii creștini însă răspândesc ideea că ele ar avea un efect direct asupra vieții omului. Este adevărat

1. V. și mai sus, pp. 65–66.

că un om care e în pace cu Dumnezeu, cu sine însuși și cu semenii, lucru care se poate realiza prin intermediul religiei, se simte în general mai bine, și e posibil ca această atitudine lăuntrică să aibă un efect pozitiv asupra sănătății, dar nu se poate pretinde un efect direct al sacramentului asupra vieții fizice a omului, acesta având efect asupra vieții sufletești.

De pildă, am cunoscut odată un tânăr nebotezat de mic, deoarece părinții lui erau comuniști convinși. Tânărul era mereu bolnăvicios, iar un creștin evlavios i-a recomandat să se boteze. Respectivul se gândea că, din moment ce toți în jurul lui sunt botezați, iar el nu, acest lucru ar putea fi o problemă. Tânărul s-a botezat, dar n-a scăpat de problemele de sănătate. Am auzit și pe alți creștini care considerau că problemele de cuplu ale unora se datorează faptului că nu sunt cununați la biserică. După cununia religioasă însă, problemele nu dispar neapărat. Unii, bazându-se pe experiență, sunt de părere chiar că, după cununie, tot ce e legat de relația de cuplu poate deveni mai complex, atât în bine, cât și în rău. A aștepta de la botez sau cununie să rezolve problemele de sănătate sau de relație între oameni înseamnă a socoti sacramentele niște rituri magice ținute de niște vraci care vor să rezolve necazurile oamenilor făcând apel la niște forțe oculte. Dacă ar fi așa, oamenii nebotezați de pe glob (2/3 din populația lumii) ar trebui să fie mereu bolnavi, iar creștinii, mereu sănătoși. Realitatea însă nu susține această teorie.

O astfel de credință seamănă și cu atitudinea unor țărani din Evul Mediu, cu puține cunoștințe despre creștinism, care furau împărtășania din biserică și o foloseau ca îngrășământ pe câmp, fiindcă așa înțelegeau ei expresia potrivit căreia „împărtășania e dătătoare de viață". Despre sacramente, mai ales despre împărtășanie, se spune uneori că sunt „leac al nemuririi", ceea ce se referă însă la viața sufletească, nu la

faptul că ar fi un medicament universal care vindecă toate bolile.

O altă concepție des întâlnită leagă participarea la sacramente de emoții și simțăminte: cineva se împărtășește, apoi povestește că a simțit prezența înălțătoare a lui Dumnezeu. Sau se spovedește, apoi spune că a simțit că Dumnezeu într-adevăr i-a acordat iertarea. De fapt, nu poți simți prezența lui Dumnezeu, fiindcă e supranaturală, așadar nu poate fi percepută cu simțurile naturale ale omului. În afară de câteva cazuri de mistici, care într-adevăr percep prezența divină, un om obișnuit n-o poate face. Ce-i drept, cum spuneam și mai sus, poate exista un efect indirect al participării la slujbe și rugăciuni, dar prezența lui Dumnezeu nu poate fi realmente simțită. De altfel, și misticii au perioade în care *nu simt* nimic, dar acest lucru nu înseamnă că Dumnezeu i-a părăsit.

Sacramentele aduc prezența lui Dumnezeu în mijlocul oamenilor, dar în mod tainic. Pe lângă aceasta, ele nu constituie singura prezență divină pe pământ, ci mai sunt și altele: Dumnezeu e prezent în lucrarea Creației, apoi în conștiința omului și în Biblie, care este Cuvântul lui Dumnezeu. După înălțarea lui Isus la cer, Cristos își continuă prezența pe pământ prin Biserică și prin diferitele ei activități: în sacramente, în orice adunare a creștinilor pentru rugăciune, în săracii pe care-i ajută creștinii prin fapte bune...

a) Cele șapte taine sau sacramente

Ideea că sunt exact șapte taine sau sacramente s-a format în Evul Mediu, în Occident, iar apoi a avut succes și s-a răspândit rapid, ajungând și în Răsărit. Nu atunci au apărut aceste rituri, ci atunci au fost grupate așa cum le cunoaștem

astăzi în Biserica ortodoxă, cea catolică și cele vechi orientale: botezul, mirungerea (confirmarea), împărtășania (euharistia), pocăința, maslul (ungerea bolnavilor), hirotonia (preoția), cununia (căsătoria). În Biserica din vechime, botezul și mirungerea erau deseori considerate ca o singură taină, fiindcă întotdeauna erau oficiate împreună. Apoi, în cazul împărtășaniei, aceasta s-ar putea împărți în două, pâinea și vinul care devin Trupul și Sângele lui Cristos. Și preoția s-ar putea împărți în trei, după cele trei trepte ale ei: diaconat, preoție (presbiterat), episcopat. Prin urmare, în funcție de cum sunt grupate, ar putea fi între șase și zece, dar numărul șapte s-a impus probabil și datorită simbolismului său: în Biblie, acest număr trimite la ideea de totalitate, de plinătate; o înșiruire de șapte elemente este desăvârșită: Dumnezeu a creat lumea în șapte zile, sfeșnicul din sanctuar avea șapte brațe, în templu se ofereau șapte pâini, cartea pe care o deschide Mielul în Apocalips are șapte peceți…

Bisericile protestante consideră doar două dintre acestea șapte drept sacramente, și anume botezul și euharistia, fiindcă doar acestea două sunt explicit instituite de Isus Cristos în Evanghelie. Aici nu e vorba de o altă grupare, ci de definiția unei astfel de celebrări. În Bisericile protestante se țin în general și celelalte cinci rituri, dar nu se consideră că merită propriu-zis denumirea de sacrament.

Definiția clasică a sacramentului este cea de semn văzut, instituit de Isus Cristos, prin intermediul căruia creștinii primesc harul, o realitate nevăzută. Semnul vizibil al sacramentului este, după cum spuneam, un obiect sau un gest folosit curent în viața de zi cu zi, care trimite, prin analogie, la o realitate nevăzută, supranaturală, ce ține de viața sufletească. „Harul" despre care se spune că este primit prin intermediul tainelor sau sacramentelor în Biblie poate însemna

mai multe lucruri, dintre care aici ne interesează mai ales două. Primul sens este cel de bunăvoință arătată de Dumnezeu oamenilor: de pildă, la Buna Vestire, îngerul Gabriel îi spune Fecioarei Maria: „Nu te teme, Marie, căci ai aflat *har* la Dumnezeu" (Luca 1, 30), adică se bucură de bunăvoința lui Dumnezeu; acesta este modul subiectiv de a înțelege harul. Harul înțeles în mod obiectiv este darul propriu-zis primit de om prin bunăvoința dumnezeiască, adică, de pildă, unirea cu Cristos și participarea la viața divină (*cf.* Romani 3, 21–24). Noțiunea de har arată cum poate dobândi omul roadele răscumpărării lui Cristos.

Cum se face că omul poate deveni fericit și părtaș la viața dumnezeiască după ce, acum 2000 de ani, Cristos a murit și a înviat pentru el? Legătura dintre creștin și Cristos are loc prin intermediul Bisericii și al tainelor sau sacramentelor acestora: Biserica întemeiată de Cristos îi continuă prezența acestuia pe pământ, iar un om care se botează devine parte a unui gen de organism spiritual viu – trupul lui Cristos –, potrivit unei celebre comparații a apostolului Pavel (1 Corinteni 12, 12–27). Dumnezeu s-a întrupat în Isus Cristos, a murit și a înviat ca om; astfel, a făcut mai întâi posibil ca tot omul să poată învia.[1] Fiecare om în parte poate învia și el dacă rămâne unit cu Mântuitorul prin intermediul Bisericii, participând la cele șapte taine sau sacramente, prin care se împarte tuturor darul mântuirii. În continuare, câteva gânduri despre fiecare dintre aceste șapte taine sau sacramente.

Botezul este o taină care se oficiază cu apă, în care candidatul este cufundat sau care se toarnă asupra lui, în timp ce

1. Despre ce înseamnă „a învia", v. mai sus, pp. 98–101.

se rostește formula de botez „în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh". Semnul folosit este baia, o activitate de zi cu zi: omul face baie ca să se spele de murdărie, să se ferească de boli și să se simtă bine; faptul că și botezul e o baie trimite la spălarea sufletului de păcate și începerea unei vieți noi, în care sufletul se simte bine. Prin botez, un om devine creștin, membru al Bisericii, adică al comunității celor mântuiți de Isus Cristos, care sunt părtași la fericirea vieții dumnezeiești. Acesta este harul primit prin botez.

La începuturile creștinismului, Biserica se răspândea prin predica apostolilor și a ucenicilor, care atrăgea noi credincioși. De aceea, botezul se făcea, în general, la maturitate. Probabil că în situația în care adulții se botezau împreună cu „toată casa" – cum pare să fie cazul centurionului Corneliu de la Cezareea (Faptele Apostolilor, cap. 10) – odată cu ei se botezau și copiii, dar nu există date clare și, de aceea, printre teologi și istoricii Bisericii întrebarea dacă de la început au fost botezați și copiii este disputată. Astăzi, mare parte din Bisericile neoprotestante consideră că botezul la naștere n-are valoare, fiindcă un copil nu-și poate mărturisi conștient credința, ceea ce este esențial pentru a fi botezat. Celelalte Biserici consideră însă că părinții și nașii pot mărturisi credința în locul copilului, garantând că-i vor da învățătură creștinească atunci când va mai crește și va putea înțelege. Dar dacă așa stau lucrurile, atunci înseamnă că, dacă părinții nu sunt credincioși și nu vor să-și boteze copilul, este greșit ca, de pildă, o bunică să ducă pe ascuns copilul la biserică să fie botezat. Dacă părinții nu pot garanta că-i vor da învățătura creștină copilului, firesc este ca decizia să fie luată de el, când va deveni adult.

Botezul nu se poate primi decât o singură dată, ca și mirul (confirmarea) și preoția, fiindcă se spune că acestea imprimă

un caracter, o pecete de neșters. De aceea, chiar dacă cineva renunță la credință, caracterul de creștin nu se șterge, ceea ce înseamnă că, dacă dorește la un moment dat să reia legătura cu Biserica, nu are sens să fie botezat din nou.

Mirul (confirmarea) este un sacrament, într-un fel, misterios, din punct de vedere teologic fiind dificil să i se găsească o semnificație independentă de cea a botezului, fiindcă în majoritatea cazurilor se oficiază împreună cu acesta. Face excepție practica actuală în Biserica romano-catolică, unde copiii mici primesc doar botezul, iar mirul se primește la o vârstă la care pot participa la învățătura creștină. În felul acesta se îndeplinește cerința ca mărturisirea credinței să se facă în mod conștient, măcar la o parte din inițierea creștină (care cuprinde botezul, mirul și împărtășania). Totuși, chiar dacă, în cea mai mare parte a cazurilor, mirul se primește împreună cu botezul, cele două sunt considerate două sacramente sau taine diferite, datorită unui pasaj din Faptele Apostolilor:

> Auzind apostolii din Ierusalim că Samaria a primit cuvântul lui Dumnezeu, au trimis la ei pe Petru și pe Ioan, care, mergând acolo, s-au rugat pentru ei ca să primească pe Duhul Sfânt. Căci El nu coborâse peste nici unul dintre ei, ci fuseseră numai botezați în numele Domnului Isus. Atunci [Petru și Ioan] și-au pus mâinile peste ei și ei primeau pe Duhul Sfânt (Faptele Apostolilor 8, 14–17).

Aici, botezul a avut loc la un moment dat, iar primirea Duhului Sfânt, ulterior. Această primire a Duhului Sfânt de care vorbesc Faptele Apostolilor a fost denumită mir sau confirmare și socotită un sacrament aparte față de botez. „Mir" sau „mirungere", pentru că se folosește ungerea cu

untdelemn parfumat, și „confirmare" (în Occident), fiindcă e o confirmare, o întărire a celui botezat în viața de credință, care devine un creștin activ.

Instituirea acestei taine de către Isus Cristos este menționată în Biblie doar indirect. De mai multe ori, Mântuitorul a făgăduit apostolilor și ucenicilor că-l va trimite pe Duhul Sfânt (de ex. Ioan 14, 16), ceea ce s-a și întâmplat în ziua Rusaliilor, când toți ucenicii erau adunați și se rugau, iar în Faptele Apostolilor (2, 4) se spune că l-au primit pe Duhul Sfânt. Rostul tainei mirului sau confirmării se leagă de acest eveniment, în care omul primește forța de a da mărturie despre credința creștină.

Euharistia (împărtășania) este taina sau sacramentul central în activitatea Bisericii și a fost instituit de Isus Cristos în seara în care a ținut Paștele evreiesc împreună cu apostolii, înainte să moară pe cruce. Evenimentul a primit numele de „Cina cea de Taină" tocmai fiindcă atunci a fost instituită taina împărtășaniei. În ritualul mesei de Paști în cadrul familiei sunt elemente care au fost preluate apoi în cultul creștin, fiindcă Isus Cristos le-a dat o nouă semnificație. Astfel, binecuvântând pâinea azimă, a spus „Acesta este Trupul meu", iar despre potirul cu vin, de asemenea folosit la această cină, a spus „Acesta este Sângele meu". Făcând astfel, a pus pâinea și vinul de la cina rituală în legătură cu jertfa lui pe Cruce, adică moartea trupului său și vărsarea sângelui. Cristos a adăugat apoi: „Faceți aceasta în amintirea mea": așadar, creștinii, retrăind acest moment, vor deveni părtași la roadele spirituale dobândite de jertfa de pe Cruce.[1]

1. Cina cea de Taină este relatată în toate Evangheliile și într-o epistolă a apostolului Pavel: Matei 26, 17–30, Marcu 14, 12–26, Luca 22, 7–39, Ioan 13, 1–17. 26, 1 Corinteni 11, 23–26.

Semnul văzut al euharistiei este masa; în multe regiuni mediteraneene, pâinea și vinul sunt nelipsite de la orice masă, așadar niște alimente fundamentale, care devin semn al hranei spirituale. După cum omul mănâncă regulat, ca să se mențină în viață, tot astfel împărtășania se primește pentru menținerea vieții sufletești a creștinului. Unii teologi din zilele noastre sunt de părere că în zone cu altă cultură decât cea mediteraneeană semnul specific euharistiei ar putea fi adaptat: de pildă, în Asia, în loc de pâine și vin să se folosească orez și saké, iar în America, hamburger și cola... Totuși, ținând seama că e vorba de un semn instituit de Isus Cristos însuși, autoritățile bisericești socot că trebuie menținut ca atare și eventual explicat în zonele unde pâinea și vinul nu sunt elemente de bază ale unei mese.

Pocăința este o taină sau sacrament prin care un creștin botezat care a păcătuit este primit înapoi în comuniunea Bisericii. În primele veacuri ale creștinismului, pentru păcatele cele mai grave (cum ar fi apostazia, omuciderea voluntară și adulterul) credincioșii nu mai erau primiți la slujbă în biserică, ceea ce semnifica și excluderea de la mântuire. Comunitatea Bisericii e, într-un fel, o primă etapă a primirii mântuirii, a vieții veșnice în împărăția lui Dumnezeu. Un creștin care păcătuiește refuză această mântuire, deci se considera că nu mai poate participa la slujbe și era primit doar după o îndelungă pocăință. În prezent pocăința a fost adaptată la vremurile noastre și simplificată mult. Canonul sau pocăința dată de preot după spovedanie e echivalentul anilor de pocăință publică din vechime, iar excluderea din biserică se manifestă azi prin oprirea de la împărtășanie pentru o anumită perioadă, așa cum se obișnuiește în Biserica ortodoxă.

Împăcarea, cererea de iertare reprezintă un gest normal printre oameni; aici, împăcarea cu Biserica, o comunitate de oameni, trimite la împăcarea cu Dumnezeu. Din învățătura Evangheliei reiese că barometrul relației cu Dumnezeu este relația cu semenii.

Deși pocăința nu este numărată printre sacramente în Bisericile protestante, și aici există forme de mărturisire a păcatelor și de reconciliere cu Dumnezeu și cu Biserica.

Maslul (ungerea bolnavilor). Există o superstiție potrivit căreia un om grav bolnav, dacă primește maslul, moare. Probabil că ideea a fost alimentată de denumirea pe care a căpătat-o acest sacrament în Occident, în Evul Mediu: *extrema unctio*, „ungerea de pe urmă". Această denumire arăta la început că este ultima dintre ungeri pe care o primește un creștin, în sensul că are loc după toate celelalte: ungerea catehumenului (a candidatului la botez), mirungerea, eventual ungerea ca preot. Mai târziu, fiindcă maslul a început să se dea mai ales muribunzilor, împreună cu spovedania și împărtășania, obiceiul a fost legat de denumirea de „ungerea de pe urmă", considerându-se deci că e ultima taină pe care o primește un creștin în viață. Unii teologi au ajuns, de aceea, și la exagerări, gândindu-se că e un sacrament care-l consacră pe creștin pentru moarte și-l întărește în acele momente.

De fapt, toate tainele sau sacramentele trimit la viața de dincolo, fiind o pregustare a acesteia și o pregătire pentru ea. Deci și maslul are legătură cu veșnicia, dar, la drept vorbind, nu scrie nicăieri că se acordă numai muribunzilor și nici că ajută ca aceștia să moară mai repede. Cum spuneam și mai sus, tainele Bisericii nu sunt vrăjitorii care apelează la forțe oculte pentru îndeplinirea unor dorințe.

Ungerea bolnavilor cu untdelemn și rugăciunea pentru ei se bazează pe acest text din Noul Testament:

> Este cineva bolnav între voi? Să-i cheme pe *bătrânii/prezbiterii/preoții*[1] Bisericii și ei să se roage pentru el după ce-l vor unge cu untdelemn, în numele Domnului; și rugăciunea credinței îl va izbăvi pe cel suferind și Domnul îl va ridica, iar de va fi făcut păcate, i se vor ierta (Epistola lui Iacob 5, 14–15).

Așa cum, în cazul altor sacramente, niște activități de zi cu zi ale omului sunt folosite ca semne ale unor evenimente în viața sufletească (baia, masa, împăcarea), și aici se poate face o paralelă, și anume, printre altele, cu un masaj terapeutic la care se folosește ulei.

Potrivit învățăturii creștine, efectul acestei taine sau sacrament este vindecarea sufletească și, dacă servește la mântuirea bolnavului, și vindecarea fizică. Aceasta din urmă însă nu e de așteptat să apară în mod miraculos – fiindcă sacramentele nu sunt rituri magice –, ci datorită influenței stării sufletești asupra celei fizice a bolnavului.

Preoția. În general, în toate Bisericile creștine există persoane cu rol de slujire specializată: preoți, pastori, predicatori, care primesc acest rol printr-o însărcinare din partea comunității sau a reprezentanților acesteia. Dar în Bisericile de dinaintea Reformei protestante aceste persoane au mai mult decât un simplu rol încredințat de comunitate: sunt învestite cu o autoritate deosebită prin oficierea unei taine sau sacrament.

Isus Cristos și-a ales doisprezece apostoli, care au întemeiat comunități creștine în tot Imperiul Roman și în jurul

1. Referitor la discuția privind acești termeni, v. mai sus, pp. 46–48.

acestuia, apoi au lăsat în locul lor episcopi, care-și pot delega presbiteri sau preoți. Printre istoricii Bisericii se discută dacă deosebirea dintre episcopi și preoți era clară de la bun început sau dacă a fost înțeleasă mai târziu; Bisericile tradiționale consideră că episcopii și preoții, lăsați în locul lor de către apostoli, țin și astăzi locul lui Cristos în comunitatea pe care o conduc. Această transmitere a autorității Mântuitorului către slujitorii Bisericii se numește succesiune apostolică și am mai vorbit despre ea.[1]

De aceea, Biserica ortodoxă, cea catolică și cele vechi orientale consideră că liturghia sau euharistia poate fi oficiată numai de un astfel de episcop sau preot, care se află pe linia succesiunii apostolice, ce poate fi trasată până la Cristos. După cum Cristos a ținut Cina cea de Taină împreună cu apostolii, tot astfel preotul ține liturghia împreună cu enoriașii, iar acest lucru se întâmplă în mod sacramental, tainic: a fi împreună cu preotul la euharistie înseamnă, din punct de vedere sufletesc, a fi fost împreună cu apostolii și cu Cristos în seara de dinaintea pătimirii lui.

Sunt însă creștini care-i confundă pe preoți cu niște vrăjitori sau ghicitori în cafea; uneori există și câte un preot care, din păcate, întreține această impresie. Toată lumea a auzit de preoți care „deschid cartea" ca să le spună oamenilor ce li se va întâmpla sau ce e bine să facă sau să nu facă. E adevărat că preotul poate și chiar e dator să le dea sfaturi oamenilor, referitor la viața creștină: credință, morală, rugăciune... Dar dacă cineva se duce la preot ca acesta să-i prevestească viitorul, înseamnă că n-a înțeles prea mult din creștinism.

---

1. V. mai sus, pp. 113–114.

Căsătoria creștină este socotită un sacrament sau taină din mai multe motive. În primul rând, Biblia consideră căsătoria ca fiind de origine divină. În Cartea Genezei se spune: „L-a creat Dumnezeu pe om după chipul său. După chipul lui Dumnezeu l-a creat. Bărbat și femeie i-a creat. Și i-a binecuvântat Dumnezeu zicând: «Fiți rodnici și înmulțiți-vă și umpleți pământul»“ (Geneza 1, 27–28).

Isus Cristos a subliniat idealul căsătoriei monogame și indisolubile, atunci când fariseii i-au pus o întrebare despre divorț: „N-ați citit că Ziditorul încă de la început i-a făcut bărbat și femeie? Și a zis: «De aceea va lăsa omul pe tatăl său și pe mama sa și se va uni cu femeia sa și cei doi vor fi un singur trup», încât nu vor mai fi doi, ci un singur trup. Așadar ceea ce Dumnezeu a unit omul să nu despartă“ (Matei 19, 4–6).

Apostolul Pavel face o analogie între relația Cristos–Biserică și cea bărbat–femeie, apoi încheie astfel: „De aceea, va lăsa omul pe tatăl său și pe mama sa și se va uni cu femeia sa și vor fi amândoi un singur trup. Taina aceasta mare este – o spun pentru Cristos și Biserică“ (Efeseni 5, 31–32).

Dacă așa stau lucrurile, atunci o familie creștină reia în mic ceea ce se întâmplă la nivelul întregii creații și în Biserică: Dumnezeu i-a creat pe oameni – părinții dau naștere copiilor; Cristos și-a iubit Biserica și și-a dat viața pentru ea – la fel fac și soții între ei (sau așa ar fi ideal); apostolii au predicat Evanghelia – părinții dau învățătură creștină copiilor. Efectul sacramentului căsătoriei este legătura dintre soți, care-i face membri ai Bisericii în miniatură care este familia.

Dar, așa cum am spus și mai sus, cununia în biserică nu e un rit care are ca efect automat armonia în familie. Efectul sufletesc al oricărui sacrament depinde de disponibilitatea omului de a primi harul oferit de Dumnezeu. În cazul

căsătoriei se cere disponibilitatea ambilor soți; deschiderea unuia față de har nu atrage neapărat și deschiderea celuilalt, așa încât chiar și o căsătorie încheiată la biserică poate eșua.

Care e semnul distinctiv al acestei taine e o problemă interesantă. În primele veacuri ale creștinismului nu exista o rânduială creștină a încheierii căsătoriei, ci aceasta urma obiceiul local roman sau grecesc, după caz, excluzându-se jertfele către zei ce însoțeau căsătoriile în Antichitate. Cu timpul, a început să se obișnuiască binecuvântarea în biserică a tinerilor căsătoriți și, până la urmă, preotul a fost cel care oficia căsătoria. De aceea, și azi, în Biserica ortodoxă, momentul central al cununiei, care este așezarea cununiilor pe capul mirilor, reproduce vechiul obicei grecesc; locul socrului mare, care îndeplinea acest rit, a fost luat de preot. În Occident, semnul distinctiv era strângerea mâinii, ca la încheierea unui contract, pentru că, pentru romani, căsătoria era și un contract. Strângerea mâinii a intrat în ritualul romano-catolic al căsătoriei.

Din acest motiv, unii istorici au putut presupune că la început căsătoria nici nu era văzută ca un sacrament în Biserică, ci ideea și-a făcut loc mai târziu. Lucrurile pot fi văzute însă și altfel: era dintotdeauna sacrament sau taină, dar nu beneficia de un rit propriu. Un semn distinctiv al căsătoriei care să nu depindă de diferitele rituri întâlnite în istoria creștinismului și în diferite tradiții nu poate fi decât consimțământul liber al soților.

De ce era nevoie de taine sau sacramente? Nu putea Dumnezeu să-și ofere harul și în alt mod? Teologii din Evul Mediu au discutat mult despre această întrebare, ce rămâne actuală și azi, mai ales în contextul dialogului ecumenic. De vreme ce unii creștini vorbesc de șapte taine, iar alții doar

de două (sau de două propriu-zise și încă cinci improprii), iar concepția despre ele diferă, ne putem întreba dacă ele reprezintă un element esențial al credinței creștine. Conciliul din Trento (1545–1563) a susținut că, deși nu toate sacramentele îi sunt necesare fiecărui om în parte, totuși cele șapte taine în general sunt necesare pentru mântuire, iar fără ele sau fără dorința de a le primi, ci doar prin simpla credință, oamenii nu pot dobândi mântuirea.[1] Era o idee care se opunea clar concepției protestante privind îndreptățirea omului doar prin credință.

Cele două concepții nu sunt însă total opuse, ca și cum catolicii (de altfel și ortodocșii) ar afirma că mântuirea se obține prin sacramente, iar protestanții socotesc că aceasta se dobândește doar prin credință, fără nimic altceva. De fapt, și catolicii afirmă că omul se mântuie prin credință, dar includ apoi și cele șapte taine în acest proces. Așadar, momentul inițial al prieteniei cu Dumnezeu este credința; întreținerea acestei prietenii se face apoi, printre altele, prin sacramente. Depinde ce înțelegem prin dobândirea mântuirii: numai momentul declanșator sau un întreg drum; și aici există însă diferențe de concepții între diferite tradiții teologice și confesionale.

Dumnezeu nu este, desigur, constrâns să ofere oamenilor mântuirea prin aceste șapte semne, ci o poate face în multe alte feluri. Creștinii însă recurg la sacramente pentru că Isus Cristos i-a îndemnat la acest lucru în Evanghelie, unde întemeietorul creștinismului a instituit explicit botezul și euharistia. Prin urmare, sinoadele bisericești și teologii care afirmă că sacramentele sunt *necesare* vor să spună, de fapt, că era *cel mai potrivit* ca harul să fie oferit oamenilor prin intermediul

1. *Cf.* H. Denzinger, *op. cit.*, nr. 1604.

acestor semne: dacă așa a hotărât Isus Cristos, înseamnă că așa era oportun.

Teologii au încercat să înțeleagă apoi și de ce a considerat Cristos oportun ca omul să recurgă la semne materiale pentru a ajunge la Dumnezeu și la realități spirituale. Răspunsul e legat de rostul întrupării lui Dumnezeu: acesta s-a făcut om pentru a se adresa oamenilor în limba lor și apărând ca un interlocutor asemănător lor. Dumnezeu este prezent în lume nu doar în credința oamenilor, ci și prin realități concrete: Isus Cristos, Biserica întemeiată de el și riturile acesteia.

b) Cât costă o slujbă?

Activitatea Bisericii e susținută material de donațiile credincioșilor și uneori de subvenții ale statului. Banii obținuți se folosesc pentru salariile preoților și ale angajaților, pentru întreținerea bisericilor și clădirilor și pentru diferite proiecte desfășurate de Biserică. S-a încetățenit obiceiul ca atunci când creștinii participă la anumite sacramente să aducă o donație mai substanțială decât de obicei; uneori se și stabilește clar de către autoritățile bisericești cât se așteaptă să se doneze în astfel de ocazii, cum ar fi botezul, cununia, înmormântarea. Cei care nu sunt familiarizați cu acest sistem percep lucrurile ca și cum credincioșii ar plăti pentru primirea sacramentului. Dacă, de pildă, într-o biserică se pune o cutie pentru donații chiar lângă preotul care spovedește, iar fiecare creștin care-și mărturisește păcatele face cu acea ocazie și o donație Bisericii, chiar dacă, teoretic, cele două lucruri – primirea tainei și donația – sunt diferite, în practică se ajunge lesne ca situația să fie percepută ca plată pentru spovedanie.

În principiu însă, primirea sacramentelor sau tainelor, a binecuvântărilor și a oricăror bunuri duhovnicești, spirituale,

este complet gratuită, fiindcă acestea vin de la Dumnezeu, care nu are nevoie să fie plătit pentru ceea ce face în favoarea oamenilor. Pretinderea sau oferirea de bani pentru obținerea unor sacramente sau a oricăror binefaceri duhovnicești se numește simonie și este pedepsită de normele bisericești. Denumirea provine de la o întâmplare din Faptele Apostolilor, în care apare un personaj pe nume Simon, un fel de vraci care se bucura de multă popularitate și care, devenind creștin, a vrut să cumpere puterea apostolilor:

> Simon, văzând că prin punerea mâinilor apostolilor este dăruit Duhul, le-a adus bani zicând: „Dați-mi și mie puterea aceasta ca, dacă îmi pun mâinile asupra cuiva, acela să primească pe Duhul Sfânt". Dar Petru i-a zis: „Piară banii tăi și tu împreună cu ei, pentru că ai socotit că darul lui Dumnezeu se dobândește cu bani! Tu nu ai parte și nici moștenire la aceasta, pentru că inima ta nu este dreaptă înaintea lui Dumnezeu. Căiește-te, deci, de această răutate a ta și roagă-te Domnului, doar-doar ți se va ierta cugetul inimii tale, căci văd că ești în amărăciunea fierii și în lațul nelegiuirii" (Faptele Apostolilor 8, 18–23).

După cum se vede din pasajul de mai sus, apostolul Petru a fost foarte aspru cu acest Simon. Totuși, în istoria Bisericii nu întotdeauna s-a procedat în acest fel, ci uneori au fost situații care chiar au favorizat, de pildă, dobândirea de funcții bisericești prin plocoane.

c) De ce sunt diferențe între modurile de a ține slujbele?

Odată, la o biserică a venit un preot străin care a ținut niște conferințe, apoi și slujba. Acolo era obiceiul ca după slujbă preotul să recite mai multe rugăciuni împreună cu

credincioșii, dar invitatul, nefiind la curent, nu le-a rostit pe toate. Atunci, o doamnă care mergea zilnic la biserică și cunoștea în detaliu tot ce trebuie făcut și ce nu trebuie făcut s-a gândit să-i atragă atenția cu delicatețe:

— Părinte, cred că Isus nu s-ar fi supărat dacă rosteați și rugăciunea cutare!

La care preotul a răspuns sec:

— Cred că nu s-a supărat nici așa!

Așadar, se întâmplă ceva dacă preotul uită vreo rugăciune? Sau, dacă creștinii dintr-o altă Biserică țin slujba altfel și cântă alte cântece, înseamnă că se află pe o cale greșită?

Ritualurile liturgice sunt făcute pentru favorizarea comuniunii dintre participanții la slujbă. Dacă toată lumea cunoaște rânduiala, cântecele și rugăciunile care se rostesc în comun, participarea poate fi mai activă. Desigur, rămâne în sarcina fiecăruia să se implice personal în interiorizarea cuvintelor cântate sau rostite împreună cu ceilalți.

La începuturile creștinismului, modul de a ține slujbele era destul de liber, respectându-se o anumită structură generală, iar rugăciunile rostite cu voce tare, în numele adunării, de către episcop sau preot erau în general improvizate după inspirația de moment.

Apoi, prin secolele IV–V, prestigiul unor mari episcopi și teologi, cum ar fi Ioan Gură-de-Aur, Vasile cel Mare sau papa Grigore I, a făcut ca modul acestora de a ține slujbele să fie preluat și de alții, iar textele rugăciunilor folosite de ei să se fixeze în scris și să se răspândească. La stabilirea unei forme fixe a rânduielii și a textelor pentru slujbă au contribuit și marile dispute teologice din primele veacuri, pentru că fiecare grupare creștină își formula rugăciunile potrivit modului său specific de a-l înțelege pe Dumnezeu. De aceea,

autoritățile bisericești au considerat necesar să impună anumite texte de rugăciuni și cântece care să respecte învățătura corectă și să-i educe pe participanții la slujbă.

Astfel, cu timpul s-au cristalizat câteva mari rituri, adică stiluri de a ține slujbele, în Occident și în Răsărit, care au suferit și influențe între ele. De pildă, ritul bizantin, folosit actualmente în Biserica ortodoxă și în cea greco-catolică, este un rit foarte compozit, cu influențe din toate părțile răsăritene ale Imperiului Roman, ceea ce a făcut să devină foarte bogat și diversificat în rugăciuni și cântări.

Modul de a ține slujbele – ritul liturgic – în sine nu e un motiv de dispută între creștini. De pildă, până în secolul XI, Biserica Romei era în comuniune cu cea a Constantinopolului, deși modul de a ține slujbele era diferit, ca și acum. Abia după separarea celor două Biserici a devenit posibil ca unii teologi să găsească motive de a-i acuza pe alții și cu privire la obiceiuri de cult, dar chiar și așa, acestea privesc anumite detalii și nu în ansamblu ideea că slujbele se pot ține în stiluri diferite.

De altfel, structura slujbelor e aceeași în toate Bisericile tradiționale și, uneori, și în cele protestante. De exemplu, liturghia de duminică are, peste tot, două mari părți. Prima este axată pe citirea unor texte din Biblie și eventual explicarea lor prin predică, iar a doua este axată pe retrăirea Cinei de Taină a lui Isus împreună cu apostolii: se aduc pâine și vin, iar asupra acestora se invocă Duhul Sfânt și se rostesc cuvintele spuse de Isus însuși, „Acesta este Trupul meu", „Acesta este Sângele meu". Apoi credincioșii se împărtășesc cu pâinea și vinul care au devenit Trupul și Sângele lui Cristos. Același lucru se întâmplă și în cazul celorlalte taine sau sacramente: structura generală este aceeași, ca și semnele distinctive ale acestora.

Dar a crede că, în principiu, există un singur mod de a ține slujbele, iar un altul este greșit, deși exprimă aceeași idee cu alte cuvinte, înseamnă a-l considera pe Dumnezeu un fel de birocrat al credinței care acceptă numai formulare completate cu cerneală albastră, altfel nu primește dosarul. Dumnezeu primește rugăciunea nu pentru că e făcută după un anumit tipic, ci pe alte criterii, așa cum se va vedea în capitolul VI.

d) Ce calendar e cel adevărat: pe stil vechi, sau pe stil nou?

Calendarul bisericesc face parte din cult, putându-se spune că sfințește timpul oamenilor, marcându-l prin duminici, sărbători, timpuri deosebite ale anului, cum ar fi posturile și perioada dintre Paști și Rusalii. Dar, ca și riturile liturgice, și calendarul poate da naștere la discuții între creștini, chiar între cei de aceeași confesiune, dar care urmează obiceiuri diferite.

Am cunoscut odată un preot ortodox care ținea slujbe mai ales pentru români, greci și sârbi, la o biserică romano-catolică pusă la dispoziția acestor comunități într-un orășel occidental. În afară de limbile liturgice diferite – preotul ținea slujba în greaca veche, în slavonă și în românește –, o problemă mai complicată era cea a calendarului. De pildă, pe data de 7 ianuarie, în biserică se ținea slujbă, dar, pentru români și greci, în această zi se sărbătorește Sfântul Ion, în timp ce sârbii sărbătoresc Crăciunul, fiindcă au calendarul bisericesc pe stil vechi. L-am întrebat atunci pe preot:

— Părinte, ce slujbă țineți într-o astfel de zi?

— Liturghia! a răspuns el, cu oarecare subînțeles. Avea grijă doar ca, dintre părțile liturghiei specifice diferitelor săr-

bători, cele cântate în slavonă să fie din slujba de Crăciun, iar cele în grecește și românește, din slujba de Sfântul Ion. Mi s-a părut o soluție ingenioasă. Doar că, la un moment dat, sârbii s-au săturat de această situație și au făcut demersuri să fie adus un preot sârb, care să țină toate slujbele după calendarul lor.

Deși calendarul pe stil nou s-a introdus în România încă de acum 100 de ani – iar în unele țări europene, încă din 1582 –, auzim mereu cum unii oameni mai deplâng și astăzi corectarea calendarului: dacă, din cauza recentelor schimbări climatice, frigul vine de-a binelea abia după jumătatea lui ianuarie, cauza e, desigur, calendarul: „Vedeți, gerul Bobotezei e pe stil vechi!", de unde s-ar subînțelege că noul calendar (de fapt, vechi de peste 400 de ani) se dovedește încă o dată greșit.

Totuși, tocmai corespondența dintre mersul naturii și calendar a determinat corectarea acestuia. Țăranii aveau tot felul de reguli enunțate sub formă de versuri sau zicale, legate de anumite zile din calendar, în care trebuie făcute lucrări agricole. Întârzierea acestora putea duce la pierderea recoltei și la foamete. Or, în secolul XVI, primăvara venea deja cu zece zile mai devreme în natură decât în calendar, așa că regulile țărănești nu mai funcționau. Calendarul iulian, în vigoare de pe vremea Imperiului Roman, fusese precis pentru vremea respectivă, dar avea o eroare care a antrenat această întârziere. De aceea, papa Grigore XIII a acceptat propunerea unei comisii de astronomi și matematicieni care au îndreptat calendarul. În acest scop, trebuiau șterse zece zile din calendar, deci după ziua de 4 octombrie 1582, a doua zi a fost 15 octombrie; pentru a nu se continua eroarea, soluția găsită a fost ca anii centenari să fie bisecți numai dacă numărul lor se divide cu 400.

La început, doar câteva țări catolice au adoptat noul calendar. Țările protestante au fost, probabil, reticente la început – propunerea venea din partea papei, de sub autoritatea căruia tocmai scăpaseră –, dar au adoptat treptat noul calendar în următorii 200 de ani. În cele din urmă, calendarul gregorian (numit astfel după numele papei) a fost adoptat și în țările ortodoxe, la începutul secolului XX. Unele Biserici ortodoxe însă (de pildă cea de la Ierusalim, din Rusia, Serbia și altele) n-au fost de acord să facă această corectură în calendarul bisericesc. De aceea, în ortodoxie s-a hotărât ca măcar Învierea Domnului să se sărbătorească peste tot la aceeași dată (deci pe stil vechi), iar celelalte date din calendar să urmeze opțiunea fiecărei Biserici: pe stil vechi sau pe stil nou.

Așa se face că Paștele se sărbătorește, în Biserica ortodoxă, de cele mai multe ori, la o dată diferită de cea a Bisericii romano-catolice și a Bisericilor protestante. O dată la câțiva ani, Paștele poate cădea în același timp după ambele calendare; altfel poate exista o diferență de una până la cinci săptămâni. Situația e bizară, fiindcă toate Bisericile respectă aceeași regulă de calculare a datei Paștelui, și anume cea considerată în mod tradițional ca fiind stabilită la Conciliul de la Niceea, în anul 325 (deși documentele legate de această regulă s-au pierdut). Regula respectivă spune că Învierea Domnului se sărbătorește în prima duminică cu lună plină de după echinocțiul de primăvară. Dar care echinocțiu? Pe stil vechi sau pe stil nou?

Am auzit părerea că problema e din cauza unor savanți rău intenționați, lipsiți de respect față de tradiția creștină, care au întors calendarul cu susul în jos, mai ales că oamenii de rând nu pot verifica acele calcule complicate, prin urmare ar fi greu de spus cine are dreptate. Totuși, luna plină poate

fi observată cu ochiul liber. De asemenea, nici pentru a verifica data echinocțiului nu e nevoie să fii astronom sau matematician: e suficient să observi ora la care răsare și apune soarele și să afli în ce dată ziua este egală cu noaptea, fiindcă aceasta e una dintre definițiile echinocțiului. Observația directă, pe care o poate face orice om, arată clar că ziua este egală cu noaptea pe 20 martie, stil nou (sau chiar ceva mai devreme, în funcție de diferite împrejurări), și nu pe 2 aprilie, dată ce i-ar corespunde lui 20 martie pe stil vechi, fiindcă, în zilele noastre, diferența dintre cele două calendare este deja de 13 zile. Pe 2 aprilie (= 20 martie stil vechi), ziua are deja o oră în plus față de noapte, deci, orice s-ar spune, echinocțiul de primăvară nu vine pe stil vechi. Prin urmare, indiferent de calendarul folosit, echinocțiul de primăvară e un fapt concret, care poate fi observat cu ochiul liber. De ce nu este folosit chiar acest fapt pentru calculul datei Paștelui, astfel încât să se respecte fidel tradiția Conciliului de la Niceea?

Un argument împotriva calendarului gregorian este cel al minunilor despre care se povestește că au loc, de obicei, în fiecare an, în Țara Sfântă. Astfel, aprinderea miraculoasă a luminii pascale în Biserica Sfântului Mormânt de la Ierusalim are loc în Sâmbăta Mare (cu o zi înainte de Paști), dar pe stil vechi. La fel, despre apele Iordanului se spune că pornesc la deal de Bobotează pe stil vechi, deci pe 19 ianuarie, nu pe 6. Sunt creștini care consideră că astfel de lucruri arată că adevăratul calendar este cel pe stil vechi, în timp ce alții sunt sceptici în ce privește autenticitatea acestor miracole. De fapt, creștinismul nu crede în aprinderea miraculoasă a unei lumânări, ci în Isus Cristos, care a murit pentru mântuirea oamenilor și nu ca să dovedească ce calendar și ce tradiție sunt corecte. Dacă se va descoperi la un moment dat că aprinderea lumânării la Sfântul Mormânt nu e un

fenomen supranatural, ar însemna oare că credința creștină ortodoxă nu mai are pe ce se baza? Evident că nu.

Poate că situația se va regla de la sine peste câteva mii de ani, pentru că diferența dintre calendarul pe stil vechi și cel pe stil nou se mărește în timp, iar la un moment dat Paștele pe stil vechi va ajunge să cadă în toiul verii. Chiar dacă simbolismul primăverii asociat cu această sărbătoare – retrezirea la viață a naturii trimițând la învierea lui Cristos și a omului, la renașterea spirituală – nu este esențial pentru înțelesul ei, dacă va ajunge să cadă foarte târziu, decalajul dintre calendarul vechi și cel nou va ieși mult mai mult în evidență, ceea ce poate antrena renunțarea completă la calendarul iulian.

Pe de altă parte, faptul că Paștele se sărbătorește la date diferite de către unii creștini sau alții nu e o piedică în calea unității creștinilor, ci ține de diversitatea legitimă a tradițiilor. În fond, în afară de Paștele anual, Biserica sărbătorește învierea Domnului și săptămânal, în fiecare duminică, o zi ce-i unește pe toți creștinii.

V. ETICA

Un banc bisericesc vorbește despre un misionar care se întâlnește cu un canibal. Acesta acceptă ca, înainte să-l mănânce pe misionar, să asculte mesajul creștin. În cele din urmă, canibalul este convins să creadă în Isus Cristos și să se boteze, așa că misionarul îl întreabă plin de satisfacție:

— Înainte să devii creștin, parcă voiai să mă mănânci. Acum ce mai zici?

La care canibalul își face semnul crucii și începe:

— Cristoase Dumnezeule, binecuvântează mâncarea și băutura robilor tăi, că sfânt ești totdeauna, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.

Așadar, canibalul devine creștin, dar face în continuare ce făcea și mai înainte, de pildă omoară și mănâncă alți oameni, doar că acum, fiind credincios, o face spunând mai întâi o rugăciune înainte de masă. Este doar o anecdotă, dar care se leagă de o realitate tristă pentru creștini. Deși, în general, se consideră că creștinismul ar avea o etică exigentă, adică cere credincioșilor să se poarte exemplar din punct de vedere moral, faptele arată că ei nu reușesc prea bine să pună în practică aceste principii.

Astfel, în România, o țară în care, potrivit ultimului recensământ din 2011, 93 % din populație se declară creștină (de

diferite confesiuni)[1], ar fi de așteptat ca pușcăriile să fie goale, dar, după cum se știe, lucrurile nu stau deloc așa. Ce-i drept, la nivel global, țara noastră nu stă foarte rău la statisticile privind criminalitatea, fiind pe locul 60 în lume (din 230 de țări și teritorii autonome, locul 1 fiind ocupat de țările cu criminalitate nulă). În România au loc cca 1,25 omoruri intenționate pe an la fiecare 100.000 de locuitori, media mondială fiind de 7. Dacă lăsăm deoparte țările minuscule, cum ar fi Andorra, Liechtenstein, San Marino, Monaco și altele, țara cu criminalitatea cea mai redusă în lume este Japonia, cu numai 0,28 omoruri pe an la 100.000 de locuitori[2], adică de aproape cinci ori mai puțin decât în România. Acolo însă majoritatea populației este șintoistă și budistă, iar creștinii reprezintă doar 0,7 % dintre locuitori.

Invers, în țările cu criminalitatea cea mai ridicată de pe glob, adică Honduras și El Salvador (cu cca 80 de omoruri pe an la 100.000 de locuitori), oamenii sunt deosebit de evlavioși, ca dovadă că 70 % la sută dintre aceștia merg la biserică în fiecare duminică.

În capitolul despre Crez, vorbind despre faptul că viața veșnică începe acum, am spus deja că, dacă creștinii ar lua în serios cerințele etice ale Evangheliei, într-o țară cu majoritate creștină, precum România, ar fi raiul pe pământ. S-ar părea că etica creștină dă rateuri. E adevărat că s-ar putea găsi și alte explicații, de pildă că în țările sărace și cu criminalitate deosebit de ridicată oamenii sunt conștienți că viața lor

1. Vezi nota de la p. 114.

2. Potrivit statisticilor ONU pe anul 2016; a se vedea https://dataunodc.un.org/crime/intentional-homicide-victims, accesat la 18.3.2019.

atârnă zilnic de un fir de păr, și atunci sunt mai înclinați să-și pună încrederea în Dumnezeu.

Pe de altă parte, peste tot în lume, dintre cei care se declară creștini la recensăminte, câți sunt oare așa cu adevărat? Statisticile nu pot măsura câtă credință e în sufletul omului, dar faptele legate de aceste statistici sunt dezamăgitoare. Potrivit lor, ar reieși că cei care trăiesc efectiv după valorile creștine sunt foarte puțini față de cei care se declară astfel, la recensăminte sau la televizor.

Dar cum este etica creștină pentru cei care chiar o iau în serios?

1. Peste tot, numai păcate

Etica, în general, poate fi înțeleasă ca ansamblul principiilor călăuzitoare ale comportamentului oamenilor; mai simplu spus, etica le arată oamenilor ce e bine și ce e rău în purtarea lor. Și creștinismul are o etică, ce decurge atât din principii considerate universal valabile pentru toți oamenii, cât și din învățătura Bibliei și mai ales din cea a Evangheliei. Așa cum se va vedea în continuare, etica creștină nu are în vedere doar crearea unei societăți echitabile, ci și călăuzirea omului spre mântuire. Relația cu Dumnezeu a omului depinde de purtarea acestuia cu semenii săi; mai mult decât atât, potrivit lui Isus Cristos, omul are un model în purtarea și atitudinea lui Dumnezeu: „fiți desăvârșiți, precum Tatăl vostru ceresc este desăvârșit" (Matei 5, 48), le-a spus El ucenicilor, sau chiar: „precum și Eu v-am iubit, așa și voi să vă iubiți unii pe alții" (Ioan 13, 34). Dacă Dumnezeu însuși este un fel de principiu etic suprem după care să se călăuzească oamenii în purtarea lor, ne putem întreba dacă are vreun rost să

intrăm în amănunte, vorbind de precepte morale. Evangheliile însă intră și în astfel de amănunte și vorbesc despre porunci ale lui Dumnezeu, precum și de păcate. Așa cum vom vedea la sfârșitul acestui capitol despre etică, viața creștină nu se rezumă la evitarea păcatelor, dar străduința de a reuși aceasta este unul dintre modurile în care se poate explica morala creștină, întâlnit deseori în catehisme și predici. Vom începe deci cu acesta.

În creștinism, dar și în alte religii, faptele rele, adică încălcările principiilor etice, sunt numite, de obicei, păcate. Nu este singura definiție a păcatului; acesta ar mai putea fi numit, de pildă, ruperea prieteniei cu Dumnezeu sau eșec în iubirea față de El. În Biblie, cuvintele din familia păcatului – păcat, păcătos, a păcătui etc. – apar de peste 1.000 de ori în total, așadar, într-o ediție uzuală, întâlnim referiri la păcate aproape la fiecare pagină. De ce sunt Biblia și religia obsedate de păcate?

De fapt, chiar la începutul Scripturii, în paginile care vorbesc de crearea lumii și a omului, apare deja și păcatul. Potrivit acestei narațiuni, rădăcina tuturor relelor pe care le fac oamenii se află într-un păcat primordial, care a fost săvârșit în paradis. În Geneza, capitolul 3, diavolul, întruchipat simbolic de șarpe, îi sugerează femeii să nu asculte de porunca lui Dumnezeu, care i-a oprit pe oameni să mănânce din „pomul cunoașterii binelui și a răului". După părerea diavolului, Dumnezeu le-a interzis aceasta pentru că voia să fie numai El Dumnezeu, iar oamenii să nu aibă aceeași înțelepciune. Textul continuă arătând că oamenii au urmat sugestia șarpelui și au mâncat din pomul respectiv, iar Dumnezeu i-a pedepsit alungându-i din grădina raiului.

Se poate discuta oricât despre detaliile acestei narațiuni biblice, despre semnificația fiecăruia și despre influențele

suferite din partea altor culturi și religii. S-a scris foarte mult și pe această temă, ca și pe cea a creației în general. De pildă, se poate pune întrebarea de ce nu avea voie omul să mănânce din „pomul cunoașterii binelui și a răului". Dumnezeu voia oare ca omul să nu știe ce e bine și ce e rău?

Totuși, așa cum am spus și mai sus, în capitolul despre Biblie[1], narațiunile despre creație și despre începuturile omenirii nu pot fi înțelese ca relatări istorice și, de aceea, încercările de a lega orice detaliu și simbol de realități concrete sunt zadarnice. Chiar dacă, în spiritualitate, astfel de detalii sunt folosite ca alegorii pentru interpretarea unor aspecte din viața creștină, ele nu au valoare absolută, ci fiecare teolog poate găsi înțelesuri diverse.

Narațiunea biblică despre căderea primilor oameni dorește să explice de ce toți oamenii, în ziua de azi, sunt păcătoși. Dar Biblia afirmă, pe lângă aceasta, și că lumea este creată de Dumnezeu. Dumnezeu fiind Bunătatea absolută, ar fi de așteptat și ca lumea creată de El să fie bună. De unde atunci relele din lume?

Am mai vorbit despre voința liberă a omului în capitolul despre Crez.[2] Narațiunea despre păcatul lui Adam și al Evei transmite mesajul că omul a fost creat bun de Dumnezeu, dar și-a folosit în mod greșit libertatea cu care a fost înzestrat, și-a pierdut încrederea în Dumnezeu și s-a întors împotriva lui. În creștinism, Dumnezeu a creat lumea cu o ordine, în care intră și ordinea morală; dacă omul se întoarce împotriva Creatorului, înseamnă că va încălca și ordinea morală, va deveni păcătos.

Acest păcat primordial e cunoscut uneori sub numele de păcat strămoșesc (fiindcă a fost săvârșit de strămoșii biblici

1. V. pp. 17–21; *cf.* și pp. 21–24.
2. V. mai sus, pp. 80–82.

ai oamenilor) sau de păcat originar (această denumire arătând că se află la originea tuturor păcatelor oamenilor).

Uneori, se formulează și părerea că păcatul lui Adam și al Evei ar fi unul sexual: Dumnezeu le-ar fi interzis primilor oameni relațiile intime, dar aceștia n-au putut rezista ispitei. Ideea a mai apărut pe la unii teologi din Antichitatea creștină și în secte care considerau relațiile sexuale un rău de evitat și, de aceea, interziceau și căsătoria în general. Marea majoritate a teologilor nu împărtășesc această idee, fiindcă în textul biblic nu se găsește nimic care să susțină o astfel de interpretare. Ba dimpotrivă, înainte de căderea în păcat, citim că Dumnezeu le-a spus oamenilor „Fiți rodnici și înmulțiți-vă" (Geneza 1, 28).

Interpretarea păcatului originar drept un păcat sexual duce la absurdități teologice: oamenii nu se pot înmulți decât prin păcat, așadar, dacă ei ar reuși să fie desăvârșiți și să se abțină de la orice păcat, inclusiv de la acesta, neamul omenesc ar pieri! Uneori, ideea nu este exprimată explicit, dar rămâne ca o tendință latentă; astfel, pentru unii creștini, porunca din Decalog care sună, în original, „să nu săvârșești adulter" este interpretată ca și cum ar fi „să nu faci sex", considerându-se deci că, chiar și în cazul căsătoriei, relațiile intime sunt doar tolerate, iar ideal ar fi ca soții să trăiască împreună ca frate și soră. Oricât ar părea de ciudată, această concepție e des întâlnită. Aceeași tendință latentă se poate întâlni în unele comentarii teologice: pe un blog am citit o critică la adresa dogmei catolice a „Neprihănitei zămisliri a Fecioarei Maria". Comentatorul arăta că e greșită, fiindcă numai Isus s-a născut fără ca părinții lui să aibă relații intime, în timp ce despre Fecioara Maria nu scrie nicăieri că s-a întâmplat așa. O astfel de argumentare presupune tacit ideea că păcatul primilor oameni a fost unul sexual. „Neprihănita zămislire" se referă

la netransmiterea păcatului strămoșesc, care, în mod normal, este moștenit de orice om de la naștere, dar n-are nici o legătură cu relațiile intime. A susține dogma amintită nu înseamnă a înțelege că părinții Mariei au conceput-o în afara relațiilor sexuale, așa cum credea comentatorul de pe blog.

De altfel, interpretări fanteziste ale textului biblic sunt posibile întotdeauna dacă nu ținem seama, așa cum am spus deja, că e vorba de o narațiune metaforică, ce se folosește de simboluri. Ce ați zice, de pildă, dacă cineva s-ar folosi de un text biblic pentru a argumenta în unele dispute privind modul de a face baie și plajă? În Geneza 2, 25 se spune că „Amândoi erau goi, Adam și femeia sa, și nu se rușinau unul de altul". Apoi, după istorisirea căderii în păcat, se spune că „au cunoscut că erau goi și au prins laolaltă frunze de smochin și și-au făcut șorțuri" (3, 7). Adam i-a spus apoi lui Dumnezeu: „m-am temut, căci sunt gol, și m-am ascuns" (3, 10). Unii ar putea citi aceste detalii astfel: vedeți, Adam și Eva erau nudiști, iar după ce au căzut în păcat, au devenit „textiliști". Prin urmare, Biblia ar arăta că nudismul e comportamentul corect la malul mării, iar „textiliștii" sunt niște păcătoși! Dar nu la asta se referă textul biblic, care, evident, n-are nici o legătură cu nudismul! Cu toate acestea, astfel de interpretări aberante nu sunt rare, scoțând din textul biblic orice idee, apoi și contrariul ei.

2. Decalogul

Când un om l-a întrebat ce să facă pentru a trăi veșnic, Isus i-a răspuns: „De vrei să intri în viață, păzește poruncile" (Matei 19, 17), iar apoi a dat ca exemple câteva dintre poruncile Decalogului.

Decalogul, sau Cele Zece Porunci, reprezintă o serie de reguli morale despre care Cartea Exodului spune că i-au fost date de Dumnezeu lui Moise pe Muntele Sinai. Poporul evreu fugise din Egipt sub conducerea lui Moise și călăuzit de Dumnezeu, iar acum, Dumnezeu încheia un legământ cu poporul său ales. Acesta, în schimb, se obliga să-i respecte poruncile. Textul Decalogului apare în Cartea Exodului (20, 2–17) și este reluat, într-o formă asemănătoare, și în Deuteronom (5, 6–21)[1]:

1. (I) Eu sunt Domnul Dumnezeul tău [...]. Să nu ai alți dumnezei afară de mine.
2. Să nu-ți faci chip cioplit [...]. Să nu [i] te închini.
3. (II) Să nu iei numele Domnului Dumnezeului tău în zadar.
4. (III) Adu-ți aminte de ziua sabatului ca s-o sfințești.
5. (IV) Cinstește pe tatăl tău și pe mama ta [...].
6. (V) Să nu ucizi.
7. (VI) Să nu săvârșești adulter.
8. (VII) Să nu furi.
9. (VIII) Să nu mărturisești strâmb împotriva aproapelui tău.
10. (IX) Să nu poftești femeia aproapelui tău [...];
    (X) să nu poftești nimic din ce este al aproapelui tău.

1. Numerotarea poruncilor diferă. Cu cifre arabe este dată cea uzuală în iudaism, în Biserica ortodoxă și alte confesiuni creștine, în afară de cea romano-catolică și cea luterană, care folosesc numerotarea dată cu cifre romane, în paranteze. În cazul poruncii a 10-a (IX–X), cele două părți sunt invers în textul din Cartea Exodului. Aici apar în ordinea din Deuteronom, uzuală în catehisme.

Cele Zece Porunci au o importanță centrală în iudaism. Faptul că Isus Cristos a citat Decalogul și l-a indicat drept o cale pentru a primi viața veșnică a făcut ca acesta să devină baza doctrinei morale și în creștinism; în plus, a marcat cultura și etica europeană, influențând și alte societăți.

Preluate în creștinism, poruncile au fost adaptate pe baza învățăturii lui Isus Cristos, care a lărgit mult perspectiva acestora. Deși aici nu e vorba de limbaj simbolic sau metaforic, ca în cazul narațiunii despre păcatul strămoșesc, ci de precepte formulate clar, nici acestea nu pot fi luate întru totul literal, pentru că realitățile societății sunt în continuă schimbare, iar atunci și obiectul poruncilor dumnezeiești se modifică, chiar dacă spiritul lor rămâne același ca acum câteva mii de ani. În continuare sunt prezentate, pe scurt, câteva gânduri despre modul în care pot fi înțelese astăzi poruncile Decalogului.

a) Idolatria

În vremea în care a fost formulat Decalogul, poporul evreu voia să se delimiteze de practicile popoarelor din jur, care erau politeiste. De aceea, porunca „să nu-ți faci chip cioplit" se referea la respingerea cultelor care se închinau la mai mulți zei, de obicei reprezentați prin statui cioplite în piatră. Chiar dacă adepții cultelor politeiste nu credeau nici ei că zeul e chiar statuia, ci știau că aceasta e o reprezentare, un simbol al zeului căruia i se închinau, evreii au preferat să respingă orice reprezentare vizuală a lui Dumnezeu, pe care nimeni nu l-a văzut vreodată.

În zilele noastre există însă noi idoli cărora oamenii li se închină și pentru care fac sacrificii, deși nu e vorba de zei

reprezentați prin statui sau prin picturi. Un idol, așa cum se înțelege această poruncă a Decalogului în sens creștin, poate fi orice realitate pusă pe primul plan în viața omului, devenită un fel de zeitate care-i hotărăște toate aspectele vieții, făcându-l să uite de valorile cu adevărat importante, cum ar fi adevărul și bunătatea.

Idolii în viața de azi ar putea fi, de exemplu: banul, puterea, munca, succesul în carieră, imaginea de sine, uneori neamul (în sens etno-naționalist), ba chiar și rețelele de socializare. Nu înseamnă că toate acestea n-ar trebui să existe; din punctul de vedere al poruncii I a Decalogului adaptat la viața de azi, idolatria înseamnă orientarea în întregime a vieții după unele din cele enumerate mai sus, acestea devenind uneori lucruri fără de care nu poți trăi.

Alte forme de idolatrie răspândite azi sunt sfaturile vrăjitoarelor de ocazie, superstițiile sau chiar horoscopul. Un creștin care are încredere că numai Dumnezeu îi călăuzește viața n-are nevoie să încerce să-și ghicească viitorul sau să-și influențeze soarta recurgând la metode oculte.

b) Sfințenia numelui lui Dumnezeu

Porunca „Să nu iei numele Domnului Dumnezeului tău în zadar" atrage atenția asupra folosirii abuzive a numelui divin, de pildă în înjurături și insulte sau pentru a da mai multă greutate unor afirmații. De asemenea, este condamnată și recurgerea la numele lui Dumnezeu pentru a justifica atrocități săvârșite împotriva unor persoane sau chiar a unor popoare întregi.

Aceeași poruncă amintește și că, de vreme ce numele Domnului este sfânt, la fel este și numele fiecărui creștin care

se botează în numele lui, idee care se reflectă, în mod normal, în modul de a alege numele copiilor.

c) Ziua de odihnă

Porunca Decalogului vorbea de respectarea sabatului (sâmbăta), zi dedicată cultului și odihnei. Creștinismul a preluat ideea zilei dedicate cultului și odihnei, dar a transferat-o duminica, fiindcă Isus Cristos a înviat într-o zi de duminică, deci e firesc ca această zi din săptămână să fie socotită cea mai importantă pentru creștini. O arată și denumirea, fiindcă „duminică" vine din latinescul *[dies] dominica*, „ziua domnească", „ziua Domnului". Nu toți creștinii respectă această adaptare. Biserica Adventistă de Ziua a Șaptea consideră că și pentru creștini ziua de cult și de repaus este sâmbăta, așa cum prevede Vechiul Testament.

În cultura religioasă românească, de zilele de duminică sunt legate diferite tabuuri populare: să nu calci, să nu speli, să nu tai lemne sau să lucrezi în grădină. În schimb, nu se consideră o încălcare a poruncii munca la serviciu sau încheierea de afaceri. De fapt, păstrând spiritul poruncii și adaptându-i obiectul la viața de azi, importantă ar fi deconectarea de activitatea din timpul săptămânii pentru a petrece o zi altfel. Chiar dacă cineva lucrează la birou, iar în Biblie nu scrie că în ziua de odihnă n-ai voie să lucrezi la calculator, adaptând ideea reiese că, dacă pentru cineva munca înseamnă efort intelectual și comunicare, de la această activitate ar trebui să se întrerupă (chiar dacă nu e vorba de o muncă fizică), iar dacă, în schimb, lucrul în grădină e o ocazie de a se simți bine acasă cu cei dragi, acesta poate fi un mod de a respecta ziua de odihnă.

d) Respectul față de părinți

Porunca „cinstește pe tatăl tău și pe mama ta" se înțelege și în sens mai larg, ca respect față de familie. Într-o societate inspirată de valorile creștine se creează un cadru în care familiile se pot dezvolta cât mai bine: un sistem de sănătate bine pus la punct, învățământ bun pentru copii și tineri, posibilități de sport și recreere, o legislație a muncii care să lase timp salariaților pentru propriile familii, pensii și facilități pentru vârstnici care să le asigure un trai decent.

e) Uciderea

Porunca „să nu ucizi" se referă în primul rând la crimă. Din punctul de vedere al moralei creștine, omorul voluntar e un păcat grav, dar și avortul, eutanasia și sinuciderea. Omorul în legitimă apărare este însă acceptabil din punct de vedere moral.

Obiectul acestei porunci se poate extinde, de exemplu, și la respectul față de viață în general și față de sufletul celorlalți. A determina pe cineva să săvârșească un rău e o faptă care poate fi văzută ca ucidere sufletească. Porunca se referă și la grija față de sănătatea proprie (evitându-se abuzurile care ar putea să o pună în pericol), dar și la responsabilitatea autorităților față de sănătatea cetățenilor. De pildă, un sistem de sănătate defectuos înseamnă încălcarea poruncii „să nu ucizi" din partea celor răspunzători de el.

Despre regulile de circulație, Decalogul biblic nu spune nimic, dar acesta cere ca oamenii să aibă grijă de viața lor și a altora. Nerespectarea regulilor de circulație pune în pericol viața proprie și a celor din jur, deci e o încălcare indirectă a acestei porunci. În România mor anual circa 2.000 de oameni

în accidente de circulație, așadar traficul rutier face de opt ori mai multe victime decât criminalitatea.[1]

f) Sexul

Porunca din Decalog referitoare la adulter a fost formulată într-o vreme în care femeia era, într-un fel, proprietatea bărbatului, la un loc cu servitorii și cu averea, ceea ce se poate observa și din formularea poruncii referitoare la invidie și poftă: „Să nu poftești casa aproapelui tău; să nu poftești femeia aproapelui tău, nici slujitorul lui, nici slujnica lui, nici boul, nici măgarul lui și nimic din ce este al aproapelui tău" (Exod 20, 17). Din moment ce se interzicea însușirea bunurilor altuia și chiar dorința de a le avea, aici intra și soția cuiva. Însă este evident că porunca nu-i vizează doar pe bărbații care ar dori soția altui bărbat, ea fiind înțeleasă în general, atât pentru bărbați, cât și pentru femei.

La începuturile creștinismului, adulterul, împreună cu apostazia (renunțarea la credință, de obicei din cauza prigoanelor) și cu omorul voluntar, era unul dintre păcatele care duceau la excluderea credincioșilor de la împărtășanie. Păcătoșii puteau fi reprimiți după câțiva ani de pocăință publică, ceea ce presupunea post continuu, rugăciune mai asiduă și diferite umiliri, cum ar fi așteptarea la ușa bisericii în îmbrăcăminte din sac și cu cenușă în cap.

Pe de o parte, Isus Cristos a fost categoric și exigent în privința principiilor călăuzitoare ale vieții sexuale, spunând

1. Statistici pe site-ul Poliției: https://www.politiaromana.ro/ro/structura-politiei-romane/unitati-centrale/directia-rutiera/statistici, accesat la 25.3.2019. V. și mai sus, p. 166.

că nu numai adulterul efectiv este greșit, ci chiar și fantasmele erotice; în plus, a condamnat și divorțul:

> Ați auzit că s-a zis: „Să nu săvârșești adulter". Eu însă vă spun: oricine privește o femeie dorind-o a și săvârșit adulter cu ea în inima sa. [...] S-a zis și „Cine-și va lăsa femeia, să-i dea un înscris de despărțire". Eu însă vă spun că oricine lasă pe femeia sa, doar dacă nu trăiește nelegitim cu ea, o împinge să săvârșească adulter și cel care se căsătorește cu cea lăsată săvârșește adulter (Matei 5, 27–32).

Pe de altă parte, chiar dacă în Vechiul Testament adulterul se pedepsea cu moartea (Levitic 20, 10; Deuteronom 22, 22), Isus Cristos s-a arătat mai degrabă înțelegător în privința sancțiunilor pentru păcatele săvârșite din slăbiciune omenească. În Evanghelia după Ioan putem citi un episod legat de această temă:

> Cărturarii și fariseii aduc pe o femeie prinsă în adulter și, punând-o în mijloc, îi spun:
>
> — Învățătorule, femeia aceasta a fost prinsă asupra faptului de adulter. Iar în Lege, Moise ne-a poruncit ca pe unele ca acestea să le omorâm cu pietre. Așadar, Tu ce zici?
>
> Ei spuneau acestea ca să-l pună la încercare și să aibă de ce să-l învinuiască.
>
> Dar Isus, aplecându-se, scria cu degetul pe pământ. Cum ei stăruiau să-l întrebe, s-a îndreptat și le-a spus:
>
> — Cine e fără păcat între voi să arunce primul asupra ei cu piatra.
>
> Și, din nou aplecându-se, scria pe pământ. Iar ei, auzind, au plecat unul câte unul, începând cu cei mai bătrâni. Și El a rămas singur cu femeia, care era în mijloc. Îndreptându-se, Isus i-a zis:
>
> — Femeie, unde sunt cei ce te învinuiau? Nu te-a osândit nimeni?
>
> Ea a spus:
>
> — Nimeni, Doamne.

Isus i-a zis:
— Nici Eu nu te osândesc. Mergi și de acum nu mai păcătui!
(Ioan 8, 3–11)

Acest episod impresionant ilustrează bine felul în care vedea etica Isus Cristos. Auzind acuzațiile, „scria cu degetul pe pământ": e gestul cuiva detașat de fleacurile pe care le aude. Mai grav era ce făceau cărturarii și fariseii, fiindcă mai întâi voiau să-l pună pe El în încurcătură: știindu-se că Isus predică iubirea și toleranța, ar fi fost de așteptat să îndemne la iertarea femeii, dar atunci s-ar fi dovedit că încalcă Legea Vechiului Testament, care cerea condamnarea ei la moarte. Apoi acuzau o femeie de lucruri pe care probabil le făceau ei înșiși, doar că nu fuseseră prinși. Soluția pe care a găsit-o Isus – „Cine e fără păcat să arunce primul cu piatra" – îl scoate din încurcătură și, în același timp, arată că e imoral să acuzi pe alții, cerând o pedeapsă aspră, atunci când tu însuți te-ai purtat într-un mod asemănător.

g) Furtul

Porunca „să nu furi" înseamnă, evident, în primul rând interzicerea însușirii bunurilor altuia fără acordul acestuia, extinzându-se însă și la multe alte aspecte ale vieții. Principiul de bază este aici Crearea lumii de către Dumnezeu, care a încredințat-o, cu toate plantele, animalele și bunurile, omului, ca să o administreze cum se cuvine; de aceea, și distrugerea naturii poate fi o formă de furt. Omiterea ajutorării săracilor a fost uneori echivalată și ea cu furtul în scrierile marilor teologi din primele veacuri ale creștinismului, care argumentau pornind de la o vorbă celebră a lui Isus Cristos: „în dar ați primit, în dar să dați" (Matei 10, 8).

Un furt foarte ușor trecut cu vederea în România este cel intelectual, în particular plagiatul, adică folosirea ideilor altora fără a indica acest lucru, ci prezentându-le ca rezultat al muncii proprii. E o situație similară cu cea a unui muncitor care pierde timpul în fabrică, iar apoi își însușește piesele lucrate de un coleg ca să-și ponteze activitatea sau cu cea a unui participant la un concurs de artă, care-și înlocuiește sculptura mediocră cu cea a unui coleg mai talentat, ca să câștige un premiu și să pară un artist de excepție.

h) Mărturia mincinoasă

Porunca „Să nu mărturisești strâmb împotriva aproapelui tău" interzice, în primul rând, mărturia mincinoasă, dar și stricarea reputației altora, prin bârfe și calomnii sau chiar prin divulgarea unor secrete fără a exista vreun motiv important care să facă absolut necesară dezvăluirea acestora. Viceversa, lingușirea celor care se comportă rău, pentru a-i atrage ca prieteni, încalcă, de asemenea, această poruncă, pentru că-i încurajează pe cei linguși să persiste în purtarea lor rea. Propaganda mincinoasă, care răspândește informații false sau incomplete prin mass-media, este și ea o încălcare a acestui precept, iar situația este și mai gravă dacă astfel se dorește inducerea în eroare a oamenilor atunci când votează.

Isus Cristos a adus această poruncă la un alt nivel, comentând-o astfel:

> Ați auzit că s-a zis celor din vechime: „Să nu juri strâmb, ci să-ți ții jurămintele înaintea Domnului". Eu însă vă spun: Să nu jurați defel [...]. Ci cuvântul vostru să fie ce e da, da; și ce e nu, nu. Ce e mai mult decât acestea de la cel rău este (Matei 5, 33–37).

Cu alte cuvinte, dacă oamenii ar fi întotdeauna sinceri, ce rost ar avea jurământul? Altfel, ar însemna că, dacă nu te afli sub jurământ, poți spune câte minciuni vrei. Ideal ar fi ca atunci când cineva spune „da" să însemne chiar „da", iar când spune „nu" să însemne „nu" cu adevărat.

i) Invidia

Ultima poruncă a Decalogului, „să nu poftești nimic din ce este al aproapelui tău", dezaprobă invidia, numită uneori viciu capital, fiindcă nu este doar un rău în sine, ci dă naștere și altor păcate și vicii. Are în comun această însușire cu trufia, avariția, mânia, necurăția, lăcomia și lenea. Cu alte cuvinte, împins de invidie, omul poate face alte fapte rele, de pildă furt, distrugere, defăimare...

Isus Cristos însă recomandă ca oamenii nu numai să nu-i invidieze pe cei care au mai mult decât ei, ci nici măcar să nu-și facă griji pentru cele materiale:

> Nu vă îngrijiți pentru viața voastră ce veți mânca sau ce veți bea, nici pentru trupul vostru cu ce vă veți îmbrăca. Oare nu este viața mai mult decât hrana și trupul mai mult decât îmbrăcămintea? Priviți la păsările cerului, că nu seamănă, nici nu seceră, nici nu adună în hambare și Tatăl vostru ceresc le hrănește. Oare nu sunteți voi cu mult mai presus decât ele? (Matei 6, 25–26).

3. Care sunt cele mai mari păcate?

Decalogul, prezentat mai sus, era axat pe condamnarea unor păcate. În mod firesc poate apărea întrebarea dacă unele sunt mai mari decât altele. Dacă da, care sunt cele mai grave?

Pentru a răspunde la întrebare, aș urmări în Evanghelie ce îl supăra cel mai tare pe Isus Cristos și, de asemenea, ce îi nemulțumea pe adversarii lui.

a) Corupția

Am asistat odată la o discuție între niște teologi care pregăteau o carte de comentarii biblice. Cineva a remarcat că, deși întregul volum e scris pe un ton senin, acolo unde se vorbește de homosexualitate aceasta era combătută vehement pe mai multe pagini. Obiecția adusă arăta că tonul distonează față de ansamblu, dar susținătorii capitolului respectiv insistau să rămână astfel, fiindcă îl considerau de actualitate: se apropia referendumul legat de familia tradițională. Atunci, unul dintre participanți a întrebat:

— Bine, bine, dar de ce nu luați atitudine fermă și față de alte păcate de actualitate, cum ar fi, de pildă, corupția?

— Pentru că în Biblie nu scrie nimic despre corupție! a fost răspunsul surprinzător, mai ales că venea din partea unui profesor de exegeză biblică.

Așa să fie oare? De fapt, în Biblie, corupția este deseori condamnată, ce-i drept, nu neapărat sub acest nume.

Fiul lui Dumnezeu, Mântuitorul omenirii, care a făcut numai bine și i-a învățat pe oameni cum pot fi cu adevărat fericiți, a fost prins și omorât din cauza corupției: unul dintre apostoli, Iuda Iscarioteanul, a luat mită de la mai-marii preoților ca să le spună unde-l pot găsi pe Învățătorul (Matei 26, 14–16; Marcu 14, 10–11; Luca 22, 3–6). Așadar, chiar și în Evanghelie, corupția ucide.

S-ar putea deci spune că cel mai mare păcat despre care vorbește Evanghelia este corupția.

b) Religia ca afacere

Isus Cristos a criticat multe aspecte ale modului în care era trăită religia de către contemporanii săi, dar o singură dată s-a supărat atât de tare, încât a reacționat violent:

> [Isus], intrând în Templu, a început să-i alunge pe cei care vindeau și cumpărau în Templu, a răsturnat mesele zarafilor și scaunele vânzătorilor de porumbei; și nu le îngăduia să care nimic prin Templu. Și îi învăța și le spunea: „Nu este oare scris: «Casa mea se va numi casă de rugăciune pentru toate popoarele»? Dar voi ați făcut-o peșteră de tâlhari!" Și au auzit arhiereii și cărturarii și căutau cum să-l dea pieirii; dar se temeau de El pentru că toată mulțimea era uimită de învățătura lui (Marcu 11, 15–18).

Cu alte cuvinte, Isus i-a dat afară din templu pe cei care transformă religia într-o afacere. Episodul apare în toate cele patru Evanghelii, iar în Evanghelia după Ioan se spune chiar că i-a gonit cu biciul (Ioan 2, 15). În templu se vindeau animale și păsări pentru credincioșii care voiau să aducă jertfe; zarafii aveau tarabele tot acolo, deoarece contribuția anuală a credincioșilor la templu, de jumătate de siclu (șekel) de argint, putea fi plătită numai în monede bătute la Tyr, o cetate cu existență milenară din sudul Libanului de azi. De aceea, evreii veniți de pe toate meleagurile treceau mai întâi pe la „casa de schimb valutar" ca să-și poată îndeplini obligațiile. Se pare că această monedă era singura acceptată, fiindcă avea 95 % argint, așadar era mai pură decât cele romane. Ciudat este însă că se accepta plata în monede cu chipul zeului Baal în templul unei religii ce respingea categoric politeismul.

Vânzătorii și zarafii din templu își exploatau poziția de monopol asupra acestor activități și scoteau profituri imense pe spinarea credincioșilor care, dacă nu apelau la ei, nu-și

puteau îndeplini datoria religioasă. Se înțelege, așadar, de ce, aflând despre acest incident, „arhiereii și cărturarii căutau cum să-l dea pieirii" pe Isus. Într-adevăr, după numai o săptămână, lui Isus i s-a înscenat procesul care i-a atras moartea. De ce n-au intervenit imediat gărzile templului, care vegheau la menținerea ordinii, se poate explica prin ceea ce se spune la sfârșitul pasajului: „[preoții] se temeau de El pentru că toată mulțimea era uimită de învățătura lui". E posibil ca Isus să fi intrat în templu însoțit de numeroși ucenici sau doar „fani" care-i aprobau cuvintele și purtarea.

Din păcate, și o biserică creștină poate deveni „peșteră de tâlhari", așa cum denunța Isus Cristos situația de la templu. Să ne gândim numai că, și astăzi, multe locuri de pelerinaj creștine, chiar celebre în toată lumea, sunt parazitate de adevărate afaceri care funcționează la limita legii. Dar în primul rând e imoral să speculezi disperarea unor oameni grav bolnavi, amăgindu-i că poate se vor vindeca printr-un pelerinaj într-un anumit loc, organizat exclusiv de o anumită agenție de pelerinaje…

c) Orgoliul și interesul personal

Păcatul poate fi definit ca dușmănie față de Dumnezeu. Așadar, ce i-a deranjat pe adversarii lui Isus Cristos, Fiul lui Dumnezeu, în Evanghelie ne dă alte indicii despre păcatele cele mai condamnabile. Adversarii lui Isus, cu care intra mereu în dispută, în Evanghelie sunt „arhiereii" („mai-marii preoților"), „fariseii" și „cărturarii", așadar conducătorii religioși și teologii. În mod paradoxal, religia oficială îi împiedica pe oameni să ajungă cu adevărat la Dumnezeu; cam așa s-ar putea rezuma numeroasele critici din partea lui Isus pe această temă.

Isus Cristos le-a arătat oamenilor că pot fi liberi de unele precepte religioase, mai ales față de cele rituale. De pildă, ucenicii lui rupeau spice de grâu sâmbăta, fiindcă le era foame, iar fariseii îi criticau, pentru că sâmbăta nu era voie să se culeagă roadele câmpului, și, în general, nu era permisă nici o muncă. El însă a răspuns: „N-ați citit ce a făcut David când au flămânzit el și însoțitorii lui, cum a intrat în casa lui Dumnezeu și au mâncat pâinile punerii înainte, pe care nu era îngăduit să le mănânce nici el, nici însoțitorii lui, ci numai preoții?" (Matei 11, 1–5). În alte împrejurări, când a vindecat oameni în zile de sâmbătă, Isus a fost din nou criticat; argumentul lui era că „sâmbăta a fost făcută pentru om, și nu omul pentru sâmbătă" (Marcu 2, 27). Cu alte cuvinte, preceptele religioase sunt menite să-l ajute pe om să ajungă la Dumnezeu și să fie fericit; dacă devin o povară, astfel încât nu mai poți face nimic din cauza lor, nici măcar fapte bune, ele nu-și mai ating scopul, ci devin doar un stres inutil pentru credincioși, sau sunt chiar dăunătoare.

Cum Isus cunoștea Biblia perfect, preoții și teologii nu-l puteau pune în încurcătură. De pildă, când a fost acuzat că se așază pe același plan cu Dumnezeu, spunându-și „Fiul lui Dumnezeu", a citat Psalmul 82/81, 6, care spune „Eu am zis: «Dumnezei sunteți și fii ai Celui Preaînalt cu toții»". De ce atunci să nu poată fi numit chiar El astfel?

După astfel de ciocniri, în Evanghelii se adaugă mereu că adversarii săi în disputele teologice căutau să-l omoare. Era ca și când ar fi gândit că „vine un neica-nimeni, dintr-un sat unde nu s-a văzut vreodată un profet, să ne învețe pe noi meserie!". Desigur, profesioniștii religiei n-aveau nici un interes ca practicile religioase să devină simple și pe înțelesul tuturor, pentru că atunci credincioșii n-ar mai fi avut nevoie de specialiști care să le explice toate amănuntele.

Teama de a nu-şi pierde autoritatea mai poate fi întâlnită, din păcate, şi astăzi printre specialiştii religioşi.

4. Porunca nouă a iubirii

În tradiţia teologică creştină, calea omului spre Dumnezeu poate fi privită şi explicată în diferite feluri. Potrivit uneia dintre explicaţii, omul ar putea lesne să trăiască în comuniune cu Dumnezeu dacă în calea unei astfel de vieţi n-ar fi atâtea piedici, începând cu păcatul primordial, care a făcut ca omul să nu mai poată intra în paradis. Or, Isus Cristos a adus oamenilor mântuirea, adică posibilitatea ca, prin credinţa în El, acestora să li se ierte păcatul strămoşesc – să se înlăture deci obstacolul – şi să poată fi din nou împreună cu Dumnezeu. Cu toate acestea, credinţa în Isus şi botezul nu duc automat la eliminarea înclinaţiei spre rău a oamenilor, iar aceştia pot face, în continuare, lucruri care-i îndepărtează de viaţa divină. În acest sens, Decalogul poate fi văzut şi ca o listă de control cu ajutorul căreia un om poate verifica dacă se află pe drumul corect din punct de vedere moral.

Etica bazată pe Decalog duce, până la urmă, la un gen de cazuistică a păcatelor: călăuzindu-se după aceasta, un om, dacă doreşte să fie cu conştiinţa împăcată, ar trebui să cerceteze în detaliu dacă fiecare gând al său, fiecare vorbă, faptă sau chiar fiecare omisiune este în acord perfect cu Cele Zece Porunci şi cu învăţătura morală dezvoltată pe baza acestora. Examinarea conştiinţei este, ce-i drept, o verificare necesară a modului în care cineva trăieşte morala creştină. Totuşi, unii creştini despică atât de mult firul în patru, încât împing la extrem cercetarea cugetului lor, ca şi cum ar fi co-dependenţi de o divinitate narcisistă. Relaţia dintre Dumnezeu şi om este trăită atunci de aceşti credincioşi

într-un mod care seamănă mult cu o relație toxică într-un cuplu, în care unul îl scoate mereu vinovat pe celălalt pentru orice neajuns, caută nod în papură, îi sare țandăra din orice, în timp ce celălalt încearcă să meargă în vârful picioarelor și să fie atent la orice detaliu care ar putea duce la supărare și la ceartă.

Dacă cineva dorește altă cale de a trăi etica creștină poate începe să-și privească viața în ansamblu și să și-o organizeze pornind de la un principiu care să cuprindă totul, astfel încât să nu mai fie nevoie să analizeze, în cazul fiecărui detaliu, dacă acesta se opune vreunei porunci a Decalogului sau nu. Acest principiu care poate lumina și călăuzi întreaga viață este iubirea. Ajungem astfel la un alt mod de a vedea relația lui Dumnezeu cu omul, pe un cu totul alt nivel decât cel al cazuisticii păcatului.

a) O poruncă nouă și totuși veche

Iubirea este des amintită în învățătura lui Isus Cristos; una dintre cele mai cunoscute afirmații este noua poruncă a iubirii: „Poruncă nouă vă dau: să vă iubiți unii pe alții; precum și Eu v-am iubit, așa și voi să vă iubiți unii pe alții" (Ioan 13, 34). La prima vedere, pare că Isus o numește „poruncă nouă" pentru că e de alt gen decât acele porunci morale care interzic anumite fapte sau obligă la îndeplinirea altora. Ne-am putea gândi că, iată, aici e vorba, ce-i drept, de o poruncă, dar care poruncește ceva plăcut: iubirea, pe care orice om o caută. Ce poruncă ar fi mai simplu de îndeplinit decât una care le cere oamenilor să facă ceva ce ei oricum își doresc?

Dar porunca iubirii nu e atât de nouă, ci astfel de porunci au fost date deja în Vechiul Testament, iar Isus Cristos

le citează atunci când un cărturar îl întreabă care este cea mai importantă poruncă din Lege:

> „Să iubești pe Domnul Dumnezeul tău din toată inima ta și din tot sufletul tău și din tot cugetul tău." Aceasta e cea mai mare și cea dintâi poruncă. Iar a doua este asemenea acesteia: „Să-l iubești pe aproapele tău ca pe tine însuți. De aceste două porunci atârnă toată Legea și Profeții" (Matei 22, 37–40, care citează din Deuteronom 6, 5 și Levitic 19, 18).

Care e atunci noutatea acestei porunci? Un răspuns ar putea fi cel că iubirii omului i se propune drept model iubirea lui Isus Cristos față de oameni: „precum și Eu v-am iubit, așa și voi să vă iubiți unii pe alții" (Ioan 13, 34), o iubire care a ajuns până la sacrificiul de sine. Cu alte cuvinte, un bun creștin ar trebui să fie în stare de același fel de iubire care l-a îndemnat pe Cristos să moară pe cruce pentru binele oamenilor. Este, evident, o exigență extrem de înaltă, iar în continuare sunt prezentate întrebări suplimentare, cu posibile răspunsuri, care ar putea ajuta la înțelegerea acestei teme.

b) Cum i se poate porunci cuiva să iubească?

Pe lângă cele spuse mai sus, prima întrebare este dacă iubirea poate fi poruncită. Poate cineva să iubească din îndatorirea de a respecta un precept moral? Zicala „dragoste cu de-a sila nu se poate" arată că acest sentiment apare independent de voința oamenilor implicați. Iubirea creștină a devenit chiar tema primei enciclice publicate de papa Benedict XVI (2005–2013), și anume *Deus caritas est* („Dumnezeu este iubire", 25 decembrie 2005). Scrierea abordează și întrebarea de mai sus, iar papa remarcă în primul rând că, de vreme ce Dumnezeu l-a iubit cel dintâi pe om, cerința

ca omul să-l iubească și el nu mai e (doar) o poruncă, ci un răspuns la iubirea oferită (nr. 1; 14; 16–17).[1]

În continuare, fostul suveran pontif reamintește că relația credinciosului cu Dumnezeu e în strânsă legătură cu cea față de semeni: fără o legătură cu Dumnezeu, omul nu poate vedea în aproapele său chipul divin după care a fost creat acesta și, invers, un om evlavios, pe care l-ar interesa doar îndatoririle religioase, fără să acorde atenție semenilor săi, ar ajunge să-și usuce legătura cu Dumnezeu (nr. 18). În schimb, atunci când cele două iubiri, cea față de Dumnezeu și cea față de aproapele, sunt nedespărțite, iubirea omului față de semenii săi se hrănește din cea divină, iar slujirea celorlalți îl face pe om să înțeleagă binefacerile dumnezeiești; în acest fel, „nu se mai pune problema unei «porunci» care ne prescrie din afară ceva imposibil, ci, dimpotrivă, este vorba de o experiență a iubirii, dăruită din interior" (*ibid.*). În plus, iubirea de care vorbește Isus Cristos nu e doar sentiment, ci acesta din urmă reprezintă numai o fază inițială, în timp ce iubirea desăvârșită implică un proces de maturizare, care nu se încheie niciodată. În acesta se angajează voința omului, căreia i se poate adresa o cerință sau o poruncă, și anume cea de a corespunde voinței lui Dumnezeu (nr. 17).

Totuși, dacă așa stau lucrurile, rămâne să ne întrebăm de ce vorbește Isus Cristos de o „poruncă" în acest caz.

c) Erōs *și* agapē

Papa Benedict XVI, în enciclica amintită mai sus, e de părere că *erōs*-ul, iubirea omenească, și *agapē*, iubirea divină, sunt de același gen, așa încât *erōs*-ul, prin purificare, se poate

1. Ediție on-line în românește: https://www.magisteriu.ro/deus-caritas-est-2005/, accesată la 14.08.2019.

înnobila și contopi cu *agapē*. Dar există și o altă soluție la problema amintită mai sus, și anume cea în care *agapē* e socotită de un cu totul alt gen decât *erōs*-ul.

Un celebru teolog suedez, episcopul evanghelic luteran Anders Nygren (1890–1978), a scris o carte clasică pe tema lui *Erōs și agapē*, iubirea omenească și cea dumnezeiască.[1] Ceea ce deosebește *erōs*-ul de *agapē* este egoismul: omul, chiar dacă-l iubește pe Dumnezeu cu o iubire nobilă și sublimată – *erōs*-ul „ceresc", așa cum este numit la Platon –, rămâne totuși marcat de egoismul dorinței ca *el* să fie fericit, ca *el* să ajungă în comuniune cu Dumnezeu și să trăiască în viața veșnică.

Însă iubirea arătată de Dumnezeu oamenilor este de un cu totul alt gen decât cea omenească: e lipsită de orice motivație și nu așteaptă nimic în schimb. De fapt, Dumnezeu n-are nevoie de nimic de la oameni și nici nu se poate aștepta ca omul să-i răspundă pe măsură. Pe lângă aceasta, Dumnezeu i-a iubit pe oameni pe când aceștia erau păcătoși și de aceea l-a trimis pe Fiul său ca să-i mântuiască de păcate. Mai mult, în timp ce iubirea omenească găsește o valoare în obiectul iubit și de aceea îl dorește, iubirea dumnezeiască dă ea valoare omului pe care-l iubește, care altminteri era păcătos.

Din acest punct de vedere, omul poate fi părtaș la *agapē* doar dacă devine un făgaș al transmiterii acesteia de la Dumnezeu către semeni, fiindcă de la omul însuși nu poate izvorî decât o iubire egocentrică. Într-un fel, rezultatul lui Nygren coincide cu cel al papei Benedict, dar punctele de plecare și explicațiile sunt diferite. Rămân totuși unele întrebări nerezolvate, cum ar fi cea dacă omul e un simplu făgaș pasiv, prin

1. Anders Nygren, *Eros și agape: Prefaceri ale iubirii creștine*, trad. de Wilhelm Tauwinkl, Humanitas, București, 2019.

care doar poate trece iubirea divină către alți oameni, sau dacă poate chiar el să contribuie la această transmitere.

d) Ce a fost mai întâi: oul sau găina?

Dacă iubirea omului față de semenii săi e un răspuns la iubirea lui Dumnezeu față de om, ce se întâmplă dacă anumitor oameni nu li se oferă această iubire? E o situație similară cu cea a credinței: ea e un dar divin, care se acordă unora, iar altora nu. Știind că omul se mântuie prin credință, ce vină poate avea un om care nu se mântuie pentru simplul motiv că n-a primit darul credinței? În plus, mai există și o întreagă discuție despre răspunsul omului, așadar despre acceptarea darului credinței și voința de a trăi în conformitate cu aceasta. Unii teologi accentuează atât de mult rolul omului, încât pare că totul depinde numai de el în relația lui cu Dumnezeu; extrema cealaltă insistă asupra faptului că și puterea de a accepta darul credinței sau al iubirii divine este oferită în ultimă instanță tot de Dumnezeu, pentru că omul nu e capabil să o facă prin forțele proprii. Dar atunci, totul se reduce la predestinare, iar omul nu-și poate influența soarta.

Pe această temă s-au scris tomuri întregi, însă nici un teolog n-a putut găsi o soluție. Problema e similară cu întrebarea despre ce a fost mai întâi: oul sau găina? În cazul de față nu se poate ști dacă Dumnezeu îi oferă omului iubirea sa, dar apoi și puterea de a răspunde la ea, sau dacă Dumnezeu își oferă iubirea, iar omul trebuie să dorească mai întâi el să poată răspunde și abia atunci să primească forța de a o face, tot de la Dumnezeu.

VI. RUGĂCIUNEA

„Dacă-i vorbești lui Dumnezeu, te rogi; dacă Dumnezeu îți vorbește, suferi de schizofrenie."[1]

Mottoul e amuzant, desigur; totuși, în creștinism se socotește că omul poate vorbi cu Dumnezeu, primind și răspunsuri, fără să fie nebun. Biblia prezintă deseori mesajele venite de la Dumnezeu sub formă de vise și viziuni. Din punct de vedere psihologic, visele sunt importante pentru că dau indicii despre personalitatea profundă a omului; poate că de aceea Dumnezeu, dacă vrea să-i transmită ceva omului, o face prin vise, adică în adâncul sufletului lui.[2]

Prin rugăciune, în general, se înțelege actul liber al omului de a i se adresa lui Dumnezeu pentru a-i cere ceva.[3] În toate religiile lumii se întâlnesc felurite tipuri de rugăciune, iar tradiția creștină este și ea bogată în diferite astfel de forme, care vor fi amintite mai jos, după câteva considerații preliminare.

---

1. Thomas Szasz, *Schizophrenia: The Sacred Symbol of Psychiatry*, Oxford University Press, Oxford, 1979, p. 101.

2. De această părere este Augustin George, „Vise", în *Vocabular de teologie biblică*, Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București, 2001, p. 777. Mai multe pe această temă *ibid.*

3. A se vedea însă și mai jos, subcapitolul 3, „Ce să ceri în rugăciune?". Pentru o tratare exhaustivă a temei rugăciunii în tradiția creștină și în religiile care au influențat-o, *cf.* René Lebrun, „Prière", în Marcel Viller, Charles Baumgartner, André Rayez (ed.), *Dictionnaire de spiritualité: ascétique et mystique, doctrine et histoire*, Beauchesne, Paris, 1932–1995, vol. 12 (1993), col. 2196 și urm.

1. Câteva anecdote despre rugăciune

Mesajele de la Dumnezeu de cele mai multe ori nu vin sub forma unor vise și nici a unor voci inexplicabile auzite în cap, ceea ce, în anumite condiții, ar putea sugera probleme psihice. De obicei se întâmplă ca în anecdota cu preotul din cale-afară de credincios în timpul unei inundații.

Apa creștea în satul preotului respectiv, iar la un moment dat a trecut pe lângă biserică un tractor în care se înghesuiseră câțiva enoriași ca să scape de inundații. I-au făcut loc și preotului. Acesta a refuzat:

— Luați-i pe alții! Eu mă rog neîncetat să mă salveze Dumnezeu!

Fiindcă apa tot creștea, preotul s-a urcat pe acoperișul bisericii. A trecut o barcă, iar oamenii din ea l-au chemat și ei. Preotul a refuzat din nou, din același motiv. În cele din urmă, apa era atât de mare, încât a trebuit să se urce în vârful clopotniței. De data asta s-a apropiat un elicopter de salvare, dar preotul o ținea pe a lui, că Dumnezeu îi va asculta rugăciunea stăruitoare și-l va salva.

Apa a depășit biserica, iar preotul s-a înecat. Întâlnindu-se cu Dumnezeu pe lumea cealaltă, preotul l-a întrebat:

— Doamne, de ce nu mi-ai ascultat rugăciunea? Te-am slujit cu credință și am avut încredere că mă vei salva!

— Ți-am ascultat rugăciunea și ți-am trimis un tractor, o barcă și un elicopter, dar n-ai vrut să mă asculți! i-a răspuns Dumnezeu.

Tâlcul acestei anecdote este că mesajele de la Dumnezeu, inclusiv ca răspuns la rugăciune, de cele mai multe ori vin prin alți oameni.

O altă anecdotă ecleziastică vorbește despre modul în care sunt uneori îndeplinite rugăciunile:

Un om de afaceri evlavios i se ruga în biserică, într-o zi de marți, Sfântului Anton de Padova:

— Sfinte Antoane, afacerea mea e în mare pericol. Fă-mă să găsesc cât mai repede un milion de euro, că altfel totul se duce de râpă, tot ce am construit până acum.

Lângă el se ruga un om sărman:

— Sfinte Antoane, fă-mă să câștig 100 de lei, să duc de mâncare la copii…

Celălalt insista însă: „Sfinte Antoane, un milion de euro, am mare nevoie…", fiind întrerupt mereu de omul sărac, „Numai 100 de lei, Sfinte Antoane…".

La un moment dat, exasperat, omul de afaceri îi spune celui de lângă el:

— Omule, poftim 100 de lei și lasă-l pe Sfântul Anton să se concentreze!

Și, în sfârșit, o a treia, despre legătura dintre fapte și rugăciune.

Un om cu o familie numeroasă, ajuns într-o situație disperată, se ruga neîncetat, zi și noapte, să câștige neapărat la loz în plic. O ținea tot așa, zile întregi, din ce în ce mai intens: să câștige la loz în plic. Așa că, într-o noapte, i s-a arătat un înger în vis, care i-a spus:

— Te-ai rugat bine; Dumnezeu o să-ți asculte rugăciunea. Ți-ar fi ascultat-o încă din prima zi, dar trebuie să faci şi tu ceva.

— Fac orice, spune-mi numai, a zis omul.

— Păi, cumpără-ți un loz!

Ultima anecdotă de mai sus exprimă un principiu formulat și de un sfânt cunoscut drept „contemplativ în acțiune", Ignațiu de Loyola (1491–1556). El a arătat că un bun creștin

îmbină munca și rugăciunea astfel încât acționează ca și cum totul ar depinde numai de el și se roagă ca și cum totul ar depinde numai de Dumnezeu.

2. Dumnezeu poate fi mituit?

Cu prilejul unor evenimente religioase, publicul e întrebat uneori de reporteri pentru ce se roagă, iar de obicei răspunsurile sună cam așa: „Pentru sănătate, pentru spor în casă, pentru ca băiatul nostru să-și găsească un loc de muncă mai bun…"

Dar ce sens are oare rugăciunea pentru un loc de muncă mai bun? Cel care rostește o astfel de rugăciune egoistă speră că, dacă a aprins o lumânare în cinstea lui, Dumnezeu îi va oferi lui ce și-a dorit, și nu altcuiva, care poate e mai bine pregătit sau are mai mare nevoie. A face acest lucru echivalează cu încercarea de mituire a lui Dumnezeu, ca și cum El, o Ființă desăvârșită, ar putea fi manipulat sau corupt, luând partea cuiva în detrimentul altora.

3. Ce să ceri în rugăciune?

Atunci de ce să te mai rogi? Din punct de vedere creștin, rugăciunea e în primul rând un mod – printre altele – de a păstra o relație personală cu Dumnezeu și doar în al doilea rând un mod de a-i cere ceva lui Dumnezeu. Când ucenicii l-au întrebat pe Isus Cristos cum să se roage, acesta le-a spus: „Știe Tatăl vostru de ce aveți nevoie mai înainte ca să-i cereți voi" (Evanghelia după Matei 6, 8). Dacă Dumnezeu e atotștiutor, este evident că știe ce are nevoie fiecare, fără să fie

nevoie să i se ceară, și se poate pune întrebarea rostului unei rugăciuni de cerere. Dumnezeu este veșnic, deci și planul său cu omenirea și cu fiecare om în parte este veșnic. Cum se poate gândi cineva că prin propria rugăciune îl va putea face pe Dumnezeu să se răzgândească, să-și schimbe planul veșnic? Aceste întrebări i-au frământat și pe creștinii de la începuturile Bisericii. Un răspuns interesant este cel al lui Grigore cel Mare (540–604), care spunea că și cererile credincioșilor sunt incluse în planul veșnic al lui Dumnezeu.[1] Cu alte cuvinte, are sens ca oamenii să ceară ceva în rugăciune, pentru că în planul lui Dumnezeu intră și faptul ca creștinii să primească anumite lucruri *dacă* le cer în rugăciune.

Atunci poate că lui Dumnezeu îi place ca oamenii să cerșească de la El? Nici de așa ceva nu poate fi vorba, fiindcă Dumnezeu, fiind perfect, n-are nevoie de nimic de la oameni, așadar nu ne putem închipui că Dumnezeu așteaptă ca oamenii să se roage pentru ca El să se simtă important ca binefăcător și să-și hrănească orgoliul, arătând că e un mare filantrop. Dumnezeu este mai presus de toate acestea, iar omul e de fapt cel care are nevoie de rugăciune și de efectele ei.

Pe de altă parte, ceea ce-i trebuie fiecăruia nu coincide cu ceea ce-și dorește. În spiritualitatea creștină se spune de multe ori că Dumnezeu dăruiește oamenilor ce au cerut dacă acele lucruri le sunt într-adevăr folositoare pe plan spiritual. Altfel spus, dacă, de exemplu, un creștin se roagă să devină bogat, dar Dumnezeu știe că acel om, văzându-se plin de bani, nu și-ar folosi averea ca să facă bine în jur, ci ar deveni un ticălos, atunci nu-i va asculta rugăciunea, tocmai spre binele lui. E un exemplu împins la extrem, dar care

1. *Dialoguri*, I, VIII.

ilustrează cum explică de obicei teologii de ce unele rugăciuni sunt ascultate, iar altele nu: toate sunt deja scrise în planul veșnic al lui Dumnezeu cu omenirea. Ce-i drept, e greu de explicat cum se împacă acest plan veșnic cu libertatea omului de a-și alege faptele și drumul în viață. Planul lui Dumnezeu cu omenirea s-ar putea asemui cu un fluviu care curge neîncetat într-o direcție, chiar dacă, pe alocuri, din cauza terenului, se formează vârtejuri în care apa curge și în sens invers sau există ochiuri de apă care rămân nemișcate. Toate aceste particularități se schimbă uneori cu timpul, dar nu modifică direcția în care curge fluviul. În acest fel s-ar putea înțelege faptul că Dumnezeu respectă libertatea omului de a-l respinge pe El și planul său, și totuși planul se desfășoară mai departe după voința divină.

Modul de a concepe efectul rugăciunii, așa cum a fost descris mai sus, se poate citi împreună cu afirmațiile lui Isus Cristos despre providența divină, adică despre înțelepciunea lui Dumnezeu care se îngrijește de toate ființele vii și de realitățile materiale din lume în așa fel încât planul său să se înfăptuiască:

> Așadar nu vă faceți griji spunând: „Ce vom mânca?" sau „Ce vom bea?" sau „Cu ce ne vom îmbrăca?", căci toate acestea le caută păgânii; doar știe Tatăl vostru ceresc că aveți nevoie de toate acestea. Căutați mai întâi împărăția și dreptatea lui și toate acestea vi se vor da pe deasupra (Evanghelia după Matei 6, 31–33).

Din spusele lui Isus Cristos – „când vă rugați, nu îndrugați multe" (Matei 6, 7) –, luate împreună cu ideea amintită mai sus (Matei 6, 8), reiese că, în rugăciune, cererile referitoare la bunuri materiale ajung pe planul al doilea. Dacă oamenii se preocupă în primul rând să fie buni creștini – să caute împărăția cerurilor și să răspândească dreptatea lui

Dumnezeu în lume –, cele necesare traiului de zi cu zi vor veni pe deasupra; în plus, pentru cei atrași în primul rând de viața spiritului, celelalte lucruri – cum ar fi mâncarea, băutura și îmbrăcămintea – nu mai contează atât de mult.

Totuși, rugăciunea de cerere, chiar dacă trece pe planul al doilea, are un sens și în creștinism. Cererea de iertare este una dintre cele mai importante, ca premisă pentru alte rugăciuni, așa cum se va vedea mai jos; apoi, orice rugăciune de cerere adresată lui Dumnezeu exprimă conștiința faptului că omul primește totul de la El, care a creat lumea și o menține în existență, îngrijindu-se de ea. Cererea de bunuri materiale se justifică mai ales pentru cei care se află în situații-limită, în care se manifestă cel mai mult încrederea celui care i se roagă lui Dumnezeu. Cei care nu au lipsuri pot spune și ei „pâinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi", care în primul rând se referă la pâinea sufletului, dar, punând accentul pe „pâinea *noastră*", se pot gândi atunci că o astfel de rugăciune îi obligă la solidaritate cu cei nevoiași, care n-au această pâine.

4. Există vreo rețetă pentru rugăciunea perfectă?

Unii creștini se întreabă uneori care carte de rugăciuni este cea mai bună pentru ca rugăciunile să fie ascultate, iar câteodată auzim recomandări referitoare la o anumită rugăciune, care ar fi „mai puternică" și ar avea succes. A vedea lucrurile în acest fel înseamnă însă a lua rugăciunile drept ritualuri magice, care funcționează doar dacă urmează un anumit tipic. Așa par să considere rugăciunea – un fel de vrăjitorie sau poate joc piramidal – și cei care dau diferite

indicații suplimentare: va avea efect, de pildă, numai dacă este rostită de nouă ori pe zi, împărțindu-se zilnic și câte nouă exemplare din textul rugăciunii la diferite persoane. Așadar, dacă rugăciunea e spusă de opt ori sau de zece ori, n-ar avea nici o valoare...

Isus Cristos n-a dat vreo rețetă de rugăciune, fiindcă se adresa unor oameni care erau familiarizați, într-o oarecare măsură, cu acest act religios. El le-a oferit ucenicilor săi, în mai multe rânduri, exemplul său personal, dar a și vorbit despre intenția și conținutul rugăciunii, precum și despre atitudinea potrivită pentru aceasta.

În primul rând, El a criticat rugăciunea rostită în numele altora, pentru bani: „Vai vouă, cărturarilor și fariseilor fățarnici, care mâncați avutul văduvelor și vă prefaceți că vă rugați îndelung; de aceea veți primi mai aspră osândă!" (Matei 23, 14). Nu numai rugăciunea pentru bani poate fi prefăcută, ci și cea în nume propriu, așa cum reiese, de pildă, dintr-o parabolă a lui Isus despre rugăciune:

> Doi oameni s-au suit la Templu să se roage: unul era fariseu și celălalt, vameș. Fariseul, stând drept, se ruga astfel în sinea lui: „Dumnezeule, îți mulțumesc că nu sunt ca ceilalți oameni – hrăpăreți, nedrepți, adulteri, sau chiar ca vameșul acesta. Eu postesc de două ori pe săptămână, dau zeciuială din tot ce câștig". Iar vameșul, stând departe, nu îndrăznea nici ochii să și-i ridice spre cer, ci își bătea pieptul spunând: „Dumnezeule, fii milostiv mie, păcătosului!" Vă spun: acesta s-a coborât îndreptățit la casa lui, iar nu acela. Fiindcă oricine se înalță va fi smerit și oricine se smerește va fi înălțat (Luca 18, 10–14).

Parabola e provocatoare, pentru că fariseii erau oameni evlavioși, cunoșteau Biblia la perfecție și se străduiau să respecte cu sfințenie preceptele religioase. Dacă ar fi spus parabola în

zilele noastre, Isus ar fi vorbit probabil de un preot, călugăr sau teolog. Iată însă că și astfel de persoane, pentru care religia reprezintă centrul vieții, pot fi date exemplu negativ în materie de rugăciune, iar în cuvintele rugăciunii lui se poate observa și de ce. Culmea, exemplu pozitiv de rugăciune este dat un „vameș", mai precis un fel de funcționar al fiscului, care aduna impozitele pentru autoritățile romane de ocupație. Un astfel de om era disprețuit, fiind văzut drept o unealtă a dușmanilor care au cucerit țara, un trădător. Dar Isus nu de asta îl dă exemplu pozitiv, ci fiindcă, în mod paradoxal, el este cel care are atitudinea potrivită pentru rugăciune, nu teologul de lângă el, care se umflă în pene.

Așadar, mai întâi este nevoie de o atitudine corespunzătoare, lipsită cu totul de ipocrizie, după cum subliniază un alt pasaj din Evanghelie: „Când vă rugați, nu fiți ca fățarnicii, cărora le place să se roage stând în picioare prin sinagogi și pe la colțurile ulițelor, ca să se arate oamenilor; adevăr vă spun: ei și-au primit plata" (Matei 6, 5). Cu alte cuvinte, dacă unii credincioși se roagă ca să arate altora cât de evlavioși sunt, au obținut ce au vrut: i-au remarcat oamenii, dar nimic mai mult, adică n-au putut intra realmente în legătură cu Dumnezeu.

Cel mai bine, spune Isus, este ca rugăciunea să fie făcută în taină, și atunci nu mai există pericolul afișării evlaviei: „Când te rogi, intră în odaia ta și, încuind ușa, roagă-te Tatălui tău, care este în ascuns; și Tatăl tău, care vede în ascuns, îți va răsplăti" (Matei 6, 6).

Pe lângă lipsa de prefăcătorie, pentru ca rugăciunea să fie corect făcută, mai e nevoie și ca aceasta să aibă la bază o credință neclintită:

> Dacă ați avea credință și nu v-ați îndoi, [...] chiar de ați spune muntelui acestuia: „Ridică-te și aruncă-te în mare!" se va face. Și toate câte veți cere în rugăciune având credință, veți primi" (Matei 21, 21–22).

În sfârșit, ca premisă pentru rugăciune mai contează și relația cu semenii: „Iar când stați în rugăciune, dacă aveți ceva împotriva cuiva, iertați, pentru ca și Tatăl vostru care este în ceruri să vă ierte greșelile" (Marcu 11, 25). În general, din Evanghelie reiese că relația omului cu ceilalți dovedește și relația aceluia cu Dumnezeu; aici se arată că și rugăciunea e viciată de gânduri rele la adresa altor oameni.

Spusele lui Isus despre rugăciune ar putea fi rezumate într-o listă de verificare a piedicilor în calea acesteia:

	NU	DA
Ai luat sau ai dat bani pentru rugăciune?		
Te rogi din vreun interes ipocrit?		
Ai vreo îndoială că rugăciunea îți va fi ascultată?		
Dușmănești pe cineva?		

Dacă toate răspunsurile la chestionarul de mai sus sunt „nu", înseamnă că toate piedicile în calea rugăciunii, criticate de Isus Cristos în Evanghelie, sunt înlăturate și se poate trece la pasul următor, și anume formularea propriu-zisă a unei rugăciuni. S-ar putea observa însă că prin eliminarea acestor neajunsuri se stabilește deja o legătură cu Dumnezeu, chiar și fără rostirea vreunei rugăciuni propriu-zise.

Isus Cristos s-a referit și la modul de a formula o rugăciune, recomandând ca aceasta să fie cât mai simplă: „Când vă rugați, nu îndrugați multe, ca păgânii, căci lor li se pare că întru vorbăria lor vor fi ascultați. Așadar nu vă asemănați

lor, căci știe Tatăl vostru de ce aveți nevoie mai înainte ca să-i cereți voi" (Matei 6, 7–8). Din păcate, prin cărțile de rugăciuni rareori găsim modele de rugăciune care să respecte această cerință. De multe ori găsim texte elaborate după toate regulile retoricii, care încearcă să-i capteze atenția lui Dumnezeu, să-i atragă bunăvoința, chiar să-l lingușească, așa cum ar face un bun avocat sau un politician care dorește să convingă pe cineva să-l asculte. E de prisos să spunem că astfel de trucuri nu funcționează cu o Ființă atotștiutoare. Alte texte de rugăciune, care, de asemenea, „îndrugă multe", sunt cele care-i dau indicații lui Dumnezeu despre ce să facă și mai ales în ce fel ar trebui să ne îndeplinească cererile.

După aceste avertismente, Învățătorul oferă El însuși un model de rugăciune, și anume „Tatăl nostru" sau „Rugăciunea domnească" (adică a Domnului). Dar nici măcar această rugăciune, cunoscută de creștinii de toate confesiunile, nu e menită să devină textul unui ritual închistat, care nu are efect decât dacă e îndeplinit întocmai cum se cere, în cele mai mici detalii, asemănându-se astfel cu o procedură birocratică. De fapt, chiar în Evanghelii sunt două variante ale acestei rugăciuni, cea mai cunoscută fiind cea din Evanghelia după Matei (6, 9–13). Iată mai jos versiunea mai scurtă și mai simplă, din Evanghelia după Luca:

> Tată, sfințească-se numele tău;
> vie împărăția ta;
> pâinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o în fiecare zi
> și ne iartă păcatele, căci și noi iertăm oricui ne e dator.
> Și nu ne duce în ispită (Luca 11, 2–4).

Acest exemplu de rugăciune formulat de Isus corespunde sfaturilor pe care le dă El cu alte ocazii și care au fost amintite mai sus: se caută mai întâi împărăția lui Dumnezeu („vie împărăția ta"), iar cererile sunt formulate simplu

(„dă-ne pâinea"), în contextul căinței pentru propriile păcate și al angajamentului de a le ierta celor cu care există conflicte.

Încă o idee care se desprinde din cele spuse de Isus despre rugăciune, dar și din comportamentul său, este că aceasta nu exclude bucuria. Uneori se creează impresia că un om care se dedică rugăciunii stă mai mult singur și se străduiește să devină cât mai ursuz. Desigur, unii creștini pot prefera singurătatea, o dorință legitimă, dacă ei consideră că acest tip de viață li se potrivește. Dar, în principiu, acest lucru nu este neapărat necesar. Isus s-a rugat deseori, la fel și ucenicii săi. Cu toate acestea, au fost acuzați astfel: „Ucenicii lui Ioan [Botezătorul] postesc adeseori și fac rugăciuni, și la fel și ai fariseilor, dar ai tăi mănâncă și beau". Dar Isus le-a zis: „Nu puteți să-i puneți pe nuntași să postească atât timp cât mirele este cu ei" (Luca 5, 33–34). Cu alte cuvinte, cine-l are pe Dumnezeu în suflet are dreptul să se bucure și să se veselească împreună cu prietenii.

5. Diferite forme de rugăciune

În tradiția creștină s-au dezvoltat, de-a lungul timpului, nenumărate forme de rugăciune, unele proprii anumitor perioade, confesiuni sau ordine călugărești. Unele dintre ele nu sunt specific creștine, ci pot fi întâlnite și în alte religii; mai mult decât atât, în ultimele decenii, unii maeștri spirituali creștini au preluat și adaptat chiar tehnici de rugăciune din alte religii, mai ales asiatice, ce-i drept, acestea din urmă fiind controversate printre creștini, ca și unele forme de rugăciune care nu pot fi întâlnite explicit în Biblie. Iată, mai jos, câteva dintre cele mai des întâlnite:

Rugăciunea vocală este cea rostită în cuvinte, cu voce tare, formulată liber sau citindu-se texte prestabilite, fiind folosită de obicei când mai mulți oameni se roagă împreună. O formă des întâlnită a acestui tip de rugăciune este cea liturgică, adică cea care se desfășoară în cadrul slujbelor din biserică. Interiorizarea necesară rugăciunii se realizează, în acest caz, de către participanți, prin armonizarea minții cu cuvintele pe care le aud rostite de preot sau recitate în cor de toți cei prezenți. Un gen deosebit de rugăciune vocală este cel cu ajutorul Psalmilor, folosit deja de monahii din Antichitatea creștină, deoarece cuvintele rostite sunt cele inspirate direct de Duhul Sfânt și așternute în scris în Biblie.

Aspirationes (lat. „inspirații"). Denumirea aplică rugăciunii un termen legat de respirația omului și de aspirațiile acestuia în sens religios; în general, se spune că rugăciunea e respirația sufletului. În cazul de față este vorba de scurte rugăciuni sau chiar doar de suspine izvorâte spontan din sufletul unor creștini foarte fervenți, fiind cunoscute și sub denumirea de *iaculatoria*, „[rugăciuni] lansate, zvârlite" din inimă. Erau întâlnite deja la monahii din deșert în primele veacuri ale creștinismului. În Occident sunt numite uneori *iaculatoria* și formule scurte recomandate în cărțile de rugăciuni pentru orice împrejurare, însă acestea nu mai au caracterul spontan izvorât din inimă, ci se bazează pe texte prestabilite.

Rugăciunea inimii sau *Rugăciunea lui Isus* e o formă de rugăciune apropiată de cea de mai sus și răspândită mai ales în tradiția mistică ortodoxă a isihasmului, calea de a dobândi pacea lăuntrică. Concret, aceasta constă în repetarea de cât mai multe ori a formulei „Doamne Isuse Cristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă pe mine, păcătosul" sau a variantei mai scurte „Doamne Isuse Cristoase, miluiește-mă", cu voce tare sau în gând, până când, prin interiorizare progresivă,

devine o rugăciune continuă, care s-ar putea spune că însoțește respirația și curge fără efort. Posibilele asemănări între această tehnică de rugăciune și mantra hindusă sunt, în general, respinse de teologii ortodocși, care socot că acestea sunt superficiale.

Lectura duhovnicească (spirituală) are ca obiect texte ale tradiției duhovnicești creștine și nu are ca scop informarea, ci perfecționarea în viața spirituală, aprofundarea legăturii personale cu Dumnezeu, astfel încât interiorizarea textului citit dă naștere rugăciunii sau devine chiar ea o rugăciune. O formă apropiată de aceasta s-a dezvoltat mai ales în monahismul occidental – dar nimic nu împiedică practicarea ei de către orice creștin –, și anume *lectio divina*, o lectură spirituală ce pornește de la unele fragmente din Biblie, la care apoi se meditează, care devin obiect al rugăciunii ca răspuns la cuvântul lui Dumnezeu citit și, în cele din urmă, culminează cu contemplația.

Cercetarea cugetului sau *examinarea conștiinței* are în vedere înlăturarea piedicilor rugăciunii, așa cum am amintit și mai sus, dar poate deveni ea însăși o rugăciune, pentru că, reflectând asupra relației cu divinitatea și cu semenii săi, omul intră astfel în relație cu Dumnezeu, așa cum se întâmplă în cazul unei rugăciuni.

Meditația este o tehnică întâlnită în mai multe tradiții spirituale ale lumii, ba chiar și în domenii fără legătură cu religia, de pildă cu referire la reflecții filozofice, ca metodă de psihoterapie și ca mod de a privi anumite creații artistice. Meditația creștină cunoaște metode variate; ea se desfășoară implicând cugetul, fantezia, emoțiile și dorințele în căutarea unor răspunsuri legate de viața spirituală sau însușirea în credință a unor mistere divine, în vederea aprofundării cunoașterii lui Isus Cristos și a legăturii cu El. În timp ce

rugăciunea vocală bazată pe texte prestabilite rămâne la formulări generale, meditația se adaptează mai bine la situația actuală și concretă a celui care se adâncește în ea.

Rugăciunea lăuntrică este o rugăciune afectivă, în care, pe lângă meditație și reflecția mai mult rațională care o însoțește, intervine în mai mare măsură emoția ce motivează voința. Este o rugăciune în care se simplifică activitatea rațională, ajungând până la urmă să însemne doar rămânerea în prezența lui Dumnezeu fără nimic altceva, chiar și pentru scurt timp. Concret, rugăciunea lăuntrică este exprimată prin foarte puține cuvinte sau, în forma ei desăvârșită, chiar fără cuvinte, devenind, așadar, o formă de rugăciune a inimii, așa cum este cea dezvoltată în tradiția isihastă, amintită mai sus.

Contemplația. Câteva dintre formele de rugăciune de mai sus (cea vocală, meditația și rugăciunea lăuntrică) pot fi văzute ca stadii de perfecționare a rugăciunii, care pregătesc contemplația; aceasta din urmă, în stadiul ei cel mai înalt, este o rugăciune supranaturală, revărsată în suflet de către Dumnezeu, o experiență ce ține de domeniul trăirii mistice. Celebra mistică spaniolă Tereza de Ávila (1515–1582) socotea că pentru a putea ajunge la contemplație este nevoie de îndeplinirea unor condiții premergătoare: o conștiință curată, o viață reculeasă, iubirea față de semeni în smerenie și în uitare de sine, precum și iubirea crucii lui Cristos.[1]

Exercițiile spirituale sunt un ansamblu de rugăciuni, meditații și practici contemplative, după o metodă dezvoltată inițial de Ignațiu de Loyola, care se desfășoară de obicei sub

1. Pentru prezentarea acestora pe larg, a se vedea Hans Buob, *Tür nach Innen: Wege zum Inneren Gebet*, UNIO-Verlag, Fremdingen, 2001, pp. 122–126. Referitor la diferitele stadii premergătoare ale contemplației, *cf. ibid.*, în special pp. 28–30.

călăuzirea unui maestru spiritual, care ține zilnic conferințe și oferă îndrumări individuale participanților. Astfel de reculegeri duhovnicești de mai multe zile sau chiar de o lună întreagă au devenit o practică anuală obișnuită pentru preoții și călugării din Occident. În ultimele decenii și mirenii au început să fie interesați de astfel de activități, care înlesnesc aprofundarea credinței și a vieții spirituale, așa încât au apărut și forme de exerciții spirituale adaptate la cerințele societății actuale și ale omului modern.

Tradiția creștină cunoaște așadar numeroase tipuri de rugăciune: unele sunt întâlnite deja în Biblie și se bazează pe învățătura și exemplul lui Isus Cristos și al apostolilor, altele au preluat tehnici prezente și în alte religii sau au evoluat progresiv, perfecționându-se în cadrul creștinismului însuși. Clasificarea de mai sus nu e singura posibilă, pentru că variantele descrise se întrepătrund uneori între ele, având elemente comune, sau se folosesc unele alături de altele. În plus, diferitele tradiții de spiritualitate creștină insistă în mod diferit pe anumite nuanțe ale tuturor acestor metode, însă nu există vreuna care să ofere o rețetă obligatoriu de urmat pentru toată lumea. Toate aceste metode de rugăciune au în comun stabilirea unei comunicări lăuntrice cu Dumnezeu și orice cale urmată este valabilă dacă o poate realiza.

Cineva care dorește să-și perfecționeze viața spirituală poate urma o tradiție de rugăciune deja consacrată (de pildă a unui ordin religios) sau se poate familiariza cu mai multe metode, ajungând apoi să și-o creeze pe cea proprie, adaptată la situația concretă în care se află. De pildă, un fragment de text liturgic, potrivit mai ales pentru rugăciunea vocală, rostită în comun cu alți creștini, poate fi folosit și pentru lectura spirituală, iar aceasta, la rândul ei, să devină un punct de

plecare pentru meditație, care să se continue apoi cu alte forme de rugăciune. Dar oricât de elaborate ar putea deveni tehnicile de rugăciune, e mereu recomandabilă verificarea acestora în funcție de considerațiile lui Isus Cristos despre ele, așa cum am văzut mai sus.

VII. ÎNCHEIERE

Ajungând la sfârșitul volumului și sperând că acesta nu le-a pricinuit cititorilor mai mult stres în legătură cu religia decât aveau înainte de a-l deschide, aș relua pe scurt unele idei care, în capitolele respective, apăreau uneori doar printre rânduri sau pluteau în aer ca răspuns așteptat la întrebările formulate.

1. Câteva reflecții finale

Mai întâi am vrut să pledez pentru evitarea idolatrizării Bibliei. În capitolul despre etică, unde am vorbit despre Decalog, am amintit posibilii idoli ai lumii de azi; în cazul creștinilor, în mod paradoxal, se poate adăuga și Biblia ca posibil idol modern, aceasta fiind socotită fie un gen de oracol ce are răspuns la toate – adăugându-se poate și părerea că tot ce scrie în alte texte nu are nici o relevanță pentru religie –, fie un obiect al venerației credincioșilor, asemenea moaștelor unor sfinți, la înțelegerea căruia omul de rând n-are acces și, de aceea, nici măcar n-ar trebui să îndrăznească să-l deschidă. Aceste observații intră în contradicție cu afirmația că Biblia este un etalon pentru credința și viața Bisericii doar dacă se dorește o lectură fundamentalistă a Scripturii.

Trecând apoi la crezul creștin, la obiectul credinței, am arătat pe larg că numeroase dispute sunt provocate de neînțelegeri referitoare la formulări și la termenii folosiți. Există, desigur, și divergențe între creștini care se datorează unor concepții fundamental diferite; dar în istoria Bisericii au existat cazuri în care, după multă vreme, oamenii au ajuns la concluzia că e vorba doar de un conflict terminologic și s-a ajuns la înțelegere. De aceea, e posibil ca și pe viitor să se mai repete astfel de împăcări, în privința unor concepții care azi par ireconciliabile. Modul de a formula obiectul credinței a evoluat și în funcție de discuțiile care au apărut, de-a lungul timpului, între creștini. Misterele în care cred creștinii rămân mereu aceleași, dar modul în care sunt ele exprimate se poate adapta, așa cum s-a întâmplat deja de mai multe ori până acum.

Ținând seama de aceasta, mișcarea ecumenică ce a apărut la începutul secolului XX a arătat că fărâmițarea creștinismului în nenumărate Biserici și comunități creștine nu poate fi văzută neapărat ca ruptură și ca o problemă, ci și ca o bogăție a unei multitudini de tradiții. Părerea potrivit căreia acei creștini care acum 500 sau 1000 de ani au pornit pe un alt drum decât partea majoritară a Bisericii, din cauza unor opinii diferite, ar reprezenta astăzi un pericol pentru puritatea credinței echivalează cu a spune că ar trebui să-i urâm pe ceilalți fiindcă văd iubirea altfel decât noi.

Atitudinile critice față de Biserică, dacă nu sunt și autocritice, vin de obicei din partea unor oameni care privesc Biserica drept o instituție din afara lor, de la care au tot felul de pretenții. Dar Biserica e alcătuită din fiecare dintre noi, astfel încât fiecare își poate găsi în jur Biserica așa cum și-o dorește, lipsită de neajunsuri. Acest lucru se poate întâmpla

fără a aștepta reforme dispuse de sus în jos, de la ierarhi și preoți, ci luând personal în serios etica creștină, cu poruncile ei străvechi adaptate la viața de azi și mai ales cu porunca iubirii. Chiar cineva care nu speră să existe ceva după moarte și nu e interesat de calea creștină pentru a ajunge să trăiască veșnic poate remarca însă că o societate care s-ar organiza pe principiul iubirii față de oameni ar deveni un mic paradis. Deși astfel de moduri de a trăi nu s-au putut dezvolta și impune până în prezent pe scară largă, ci s-au limitat la câteva comunități sau locuri, pentru scurt timp și fără a fi ferite de dificultăți, ele sunt un mod de a experimenta iubirea divină dăruită oamenilor pentru ca și ei să o ofere în continuare semenilor. Felul în care cineva se poartă cu aproapele său echivalează cu cel în care se poartă cu Dumnezeu însuși.

Oricine, chiar dacă nu e un sfânt sau un mare mistic, poate ajunge să aibă un fir direct cu Dumnezeu, și anume prin rugăciune. Unii creștini îi deleagă pe preoți să facă rugăciuni în biserică în locul lor, dar ar fi mult mai simplu – ba chiar și mai ieftin! – să o facă direct, fără intermediari. În capitolul despre rugăciune am prezentat mai multe forme ale acesteia, așa cum au evoluat ele în istoria creștinismului, și care se mai pot adapta și azi personalității fiecăruia.

Isus Cristos a spus, odată, că „sâmbăta a fost făcută pentru om, și nu omul pentru sâmbătă" (Marcu 2, 27), remarcă pe care am amintit-o în capitolul despre etică. Cele afirmate acolo s-ar putea rezuma astfel, parafrazând: „religia a fost făcută pentru om, și nu omul pentru religie". Dacă religia nu-l face pe om fericit, ci dimpotrivă, îl stresează, ba chiar, în mod paradoxal, îl îndepărtează de Dumnezeu, atunci ea nu mai are nici un rost. Pe de altă parte, unii teologi contemporani și-au pus chiar întrebarea dacă creștinismul este,

în esență, o religie. Așa cum îl cunoaștem azi, el are, desigur, o serie de elemente religioase, dar s-ar putea să fie mai mult decât o religie sau să poată exista independent de ea.

Întemeietorul creștinismului le-a propovăduit unor oameni bine înrădăcinați într-o religie, cea a evreilor din vechime; atunci când primii creștini au înțeles că menirea lor nu este să se limiteze la poporul din care făceau parte, ci să ducă mesajul creștin în lumea întreagă, au renunțat la iudaism și au dezvoltat un sistem propriu de ritualuri, de texte sacre și de precepte morale, integrând, desigur, o parte din cel în care s-a dezvoltat. Ulterior, creștinismul a preluat nu numai rituri, ci și idei din lumea în care s-a răspândit, cea antică greco-romană. Într-un fel, creștinismul s-ar putea înțelege nu ca religie propriu-zisă, ci ca mod de a fi, ca o concepție despre lume ce integrează ritualuri, precepte, idei legate de dimensiunea religioasă a omului în general – deci și a creștinului. Elementele religioase au fost preluate din afară astfel încât să nu contravină spiritului creștinismului; de pildă, jertfele aduse zeilor n-au fost „botezate". De aceea, în feluritele tradiții creștine, dacă unele elemente ce nu țin de concepțiile de bază, ci de componenta religioasă – cum ar fi datini sau ritualuri –, sunt diferite, aceasta nu înseamnă o deviere de la creștinismul autentic. De exemplu, unii creștini s-au obișnuit să-și facă cruce, alții nu; e o diferență religioasă, dar nu esențială, iar spiritul creștin rămâne același și la unii, și la alții.

Din gândurile de mai sus reiese atunci o întrebare suplimentară: nu cumva esența creștinismului supraviețuiește și în absența unei religii propriu-zise?

2. Mai multe informații

Un creștin bine informat va ști să deosebească între lucrurile de bază și detaliile ce nu schimbă esența credinței sau care uneori chiar încurcă; de asemenea, va recunoaște sfaturile care în loc să-i ajute pe oameni să se apropie de Dumnezeu mai mult îi îndepărtează de El și de semenii lor.

Pentru a afla mai multe despre temele tratate aici, sunt necesare lecturi suplimentare. Mai jos e o scurtă listă, care poate fi apoi completată de fiecare cititor, din aproape în aproape, în funcție de interesele personale.

a) Lucrări generale despre învățătura creștină și despre religie în general, publicate de diferite Biserici și scrise de teologi de diferite confesiuni

***, *Învățătura de credință ortodoxă*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2003

***, *Catehismul Bisericii Catolice*, Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București, 1993

Charles Haddon Spurgeon, *Catehism biblic*, trad. de Olimpiu Cosma, Editura Agape, Făgăraș, 2004 (învățătura de credință redactată de celebrul predicator baptist din secolul XIX)

Michel Kubler, *Mic îndreptar de credință: O incursiune sintetică și accesibilă în istoria, doctrina și trăirea credinței creștine*, trad. de Francisca Bălțăceanu și Monica Broșteanu, Humanitas, București, 2014

Gianfranco Ravasi, *Întrebări privitoare la credință: 150 de răspunsuri la întrebările celor care cred și ale celor care nu cred*, trad. de Anamaria Gebăilă și Bogdan Chioreanu, Humanitas, București, 2011

Antoine Sfeir, Katia Mrowiec, Michel Kubler, *Dumnezeu, Iahve, Allah: Katia Mrowiec, Michel Kubler, Antoine Sfeir răspund la 100 de întrebări ale copiilor despre cele trei mari religii monoteiste*, trad. de Georgeta-Anca Ionescu, ed. a II-a, Humanitas, București, 2018

b) Biblia și introduceri referitoare la aceasta

Biblia propriu-zisă (a se vedea și capitolul dedicat acesteia în volumul de față); sunt foarte utile acele ediții ale Bibliei ce cuprind introduceri, comentarii și note explicative pe marginea textului.

***, *Cele mai frumoase pagini de înțelepciune biblică*, trad. din ebraică și greacă veche de Monica Broșteanu și Francisca Băltăceanu, cu un cuvânt însoțitor de Andrei Pleșu, Humanitas, București, 2015

***, *Cele mai frumoase povestiri din Biblie*, trad. din ebraică, aramaică și greacă veche de Monica Broșteanu și Francisca Băltăceanu, cu un cuvânt însoțitor de Andrei Pleșu, ilustrații de Mihail Coșuleț, Humanitas, București, 2013

Jean-Pierre Bagot, Jean-Claude Dubs, *Cum să citim Biblia*, Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București, 1994

Xavier Léon-Dufour (coord.), *Vocabular de teologie biblică*, Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București, 2001

Andrei Pleșu, *Parabolele lui Iisus: Adevărul ca poveste*, ed. a II-a, Humanitas, București, 2015

Geoffrey Wigoder (coord.), *Enciclopedia iudaismului*, trad. de Radu Lupan și George Weiner, Hasefer, București, 2006

c) Teologia Părinților Bisericii din primele veacuri ale creștinismului

Hans von Campenhausen, *Părinții greci ai Bisericii*, trad. de Maria Magdalena Anghelescu, Humanitas, București, 2005

Hans von Campenhausen, *Părinții latini ai Bisericii*, trad. de Maria Magdalena Anghelescu, rev. de Anca Manolescu, Humanitas, București, vol. I–II, 2005

d) Alte subiecte și teme mai restrânse

Jean Comby, *Să citim istoria Bisericii*, trad. de Mariana Petrișor, Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București, vol. I–II, 1999–2000

Brant Pitre, *Isus Mirele: Cea mai frumoasă poveste de dragoste a tuturor timpurilor*, trad. de Tatiana Niculescu, Humanitas, București, 2018

Brant Pitre, *Misterul Cinei de pe urmă: Isus și rădăcinile iudaice ale Euharistiei*, trad. de Monica Broșteanu, Humanitas, București, 2016

La Editura Humanitas au mai apărut:

MIHAI FRĂȚILĂ
Există o zare

***

Cele mai frumoase povestiri din Biblie

***

Cele mai frumoase pagini de înțelepciune biblică

MICHEL KUBLER
Mic îndreptar de credință

BART D. EHRMAN
Ce s-a pierdut din creștinism

BRANT PITRE
Misterul Cinei de pe urmă

Fotografia de pe copertă
© Guliver/Getty Images/Fox Photos

„Orice lucru e ca o oală cu două toarte: una de care poți să-l apuci, cealaltă de care, apucându-l, te arzi." Această vorbă a lui Epictet îmi pare că rezumă cel mai bine ajutorul pe care i-l dă cititorului cartea de față. Scrise cu limpezime, paginile lui Wilhelm Tauwinkl răspund în fond la această întrebare: cum pot religia și credința să ne întunece mintea și să ne schimonosească purtarea, în loc să ne ajute și însenineze?

Toată viața, în apropierea celor sfinte, am auzit expresia „e pe placul lui Dumnezeu". Sau „e voia Domnului". Dar, mă întrebam, cum pot fi aflate placul sau voia Domnului cu măsura omului? Există vreun muritor „hăruit" în asemenea măsură încât să pretindă că îi cunoaște lui Dumnezeu, în fiecare clipă și împrejurare, gândul și placul? Apoi, se măsoară iubirea de Dumnezeu neapărat prin mersul la biserică, prin rugăciunea care *cere* ceva pentru cel ce se roagă, prin pioșenia afișată public? Nu cumva tot ce ține de spațiul credinței se validează mai cu seamă în raport cu *fapta* cântărită în spațiul moralității umane?

Într-o lume plină de bigotism și superstiție, de o modestă catehizare a credincioșilor și nu întotdeauna de o autentică vocație a unora dintre slujitorii credinței, cartea profesorului Wilhelm Tauwinkl, prin prospețimea ei, face mai inteligentă lumea în care trăim. Rar mi-a fost dat să citesc un text mai dezinhibat scris de un teolog în România.

GABRIEL LIICEANU

ISBN 978-973-50-6582-9